

ΣΤΕΛΛΑΣ ΜΠΑΖΑΚΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΣΤ
ΑΡΧ
1976

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1976

Υψηλοποιήθηκε από το Υπουργείο Εκπαίδευσης Παιδείας

V932V

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΣΤΕΛΛΑΣ ΜΗΛΑΚΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ

ΔΩΡΕΑΝ

ΣΗΤΑΡΑΤΗΣ

ΔΩΡΕΑΝ

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΣΤΕΛΛΑΣ ΜΠΑΖΑΚΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

Δ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1976

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΦΙΛΗΛΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΑΧΑΚΟΥ - ΜΑΡΑΪΚΟΥΔΑΚΗ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΟΜΟΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1978

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΙΣΟΚΡΑΤΗ

α' Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

Ὁ Ἴσοκράτης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 436 καὶ πέθανε στὴν ἴδια πόλη τὸ 338 π. Χ. Ἔζησε δηλαδὴ ἕναν ὀλόκληρο αἰώνα, σὲ μιὰ ἀποφασιστικὴ μάλιστα ἐποχὴ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία, γεμάτη ταραχὲς καὶ πολέμους.

Τὰ ἔξι πρῶτα χρόνια του ἦταν τὰ μόνα ξένοιαστα καὶ εὐτυχισμένα στὴ ζωὴ του. Ἦταν ἡ ἐποχὴ πὸν τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας μεσουρανοῦσε, ὁ χρυσὸς αἰώνας τοῦ Περικλῆ ἔφτανε στὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ του. Αὐτὴ ἡ θαυμαστὴ ἀνθησιον δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶχε κάποια ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τοῦ Ἴσοκράτη.

Ἀλλὰ δὲν ἔζησε γιὰ πολὺ στὴν ξεγροιασιά. Μόλις ἦταν ἔξι χρονῶν ὅταν ξέσπασε ἡ θύελλα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, πὸν ἔφερε τόσες συμφορὲς σ' ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ταραγμένη αὐτὴ ἐποχὴ ὁ Ἴσοκράτης ἀρχίζει νὰ καταλαβαίνει τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὸ γύρω του κόσμου, καὶ ὅποσδήποτε γεννιοῦνται μέσα του ἡ ἀβεβαιοτήτα, ἡ ἀνησυχία καὶ ὕστερα ἡ ἀνάγκη νὰ βροῦ μόνος του κάποιο τρόπο νὰ ἀντιδράσῃ.

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος τελειώνει τὸ 404 π. Χ. — ὁ Ἴσοκράτης εἶναι πιά 32 χρόνων — μὲ τὴν ἦττα τῆς Ἀθήνας καὶ τὸ γενικὸ πένθος καὶ τὴν ντροπὴ τῶν πολιτῶν τῆς. Ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἐπικρατεῖ μιὰ γενικὴ διάλυση καὶ παρακμὴ: ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει ὑποστῆ ἀνυπολόγιστη φθορά, ἀφοῦ ὅλες σχεδὸν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις πῆραν μέρος στὸν ὀλέθριο αὐτὸ πόλεμο, ἄλλες στὸ πλεονὸ τῆς Ἀθήνας καὶ ἄλλες μὲ τὸ μέρος τῆς Σπάρτης.

Τὴν Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία, πὸν χρεωκόπησε στὰ δύσκολα αὐτὰ χρόνια, τὴ διαδέχτηκε ἡ Σπαρτιατικὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς νικητὲς Σπαρτιάτες. Αὐτοὶ ὡς τότε ὑπόσχονταν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἰσοτιμία καὶ αὐτονομία καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ἴδιοι ὅμως θά

ἐξελιχτοῦν σὲ δυνάστες πολὺ πῖο μισητοὺς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὶς δεκαρχίες καὶ τὶς τριακονταρχίες — κυβερνήσεις ἀπὸ ὀλιγαρχικόν — ποὺ τοποθετοῦσαν στὶς διάφορες πόλεις μετὰ τὸν πόλεμο, γιὰ νὰ διευκολύνουν τὰ δικά τους σχέδια.

ΠΤ Τώρα παντοῦ ἀνησυχία καὶ ἀγωνία, φόβος καὶ ἀναταραχὴ πολεμικὴ συνθέτουν τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐποχῆς, καθὼς πότε ἢ μία καὶ πότε ἢ ἄλλη ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς πόλεις, ποὺ ἀποχτοῦν κάποια δύναμη, προσπαθοῦν νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχία τους στὶς ἄλλες μὲ ὅλα τὰ μέσα, ἀκόμα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Πέρση βασιλιᾶ, καὶ προκαλοῦν τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀντίδρασή τους.

Στὴν ἀρχὴ ἡ Σπάρτη τρεῖς δεκαετίες σχεδὸν κάνει ὅ,τι θέλει στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ δικαίωμα ποὺ τῆς ἐξασφάλισε ἡ νίκη τῆς στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο καὶ μὲ τὴ συμπαράσταση τῶν Περσῶν, καὶ τελικὰ παραδίδει στὰ χεῖρα τῶν τελευταίων τὰ ἐλληνικὰ νησιά καὶ τὰ μικρασιατικὰ παράλια καὶ τοὺς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν στὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Ἀνταλκίδα τὸ 387 π.Χ., προκαλώντας ἔτσι τὴν ἀνησυχία καὶ τὴν ἀντίδραση ὅλων τῶν Ἑλλήνων.

Ὑστερα ἡ Θήβα θὰ ἀναστατώσῃ πάλι τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ δική της ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ καὶ θὰ δημιουργήσῃ καὶ ἄλλα πανελλήνια προβλήματα κοντὰ στὰ τόσα ποὺ ὑπῆρχαν, ὥσπου θὰ ὑποκύψῃ καὶ αὐτὴ στὴ μάχη τῆς Μαντινείας τὸ 362 π.Χ., ὅπου σκοτώθηκε ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ τὸ χάος, ποὺ ἐπικρατοῦσε μέχρι τότε στὴν Ἑλλάδα, ἔγινε ἀκόμα μεγαλύτερο, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ξενοφώντας στὸ τέλος τῶν «Ἑλληνικῶν» του.

Τὸ χάος αὐτὸ καὶ ἡ διάλυση θὰ εὐνοήσουν τὰ σχέδια μιᾶς νέας δυνάμεως, ποὺ ξεπροβάλλει ἀπὸ τὸ βορρᾶ γεμάτῃ σφρίγγος καὶ ὀρμῆς. Εἶναι τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων, ποὺ ἔχει τὴν τύχη τὰ ἀποφασιστικὰ αὐτὰ χρόνια νὰ κατευθύνεται ἀπὸ τὸ Φίλιππο τὸ Β', ἄνθρωπο δραστήριο, ἐξυπνο καὶ δυναμικό, ποὺ μπορεῖ καὶ ξέρεي νὰ ἐκμεταλλεῖται τὶς ἐδκαιρίες. Αὐτὸς λοιπὸν ἀπὸ ἐπιτυχία σὲ ἐπιτυχία καὶ ἀπὸ νίκη σὲ νίκη θὰ φτάσῃ ὡς τὴ Νότια Ἑλλάδα καὶ θὰ ἐπιβάλῃ μὲ τὴ βία τὴν κυριαρχία του σὲ μιὰ ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία μάχη, τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια τὸ 338 π.Χ., ποὺ ἐγκαινιάζει μιὰ νέα ἐποχὴ γιὰ τὸν ἐλληνικὸ κόσμον: τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ ρόλο τοῦ πρωταγωνιστῆ δὲν τὸν παίζουν πιά οἱ μεγάλες πόλεις τῆς κλασικῆς Ἑλλάδας — Ἀθήνα, Σπάρτη, Κόρινθος,

Θήβα κλπ. — αλλά νέες δυνάμεις, πού διαμορφώθηκαν στο μεταξύ στον ελληνικό χώρο, με επικεφαλής τους Μακεδόνες.

Στο διάστημα αυτό, μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, σε ποιά κατάσταση βρίσκεται η Ἀθήνα, ή ιδιαίτερη πατρίδα του Ἰσοκράτη, ὅπου ζῆ, διαμορφώνει τὸν κόσμο του καὶ δημιουργεῖ τὸ ἔργο του ὁ συγγραφέας; Ἦταν βέβαια φοβερό τὸ πλήγμα, πὸν δέχτηκε ἀπὸ τὴν ἦττα της στὸν πόλεμο, καὶ ἀνπολόγιστες οἱ ἑλικές καὶ ἠθικὲς ζημιές της. Ὅστόσο οἱ δυνάμεις καὶ οἱ σταθερὲς ἀξίες πὸν ἔκλεινε μέσα της ἢ πόλη αὐτὴ ἦταν ἀτέλειωτες: Δὲν πέρασε πολλὸς καιρὸς καὶ ἄρχισε πάλι νὰ ἀναλαμβάνη ἀπὸ κάθε ἄποψη. Σ' αὐτὸ τὴ βοήθησε πολὺ καὶ ἡ αὐταρχικὴ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης, πὸν δυσaráστησε τὶς ἐλληνικὲς πόλεις καὶ τὶς ἔκαμε νὰ νοσταλγήσουν τὴν Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία καὶ νὰ στραφοῦν πάλι με ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ Ἰσοκράτη, ἰδιαίτερα με τὴν κακὴ ἐντύπωση πὸν προκάλεσε στὸ πανελλήνιο ἡ Εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα τὸ 387 π.Χ., γιὰ τὴν ὁποία ὑπεύθυνους θεωροῦσαν τοὺς Σπαρτιάτες.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς δυσaráσκειας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς δραστηριότητος, ἦταν νὰ δημιουργηθῆ ἡ δευτέρη Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία τὸ 378 π.Χ., δυὸ χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ Πανηγυρικοῦ στὸ γεγονός αὐτὸ φαίνεται πὸς βοήθησε καὶ ὁ λόγος τοῦ Ἰσοκράτη, πὸν καλεῖ τοὺς Ἕλληνες νὰ ὁμονήσουν καὶ νὰ ἐνωθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων.

Βέβαια διάφοροι λόγοι ἱστορικοί, καὶ ἰδιαίτερα ἡ πολιτικὴ τῆς Θήβας, πὸν εἶχε ἀρχίσει πιά νὰ παίξει πρωτεύοντα ρόλο στὸ προσκήνιο τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, συνετέλεσαν νὰ μὴν κρατήση πολὺ ἡ δευτέρη Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία. Ὅστόσο ὅμως ἡ ἡγεμονία αὐτὴ ἦταν ἀληθινὸς θρίαμβος γιὰ τὴν Ἀθήνα, μετὰ τὴ φοβερὴ φθορά πὸν εἶχε ὑποστῆ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, καὶ ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ γεγονός ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ δικαιολογημένα δημιουργοῦσε στους πολίτες της περηφάνια γιὰ τὸ μεγαλεῖο της καὶ δικαιώνει τὶς θέσεις πὸν παίρνει ὁ Ἰσοκράτης στὸν Πανηγυρικό του λόγο γιὰ τὰ ἀπαράβατα δικαιώματα τῆς πατρίδας του στὸ θέμα τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἑλλήνων. Ἀκόμα ἐξηγεῖ γιατί καὶ κατὰ τὸν 4ο αἰῶνα, μετὰ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου, ἐξακολουθοῦν νὰ ἀναφαίνωνται ἐξαίρετες πνευματικὲς μορφές μέσα σ' αὐτὴ τὴν πόλη, ὅπως ἡ μορφή τοῦ Ἰσοκράτη λ.χ., καὶ γιατί καὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ παραμένει πάντα τὸ ἐκπαιδευτήριό ὅλης τῆς Ἑλλάδας.

β' ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ

Ὁ πατέρας τοῦ Ἰσοκράτη Θεόδωρος ἦταν πλούσιος· εἶχε ἐργαστάσιο, πού κατασκεύαζε αὐλούς. Αὐτό τοῦ ἔδωσε τή δυνατότητα νά πάρη ἀπό τὰ πρῶτα χρόνια του ἐπιμελημένη ἀγωγή καί μόρφωση καί νά ἀξιοποιήσῃ ἔτσι τὰ φυσικά του προσόντα· γιατί ἦταν προικισμένος μὲ μιὰ ἐμφυτη κλίση γιὰ τὰ γράμματα, μὲ οὐδένερκεια καί ἦθος, πού τὸν ἔκαμαν νά ξεχωρίζῃ ἀνάμεσα στοὺς συνομηλίκους του. Ἐλλὰ καί ἡ μορφὴ του ἦταν ὡραία, ἰδίως ὅταν ἔφτασε στὰ χρόνια τῆς ἐφηβείας. Ἦταν δηλαδὴ ὁ «καλὸς κάγαθός» νέος — ὡραῖος στὴ μορφὴ καί στὴν ψυχὴ, ἰδανικὸ πού τόσο ἀγαποῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι — μὲ τίς ἀρετὲς τοῦ πνεύματος καί τῆς ψυχῆς του καί μὲ τὴ χάρη τῆς μορφῆς του.

Δάσκαλοι, πού ἄσκησαν ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση ἐπάνω του — ἔξω ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πόλιν του, πού ἦταν, ὅπου εἶπαμε, πάντα τὸ κοινὸ ἐκπαιδευτήριον ὅλης τῆς Ἑλλάδας — στάθηκαν γνωστοὶ σοφιστὲς πρῶτα, πού δίδασκαν τὴ ρητορικὴ τέχνη εἰσπράττοντας συχνὰ γενναῖα δίδακτρα καί σημάδεψαν μὲ τὴν παρουσίαν τους τὴν ἐποχὴ του: Ὁ Πρωταγόρας, ὁ Πρόδικος, ὁ Τεισίας καί ἰδίως ὁ Γοργίας.

Τὸν τελευταῖο τὸν ἄκουσε στὴ Θεσσαλία, ὅπου εἶχε πάει γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἀνάμεσα στὸ 421 καί τὸ 413 π.Χ., τὴν ἐποχὴ τῆς Εἰρήνης τοῦ Νικίας, ὁπότε τὰ πράγματα ἤρεμοῦν κάπως μέσα στὴ γενικὴ θύελλα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Γοργίας εἶχε ἐξαιρετικὴ φήμην σὰ σοφιστῆς καί δάσκαλος στὴν ἐποχὴ του καί ὅλοι, ὅσοι μπορούσαν νά πληρώσουν τὰ μεγάλα δίδακτρα πού γύρευε, φιλοδοξοῦσαν νά στείλουν τὰ παιδιὰ τους κοντά του. Ὁ πατέρας τοῦ Ἰσοκράτη εἶχε ἀκόμα τὴν οικονομικὴ δυνατότητα νά ἀνταποκριθῆ σὲ τέτοιες ἐξιώσεις — ἀργότερα ἔχασε τὴν περιουσίαν του μέσα στὴ γενικὴ καταστροφή, πού ἔφερε ὁ πόλεμος — καί ἔτσι μπόρεσε νά ἀκούσῃ ἀπὸ κοντὰ τὸ μεγάλο δάσκαλο. Ἦταν φυσικὸ βέβαια νά ἐπηρεαστῆ ἀπὸ τὴ διδασκαλίαν τοῦ Γοργία: Ἡ πίστη του στὴ δύναμιν πού ἔχει ἕνας καλοδουλεμένος λόγος νά πείθῃ τὸ κοινὸ ἀσφαλῶς οφείλεται στὰ μαθήματα τοῦ Γοργία, ὅσο καί ἂν ἀπομακρύνθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ δασκάλου του, πού θεοποιοῦσε τὴ δύναμιν τοῦ λόγου καί πού εἶναι ὁ εἰσηγητῆς ὅλων τῶν ρητορικῶν σχημάτων καί ὁ δημιουργὸς τοῦ ἔντεχνου πεζοῦ λόγου στὴν Ἑλλάδα.

Ἀργότερα ἔγινε καί μαθητῆς τοῦ Σωκράτη. Ὁ μεγάλος φιλόσοφος

τόν ἀγάπησε πολὺ καὶ τὸν ἐπηρέασε βαθιά. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης δέθηκε μὲ τὸ δάσκαλό του, καὶ ὁ ἄδικος θάνατός του τὸ 399 π.Χ. τὸν πίκρανε πολὺ — λένε μάλιστα πὼς βγήκε στὴν ἀγορὰ μὲ ρούχα πένθιμα.

Τὰ μαθήματα τοῦ Γοργία λοιπὸν πρῶτα γιὰ τὴ μεγάλη δόναμη τοῦ λόγου καὶ ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη ὕστερα διαμόρφωσαν κυρίως τὸν ψυχικὸ καὶ τὸν πνευματικὸ κόσμο τοῦ Ἰσοκράτη, μαζὶ μὲ διάφορες ἄλλες ἐπιδράσεις, πὺν δέχτηκε ἀπὸ πολλὲς μεριές.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου οἱ δυσκολίες τῆς ζωῆς ἔγιναν πολλὲς γι' αὐτόν, ἀφοῦ ἔχασε, ὅπως εἶπαμε, ὅλη του τὴν περιουσία. Γιὰ νὰ ἀντιμετώπισῃ λοιπὸν τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα, ἀναγκάζεται νὰ ἐργασθῆ ἐπαγγελματικὰ καὶ νὰ κἀνῃ γιὰ δέκα χρόνια περίπου, ἀπὸ τὸ 404 μέχρι τὸ 393 π.Χ., τὸ λογογράφο: πληρώνεται δηλαδὴ καὶ γράφει δικανικοὺς λόγους γιὰ λογαριασμὸ τῶν πελατῶν του. Τὸ ἐπάγγελμα αὐτὸ ἀναδείχτηκε μετὰ τὸν πόλεμο, πὺν δημιούργησε πολλὲς δικαστικὲς ὑποθέσεις στὴν Ἀθήνα, καὶ πολλοὶ συνάδελφοί του εἶχαν ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία στὸν τομέα αὐτόν, ὅπως ὁ Λυσίας. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἐργάστηκε μὲ εὐδυνειδῆσία, ἂν καὶ εἶχε νὰ ἀντιμετώπισῃ τὸν ἰσχυρὸ ἀνταγωνισμὸ τῶν ἄλλων λογογράφων, ἰδίως τοῦ Λυσία, καὶ κατάφερε νὰ διορθώσῃ τὰ οἰκονομικὰ του μὲ τὸ ἐπάγγελμα αὐτό, πὺν δὲν τὸ ἀγαποῦσε, γιατί δὲν ταίριαζε στὴν ιδιοσυγκρασία καὶ στὰ ἐνδιαφέροντά του, καὶ τὸ ἀσκούσε μόνο ἀπὸ ἀνάγκη.

γ' Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΙΣΟΚΡΑΤΗ

ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΔΕΕΣ

Κατὰ τὸ 390 π.Χ. ἡ οἰκονομικὴ του κατάσταση τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀφήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λογογράφου καὶ νὰ ἀνοίξῃ στὴν Ἀθήνα μιὰ σχολή, γιὰ νὰ γίνῃ δάσκαλος καὶ ὀδηγητὴς τῶν νέων σὲ μιὰ δύσκολη ἐποχῇ.

Ἡ σχολὴ αὐτὴ λειτουργοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀθήνας, ἀνάμεσα στὸ Κυνόσαργες καὶ στὸ Λύκειο, τὸ ἄλσος δηλαδὴ τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνα, κοντὰ στὸν Ἰλισσό, ὅπου ἦταν ἡ Περιπατητικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλη. Εἶχε γύρω στοὺς 14-18 μαθητὲς, Ἀθηναίους στὴν ἀρχὴ καὶ ὕστερα, μετὰ τὴ δημοσίευσή τοῦ Πανηγυρικοῦ τὸ 380 π.Χ., πὺν τὸν ἔκαμε διάσημο, ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. Ἐμεῖναι κοντὰ του 3—4 χρόνια, καὶ ἀνάμεσα στὸ δάσκαλο καὶ στοὺς μαθητὲς ἀναπτύσσονταν

πάντοτε ισχυροί δεσμοί φιλίας, πού βοηθοῦσαν νά καρποφορήση ἄμεσα καί ἀποδοτικά ὁ σπόρος τῆς διδασκαλίας του. Μετά τὸ τέλος τῶν σπουδῶν ὅλοι σχεδόν ἀποχωρίζονταν μὲ μεγάλη θλίψη τὸν Ἴσοκράτη. Τὰ διδάκτρα πού πλήρωναν δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστά, φαίνεται ὅμως πὼς μὲ τὶς εἰσπράξεις τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ διάφορες δωρεῆς τῶν φίλων του, κατόρθωσε νά ξαναφτιάξῃ μιὰ περιουσία.

Τὸν 4ο αἰῶνα λειτουργοῦν καὶ ἄλλες σχολὲς στὴν Ἀθήνα· ἦταν μιὰ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀνήσυχη αὐτὴ ἐποχὴ, ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν πού νά στηριχτοῦν καὶ διηροῦν νά ἀκούσουν καὶ νά μάθουν. Σὲ τρεῖς βασικῆς κατηγορίες μποροῦμε νά χωρίσουμε τὶς σχολὲς αὐτές: Πρῶτα εἶναι οἱ καθαρὰ ρητορικές, ὅπως τοῦ Γοργία, πού σκοπὸ ἔχουν νά διδάξουν στοὺς νέους κυρίως τὴ ρητορικὴ τέχνη, γιὰ νά τοὺς ἐτοιμάσουν γιὰ τὴν πολιτικὴ σταδιοδρομία. Ὑστερα εἶναι οἱ φιλοσοφικές, ὅπως τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, πού ἀσχολοῦνται ἰδιαίτερα μὲ θεωρητικὰ προβλήματα, χωρὶς νά ἔχουν πρακτικὴ κατεύθυνση, καὶ τέλος οἱ ἐνδιάμεσες, ἃς ποῦμε, σὰν τὴ σχολὴ τοῦ Ἴσοκράτη, πού, χωρὶς νά ἀδιαφορῇ γιὰ τὴ ρητορικὴ κατάρτιση τῶν μαθητῶν, φιλοδοξεῖ καὶ ἐπιδιώκει νά δημιουργήσῃ ὀλοκληρωμένες ἠθικὲς προσωπικότητες, ἀνθρώπους ἀξιουσας, πού δὲ θὰ ἐξαντλοῦνται στὴ θεωρητικὴ συζήτηση, ἀλλὰ θὰ εἶναι σὲ θέση νά ἀντιμετωπίσουν ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ τους, ἀτομικὰ καὶ πολιτικά, μὲ τὰ ἐφόδια τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πρακτικῆς γνώσης, πού θὰ ἀποχτοῦσαν στὴ Σχολή.

Εἶχε δηλαδή περισσότερο πρακτικὴ κατεύθυνση ἀπὸ μιὰ καθαρὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ καὶ ἀντιμετώπιζε σοβαρότερα τὰ ἠθικὰ καὶ θεωρητικὰ προβλήματα ἀπὸ μιὰ ρητορικὴ σχολὴ. Βοηθοῦσε τοὺς νέους νά καλλιεργήσουν τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τους καὶ νά ἀποκτήσουν ἠθικὰ καὶ πρακτικὰ ἐφόδια, γιὰ νά τὰ βγάλουν πέρα σὲ ὁποιαδήποτε κατάσταση καὶ νά βοηθοῦν καὶ τὴν πολιτεία ἀποτελεσματικά. Γιατί, γιὰ τὸν Ἴσοκράτη, τὰ ἐφόδια, πού ἀποχτοῦμε σὰν ἄτομα, δὲν ἔχουν καμιά ἀξία, ἂν δὲν τὰ χρησιμοποιοῦμε γιὰ τὸ καλὸ τῶν συνανθρώπων μας.

Κατὰ τὴ γνώμη του λοιπόν, ἀληθινὰ μορφωμένοι ἄνθρωποι δὲν εἶναι αὐτοὶ πού εἶναι φορτωμένοι γνώσεις καὶ σοφία· εἶναι ἐκεῖνοι πού μποροῦν νά ἀντιμετωπίσουν κάθε κατάσταση, σὰν ἄτομα ἢ σὰ μέλη μιᾶς πολιτείας, καὶ νά προσφέρουν πολύτιμη βοήθεια στὸ σύνολο καὶ στὸ σὺνάνθρωπό τους· ἐκεῖνοι πού δὲν ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὶς ἀδυναμίες τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τὰ βλέπουν ὅλα μὲ ἀνθρωπιὰ καὶ κατανόηση.

ἐκεῖνοι ποὺ σὲ κάθε τους κίνηση, σὲ κάθε ἐκδήλωσή τους, προσέχουν νὰ μὴν πληγώνουν, νὰ μὴν προσβάλουν τὸν ἄλλο· ἐκεῖνοι ποὺ ξέρουν νὰ βάζουν χαλιναὶ στὰ πάθη τους καὶ δὲν παρασέρονται ἀπὸ εὐκόλες ἀπολαύσεις, ὥστε νὰ μὴν μποροῦν νὰ ξεχωρίσουν τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακό, τί ἔχει ἀξία στὴ ζωὴ καὶ τί δὲν ἔχει· ἐκεῖνοι ποὺ δὲν κλονίζονται ἀπὸ τὶς συμφορὰς ποὺ τοὺς τυχαίνουν, ἀλλὰ τὶς ἀντιμετωπίζουν μὲ γενναϊότητα, χωρὶς νὰ ξεχνοῦν ὅτι ὑπάρχουν πάντα καὶ χειρότερες καταστάσεις καὶ ὅτι εἶναι ντροπὴ νὰ μὴν τὶς λογαριάζουν καὶ νὰ σκέφτονται ἐγωϊστικὰ μόνον τὸν ἑαυτὸ τους· τέλος ἐκεῖνοι ποὺ δὲ διαφθείρονται ἀπὸ τὴν εὐτυχία καὶ τὴν καλὴν τους τύχη, ὥστε νὰ ἀποχτήσουν ἔπαρση καὶ ἀνόητη περηφάνια.

Γιὰ νὰ γτάσουμε ὅμως σὲ ἓνα τέτοιο ἀποτέλεσμα, ἀπαραίτητες εἶναι τρεῖς προϋποθέσεις: Οἱ ἔμφυτες ἰκανότητες τοῦ νέου — χωρὶς αὐτὲς τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ φέρῃ οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα — ἡ κατὰ λήλη ἀγωγὴ, ποὺ θὰ δεχτῆ στὰ χρόνια ποὺ διαπλάθεται καὶ διαμορφώνεται ὁ χαρακτήρας του, καὶ τέλος ἡ πείρα, ποὺ θὰ ἀποχτήσῃ ὁ ἴδιος χρησιμοποιώντας τὰ ἐφόδια αὐτὰ πάνω στὴν πράξη, σὰν ἄτομο καὶ σὰ μέλος μιᾶς κοινωρίας.

Τὸ βασικὸ ἔλικὸ γιὰ τὴν διδασκαλία του ἀποτελοῦσαν οἱ παινηγυρικοὶ καὶ οἱ συμβουλευτικοὶ λόγοι. Οἱ πρῶτοι προσορίζονταν νὰ ἀπαγγελθοῦν σὲ πανηγύρεις καὶ σὲ συγκεντρώσεις καὶ εἶχαν γιὰ βασικὸ τους θέμα τὸν ἔπαινο τῶν προγόνων καὶ τῆς πολιτείας· οἱ δεῦτεροι ἀπευθύνονταν σὲ διάφορα πρόσωπα καὶ ἔδιναν συμβουλὲς κάθε λογῆς. Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ ἐξασφάλιζαν πλούσιο παιδευτικὸ ἔλικὸ, γιὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὶς παιδαγωγικὰς καὶ ἠθικὰς του ἀρχὰς στὶς εὐπλαστες ψυχὰς τῶν νέων, ποὺ τὶς χειρίζονταν μὲ προσοχὴ καὶ ἀληθινὸ σεβασμὸ. Ἀντίθετα εἶχε ἀποκλείσει ἀπὸ τὴν διδασκαλία τοὺς δικανικοὺς λόγους, ποὺ ἀπαγγέλλονταν στὰ δικαστήρια, γιατί τοὺς περιφρονοῦσε, ἀφοῦ παρουσίαζαν τὰ πάθη καὶ τὶς ἀντιδικίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς θεωροῦσε ἀκατάλληλους γιὰ παιδαγωγικοὺς σκοποὺς.

Μὲ τὸ φωτεινὸ τῆς πρόγραμμα, μὲ τὸ μελετημένον περιεχόμενό της καὶ μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ δασκάλου, δὲν ἦταν δύσκολο ἡ Σχολὴ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σκοπὸ της: Νὰ δημιουργήσῃ δηλαδὴ ἀνθρώπους ἀξίους ἀπὸ κάθε ἀποψη, ἰκανοὺς νὰ βοηθήσουν τὴν πολιτεία, ἰδίως τὴν κοίσιμη ἐκείνη ἐποχὴ. Καὶ πράγματι οἱ μαθητὲς τῆς πρώτης δεκαετίας, 390—380 π.Χ. — Ὁ Εὐνομος, ὁ Κάλιππος, ὁ Ὀνήτορας, ὁ Ἀντι-

κλής, ὁ Ανσθειδης, ὁ Φιλωνίδης καὶ ἄλλοι — τιμῆθηκαν ἀπὸ τὴν πολιτεία μὲ τὸ χρυσὸ στέφανο γιὰ τὶς ὑπηρεσίες, πὸν τῆς πρόσφεραν· οἱ κατοπινοὶ πάλι — ὁ Τιμόθεος, ὁ Λεωδάμας, ὁ Θεόπομπος, ὁ Ἔφορος, ὁ Διόδοτος, ὁ Πύθωνας, ὁ Ἰερώνυμος — ἐργάσθηκαν ὅλοι γιὰ τὸν ἴδιο πολιτικὸ σκοπὸ πὸν ἐπιδιώκει καὶ ὁ δάσκαλός τους στὰ διάφορα δημοσιεύματά του.

δ. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΔΕΕΣ Η ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΙΔΕΑ

Ὁ Ἰσοκράτης ἐξῆσε σὲ ὅλο τους τὸ βάθος τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του καὶ προσπάθησε λογικὰ καὶ ψυχραίμα, ἀλλὰ καὶ μὲ μοναδικὴ ἐπιμονὴ καὶ συνέπεια, νὰ προσφέρῃ καὶ τὶς δικές του ὑπηρεσίες στὴ λύση τους, ὅπως τὴν εἶχε συλλάβει ὁ ἴδιος.

Πίστευε ἀπόλυτα πὸς ἓνας μονάχα τρόπος ὑπῆρχε, γιὰ νὰ σωθῆ ἡ Ἑλλάδα: Νὰ σταματήσῃ τὸ γρηγορώτερο ὁ καταλυτικὸς ἐμφύλιος σπαραγμὸς, νὰ μονοιάσουν μεταξὺ τους οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουν τὴν ἐθνικὴ τους ἐνότητα καὶ τὴν κοινὴ τους μοίρα. Νὰ στραφοῦν ὕστερα ὅλοι μαζί μὲ ὄρμῃ καὶ πείσμα ἐναντίον τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, πὸν εἶναι οἱ φυσικοὶ καὶ προαιώνιοι ἐχθροὶ τους. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ πρῶτα — πρῶτα θὰ ἱκανοποιήσῃ ὅλες τὶς εὐγενεῖς φιλοδοξίες τῶν Ἑλλήνων καὶ θὰ πραγματώσῃ τὰ ἐθνικὰ καὶ ἠθικὰ ἰδανικά τους· ὕστερα, μὲ τὴν κατάκτηση ξένων γόνιμων ἐδαφῶν καὶ μὲ τὴν ἐγκατάσταση πολλῶν Ἑλλήνων στὶς πλούσιες χῶρες τῆς Ἀνατολῆς, θὰ λυθοῦν σοβαρὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς Ἑλλάδας, ἀφοῦ θὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ ἀποσυμφορηθῆ ὁ ἐλληνικὸς χῶρος, πὸν εἶναι φτωχὸς καὶ δὲν ἐπαρκεῖ νὰ θρέψῃ ὅλους τοὺς κατοίκους του.

Ὁ Ἰσοκράτης θὰ ἀγωνιστῆ μὲ μεγάλη ἐδυσνευδησία νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδανικὸ του. Δὲ θὰ ἀναμειχθῆ βέβαια στὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν, ὅπως ὁ πατριώτης του Δημοσθένης, γιὰτὶ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ἀκατάλληλο γι' αὐτὴν. Ὅμως ὁ λόγος του — καὶ ξέρεῖ ὅτι τὰ καταφέρει πολλὰ καλὰ ἐδῶ — θὰ μπῆ στὴν ὑπηρεσία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, καὶ δὲ θὰ κουρασθῆ νὰ ἐπιμένῃ καὶ νὰ προσπαθῆ 50 χρόνια συνεχῶς, ἀπὸ τὸ 390 π.Χ. πάνω κάτω μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Τὸ 380 π.Χ., μὲ τὸν Παναγηγορικὸν του λόγο, θὰ ζητήσῃ νὰ ἀναλάβῃ ἡ Ἀθῆνα τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων, γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ ἐναντίον

τῶν βαρβάρων, στὸ μοναδικὸ δρόμο τῆς σωτηρίας, προβάλλοντας μὲ πάθος τὰ ἠθικὰ ἀπαρβίαστα δικαιώματα, πὺν ἔχει ἡ πατρίδα του πάνω στὸ θέμα αὐτό. Ὁ Ἀθηναῖος, πὺν γαλονχηθῆκε στὰ πρῶτα χρόνια του μὲ τὴ λάμψη τῆς Ἀθήνας τοῦ Περικλῆ, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ παραδεχτῆ πὺς ἡ πόλη του, τσακισμένη ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα χτυπήματα, δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐπιβληθῆ τὰ χρόνια αὐτὰ στοὺς Ἕλληνες· μόνο ἀργότερα, καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ἀπογοητεύσεις, θὰ ὑποχρεωθῆ νὰ δῆ τὴν ἀλήθεια.

Ἀλλὰ ὁ Ἰσοκράτης δὲ θὰ σταματήσῃ τὸν ἀγῶνα του: Ἀπὸ τὸ 380 ὡς τὸ 345 π.Χ. δημοσιεύει λόγους τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο μὲ κεντρικὸ πρῶμα πάντα τὸ ἴδιο θέμα: προσπαθεῖ νὰ ἐνθουσιάσῃ τοὺς Ἕλληνες, νὰ κἀν κοινὴ συνείδηση ὅλων τὴ δικιὰ του βαθιὰ πίστη. Στέλνει ἀνοιχτὲς ἐπιστολές, γιὰ νὰ ξεσηκώσῃ τὶς ἰσχυρὲς προσωπικότητες τοῦ καιροῦ του νὰ ἀναλάβουν τὴν ἡγεσία σὲ μιὰ τέτοια ὑπόθεση. Τὴ μιὰ φορὰ τραβάει τὴν προσοχή του ὁ Νικοκλῆς τῆς Κύπρου, τὴν ἄλλη ὁ Ἰάσωνας τῆς Θεσσαλίας, ἀργότερα ὁ Διονύσιος τῶν Συρακουσῶν ἢ ὁ Ἀρχίδαμος τῆς Σπάρτης. Καμιὰ ὅμως ἀπὸ τὶς προσωπικότητες αὐτὲς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἀνταποκριθῆ στὴν πρόσκλησή του: τοὺς ἔλειπαν τὰ προσόντα, πὺν νόμιζε ὁ Ἰσοκράτης ὅτι εἶχαν, καὶ δὲν μπορούσαν νὰ ἐξαρθοῦν στὸ ὕψος τῶν περιστάσεων.

Ἐτσι ἡ φωνὴ τοῦ ρήτορα θὰ μείνῃ χωρὶς καμιὰ ἀπόκριση γιὰ πολὺν καιρὸ, ὥσπου νὰ φανῆ μιὰ ἄλλη ἡγετικὴ μορφή ἀπὸ τὸ βορρὰ, ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β', πὺν χωρὶς ἄλλο συγκέντρωσε πολὺ περισσότερα προσόντα ἀπὸ ὅλους τοὺς προηγούμενους καὶ στηριζόταν σὲ πολὺ πιὸ εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις. Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ λοιπὸν ὁ Ἰσοκράτης ἀρπάχτηκε ἀπὸ τὴν εὐκαιρία καὶ στηριξε σ' αὐτὴν ὅλες του τὶς ἐλπίδες, σὲ ἐποχὴ μάλιστα πὺν τίποτα δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναβληθῆ, ἀφοῦ ὁ ρήτορας ἔχει περάσει πιὰ τὰ 80 του χρόνια.

Μὲ τὸ λόγο του «Φίλιππος» τὸ 346 π.Χ. καὶ μὲ ἐπιστολὲς ζητᾶει ἀπὸ τὸ Μακεδόνα βασιλιά νὰ γίνῃ ὁ ἄξιος ἀρχηγός, πὺν θὰ συμφιλίωσῃ τοὺς Ἕλληνες καὶ θὰ τοὺς ὀδηγήσῃ ἐνωμένους στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν.

Τὰ πράγματα δὲ θὰ ἔρθουν βέβαια ὅπως τὰ ὄνειρεύτηκε ὁ Ἰσοκράτης. Ὁ Φίλιππος θὰ ἐπιβάλλῃ μὲ τὴ βία τὴν κυριαρχία του στοὺς Ἕλληνες στὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας τὸ 338 π.Χ. Ὑστερα οἱ περιστάσεις θὰ βοηθήσουν νὰ πραγματοποιηθῆ καὶ τὸ ὄνειρο τοῦ μεγάλου ἰδεολόγου μὲ

τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κάπως διαφορετικὰ βέβαια ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἐλπίζει ἐκεῖνος, ὅπως ὅποτε ὁμως μετὰ τὸ θάνατό του, ὅταν ὁ ἴδιος δὲν μπορεῖ πιά νὰ χαρῆ τοὺς καρποὺς ἀπὸ τὸ δικό του σπόρο.

ε' ΤΟ ΤΕΛΟΣ

Ἦταν γραφτό του νὰ πεθάνῃ σὲ μιὰ πολὺ ἄτυχη ὥρα: ἀμέσως μετὰ τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια, ἀφοῦ εἶδε νὰ ἀλληλοσκοτώνονται πάλι μὲ μαρτία οἱ Ἕλληνες καὶ νὰ γκρεμίζονται ἔτσι ὅλα του τὰ ὄνειρα, πὺν 50 ὀλόκληρα χρόνια τὰ ἔτρεφε μὲ τόση πίστη καὶ μὲ τόσο πάθος.

Λένε πὺς πέθανε τὴν τέταρτη ἢ τὴν ἕνατη μέρα μετὰ τὴ συμφορά, τὴ μέρα πὺν ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τῆς μάχης, ἀπὸ ἀσιτία. Ἦταν τόση ἢ ἀπογοήτευση καὶ ἢ πίκρα του, πὺν ἀρνήθηκε, λέει, νὰ δεχτῆ τροφή καὶ νερό, καὶ ἔτσι αὐτοκτόνησε. Ἄλλοι ὁμως ἰσχυρίζονται πὺς αὐτὸ δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὴν πραγματικότητα: οἱ συγκινήσεις τοῦ 338 π.Χ., ἢ μεγάλη του ἡλικία — εἶναι πιά 98 χρόνων ὁ Ἰσοκράτης — καὶ μιὰ ἀρρώστια, πὺν τὸν βρῆκε στὰ τελευταῖα του χρόνια — μιλάει γι' αὐτὴν ὁ ἴδιος στὸν Παναθηναϊκό του λόγο — ἦταν φυσικὸ νὰ προκαλέσουν ἕνα θάνατο φυσιολογικό. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι ὁμως, ὁ Ἰσοκράτης μένει πιστὸς στὸ ἰδανικό του μέχρι τὴν τελευταῖα του στιγμή καὶ ὁ θάνατός του ὅπως ὅποτε ἔχει κάποια σχέση μὲ τὸ ἰδανικὸ αὐτό.

Ἡ μορφή τοῦ Ἰσοκράτη στὴν ταραγμένη ἐποχὴ του στάθηκε πάνω ἀπὸ κάθε ὑποψία καὶ συγκέντρωσε τὸ γενικὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμησιν ὅλων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποδείχνει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο τὴν ἀγνή φιλοπατρία του, τὴν καθαρὴ πρόθεσιν στὶς πράξεις του καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρα του.

στ' ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Τὸ ἔργο τοῦ Ἰσοκράτη ἀποτελεῖται ἀπὸ λόγους δικανικοὺς, ἐπιδεικτικικοὺς ἢ πανηγυρικοὺς, συμβουλευτικοὺς ἢ παραινετικοὺς καὶ ἀπὸ διάφορες ἐπιστολές. Μέσα σ' αὐτὸ προβάλλουν καθαρὰ οἱ ιδέες του, πολιτικές, κοινωνικὲς καὶ παιδαγωγικὲς, ἢ ἐποχὴ μὲ τὰ προβλήματά της καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ πολιτικὰ γεγονότα καὶ οἱ ἱστορικὲς στιγμὲς της.

Οἱ ἀρχαῖοι λογάριζαν 60 λόγους τοῦ Ἰσοκράτη, σ' ἐμᾶς ὁμως

ἔφτασαν μόνο 21 καὶ 9 ἐπιστολές. Ἐκ τούτων οἱ 6 εἶναι δικανικοί, οἱ 3 παρανετικοί καὶ οἱ ἐπόλοιποι ἐπιδεικτικοί καὶ πολιτικοί. Ὁ ἴδιος δὲν ἀπάγγειλε οὔτε ἓναν μπροστὰ στὸ πλῆθος. Ἦταν δειλὸς καὶ εἶχε φωνὴ ἀσθενική. Τούτῳ ἔγραφε ὁμοῦ καὶ τοὺς δημοσίευσεν γιὰ τὸ κοινὸ — λένε πὼς τὰ βιβλία του εἶχαν μεγάλη κυκλοφορία στὴν ἐποχὴ του — ἢ ἦταν ρητορικά γυμνάσματα, πὺν χρησίμευαν γιὰ τὴν διδασκίαν τοὺς μαθητῆς του.

Οἱ λόγοι πὺν μᾶς σώθηκαν εἶναι κατὰ κατηγορίες οἱ ἑξῆς:

1. Δικανικοί: Πρὸς Εὐθύνονον, ἀμάρτυρος (403 ἢ 402 π.Χ.), Παραγραφή πρὸς Καλλίμαχον (402 ἢ 401 π.Χ.), Κατὰ Λοχίτου (400—396 π.Χ.), Περὶ τοῦ ζεύγους (396 ἢ 395 π.Χ.), Τραπεζιτικός (393—391 π.Χ.) καὶ Αἰγυπτιακός (391 ἢ 390 π.Χ.). Οἱ δικανικοὶ λόγοι, πὺν γράφτηκαν τὰ πρῶτα δέκα χρόνια τῆς συγγραμτικῆς του σταδιοδρομίας, ἀπεικονίζουσι τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο μὲ τὴν δξύτητα, τὰ πάθη καὶ τὴν παρακμὴ τῆς.

2. Συμβουλευτικοί ἢ Παρανετικοί: Ἐδαγόρας (γύρω στὸ 374 π.Χ.), Πρὸς Νικοκλέα (μετὰ τὸ 373 π.Χ.) καὶ Νικοκλῆς (λίγο ἀργότερα) — Ὁ γνωστός πρὸς Δημόρινον λόγος, πὺν ἀποδίδονταν ὡς τώρα στὸν Ἰσοκράτη, δὲν εἶναι δικὸς του γράφτηκε μᾶλλον ἀπὸ κάποιον μαθητὴ του — Οἱ λόγοι αὗτοι περιέχουσι συμβουλές πρὸς τὸ νεαρὸ Κύπριο ἡγεμόνα Νικοκλῆ, γιὰ τοῦ φίλου του Ἐδαγόρα, πὺν σκοπὸ ἔχουσι νὰ τὸν βοηθήσουσι στὴν ἀσκηση τῶν καθηκόντων του, σὰν πολίτη καὶ σὰν ἄρχοντα. Παρουσιάζουσι ὁμοῦ γενικότερον ἐνδιαφέρον, καθὼς προβάλλουσι καὶ οἱ τρεῖς καινούριο ἰδανικὸ πολιτικὴς ζωῆς, τὴ μοναρχία. Ὁ Ἰσοκράτης δηλαδὴ θεωρεῖ σὰν ἀνάγκη τῆς ἐποχῆς του τὴν παρουσίαν μιᾶς ἰσχυρῆς προσωπικότητος, μὲ ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ ἐφόδια, πὺν θὰ μπορούσε μὲ τὸ κόρος τῆς καὶ μὲ τὴν πειθὸν νὰ ἐπιβάλλῃ στὶς πόλεις καὶ στοὺς Ἕλληνας γενικότερον τὶς σωστῆς λύσεις.

3. Ἐπιδεικτικοί ἢ Πανεγγοτικοί: Κατὰ τῶν Σοφιστῶν (390 π.Χ.), Βούσειρις καὶ Ἐλένη (πρὶν ἀπὸ τὸ 385 π.Χ.) — ἐγκώμια μὲ παιδαγωγικὸ περιεχόμενον — Πανεγγοτικός (380 π.Χ.) — τὸ πρῶτον πολιτικὸ ἔργον τοῦ Ἰσοκράτη καὶ ἀσφαλῶς ὁ τελειότερος λόγος του — Πλαταικός (πρὶν ἀπὸ τὸ 371 π.Χ.), Ἀρχίδαμος (366 π.Χ.), Περὶ εἰρήνης (355 π.Χ.), Ἀρσπαγαδικός (354 π.Χ.), Περὶ ἀντιδόσεως (353 π.Χ.) — ἐδῶ ἐξηγεῖ τὸ νόημα τῆς πολιτικῆς καὶ παιδαγωγικῆς του ἐργασίας, ἀπαντώντας στὶς ἐπικρίσεις τῶν ἐχθρῶν του — Φίλιππος (346 π.

Χ.) και Παναθηναϊκός (342-339 π.Χ.) — τὸ τελευταῖο του ἔργο, πὸν ἔγραψε σὲ ἡλικία 94 χρόνων, γι' αὐτὸ και εἶναι κατώτερο στὴ μορφὴ ἀπὸ τὰ προηγούμενα.

4. Ἐπιστολές: Πρὸς Διονύσιον, πρὸς Φίλιππον, πάλι πρὸς Φίλιππον, πρὸς Ἀντίπατρον, πρὸς Ἀλέξανδρον, πρὸς τοὺς παῖδας Ἰάσονος, πρὸς Τιμόθεον, πρὸς Μυτιληναίων ἄρχοντας και πρὸς Ἀρχίδαμον. Πρόκειται γιὰ ἀνοιχτές ἐπιστολές, πὸν σκοπὸ εἶχαν νὰ παρουσιάσουν προβλήματα τῆς ἐποχῆς και νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ ὅλους.

ζ' Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

Ἀπὸ τοὺς λόγους πὸν μᾶς σώθηκαν οἱ πιὸ σπουδαῖοι ἀπὸ κάθε ἄποψη εἶναι οἱ ἐπιδεικτικτοί - πολιτικοί, πὸν συγκεντρώνουν ὅλες τὶς ἰδέες του και προβάλλουν τὴ ρητορικὴ ἱκανότητα και τὶς λογοτεχνικὲς ἀρετὲς τοῦ Ἰσοκράτη.

Ἡ ἔξαιρετικὰ ἐπιμελημένη μορφὴ τους τοῦ ἐξασφάλισε δίκαια τὴ φήμη τοῦ ἀριστοτέχνη πεζογράφου. Τὸ λεξιλόγιό του δὲν ἔχει τίποτα τὸ ξεχωριστό, εἶναι ἡ γλώσσα πὸν μιλιέται στὴν ἐποχὴ του, και τὸ διακρίνει ἀκριβεία και σαφήνεια. Δὲν κνηγάει τὶς περιτέχνες και φανταχτερὲς ἐκφράσεις, ὅπως ὁ Γοργίας, και ἀποφεύγει τὶς εἰκόνας και τὶς τολμηρὲς μεταφορές· παραθέτει ὅμως τὶς λέξεις μέσα στὴ φράση μὲ κάποια τάξη και ἀντιστοιχία, ἔτσι πὸν ὁ λόγος του ἀποχτάει ρυθμὸ και ἁρμονία. Τέλος κάθε ἔργο του ἀποτελεῖ ἓνα ὀργανωμένο σύνολο, ὅπου ξεχωρίζεις καθαρὰ τὰ μέρη του, δεμένα ὅμως μεταξύ τους ἁρμονικὰ· τὰ πάντα πειθαρχοῦν στὸ κεντρικὸ νόημα, χωρὶς νὰ χάνουν τὴν αὐτοτέλειά τους και οἱ δευτερεύουσες ἰδέες.

Τὰ βασικὰ θέματα στὸ ἔργο τοῦ Ἰσοκράτη δὲν εἶναι βέβαια ἄγνωστα στὸν ἀρχαῖο κόσμο. Ἡ λαμπρὴ «Πανελληνία ἰδέα» λ.χ., πὸν ἔρχεται και ξανἀρχεται ἀκούραστα σχεδὸν σὲ ὅλους του τοὺς λόγους, δὲν εἶναι δικό του ἐπινοήμα. Ὁ ἴδιος παραδέχεται ὅτι πολλοὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν εἶχαν ἀσχοληθῆ μὲ τὸ ἴδιο θέμα — γνωστοὶ εἶναι οἱ Ὀλυμπιακοὶ λόγοι τοῦ Γοργία και τοῦ Ἀνσία, μὲ τὸ ἴδιο σχεδὸν θέμα, πὸν τοὺς ἀπύργειλαν στὴν Ὀλυμπία, ὁ ἓνας τὸ 392 και ὁ ἄλλος τὸ 388 π.Χ. Ἐκεῖνο ὅμως πὸν ξεχωρίζει τὸν Ἰσοκράτη ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους εἶναι ἡ πίστη του ὅτι ἡ ἔνωση τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐπιβάλλεται μόνο γιὰ λόγους ἠθικοῦς· ἀποτελεῖ μαζὶ και ἀνάγκη ἔθνικῆ, κοινωνικὴ και οἰκονομικὴ, ὅπως ἐξηγήσαμε

παραπάνω, είναι η μοναδική λύση για να σωθή ο Έλληνισμός. Βλέπομε δηλαδή εδώ έναν άνθρωπο θετικό, με αναπτυγμένη πολιτική συνείδηση, έναν πολιτικό έξυπνο και διορατικό, που συλλαμβάνει σε βάθος τα προβλήματα της εποχής του.

Μπορεί λοιπόν το θέμα να είναι το ίδιο, ο Ίσοκράτης όμως το τοποθετεί, το χειρίζεται και το παρουσιάζει με τρόπο διαφορετικό από τους άλλους. Και ασφαλώς δεν είναι το γεγονός ότι του λείπει άλλο θέμα, που τον κάνει να επανέρχεται κάθε τόσο στο ίδιο, είναι η βαθιά του πίστη ότι αποτελεί το πρώτο και το κύριο πρόβλημα του Έλληνισμού και ότι κανείς δε θα έπρεπε ούτε στιγμή να απομακρύνεται από αυτό.

Εκεί που είναι πιθανό ότι ο Ίσοκράτης άκουσε το λόγο του αείονα πλάτωνα και άνοιξε τα μάτια του, άρχισε να σκέφτεται το θέμα της παροχής επίδοσης και λογογράφου, γύρω στα 397 π.Χ., τη χρονιά που ο Γκιργιάς άναγγελλε στην Ολιμπία την Ολιμπιακή ως λαοί, αυτό έδειχνε ότι έπαινα και το μυσικό, που οι Πέρσες έπαισαν τον αδελφό του βασιλιά Καντακ και προελάσαν την Κωννη στα πεινήματα των πολιτισμένων των.

Το 387 π.Χ. ο Ίσοκράτης λόγος του Ασιατικού Διαπραγματευτή από την Ολιμπία και καλούσε τους Έλληνες να δουλέψουν μαζί με τα κράτη της Σαρδικίας Διονυσίου, έδωσαν μία άρραφή στις 100 κρήνη Διαπραγματευτή όμως για την ολοκλήρωση του λόγου αυτού σταθώς ή διαπραγματευτής Ειρήνης του Ασταλαίδα το 387 π.Χ., τον παρήλασε με Ειρήνη κρήνη και τα μικροασιατικά παράλια στην Αίγυπτο βασιλιά και διαπραγματευτής α' αείον το δικαίωμα να επιβιβάζει στα πεινήματα των Έλλήνων, καταπραϊνώντας έτσι το γόητρο των Έλλήνων. Η ειρήνη αυτή καταπραϊνώντας έφερε την άρραφή στην ψυχή του αείονα και τον έφρασε να άρραφή άρραφή για το σκοπό του.

Όσο ο Ίσοκράτης είχε δουλέψει και από το 387 π.Χ. είναι βέβαια κατά τις και παραγράφω 115 δε γίνεται καθόλου λόγος για την Ειρήνη του Ασταλαίδα, από θα του έδωσαν από την άρρη κρήνη έδωσαν για την κρήνη και από την 115 και από το σχέδιο του λόγου επείγουσα άρραφή διαπραγματευτής Ίσοκράτης γράφει άρραφή το παραγράφω 115 και άρραφή και η άρραφή αυτή άρραφή στις πεινή άρραφή, και διαπραγματευτής ή άρραφή της άρραφή — άρραφή κρήνη άρραφή άρραφή άρραφή της Ειρήνης, άρραφή την πολιτική των Διαπραγματευτών και τον προδοτικό τους αείον και άρραφή τη σημασία και τις άρραφή άρραφή από θα έχη αυτή για την Ελλάδα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ

Ὁ Πανηγυρικός κυκλοφόρησε τὸ καλοκαίρι τοῦ 380 π.Χ. μεταξύ Ἰουλίου καὶ Σεπτεμβρίου. Ἡ χρονολογία εἶναι σίγουρη, γιατί οἱ πολιολογίες τῆς Ὀλύνθου καὶ τοῦ Φλειούντα — πὸν ἀναφέρονται μέσα σὰ γεγονότα σύγχρονα καὶ διαρκοῦν ἀκόμα — ἄρχισαν τὸ 382 καὶ 381 π.Χ. καὶ τέλειωσαν τὸ 379 π.Χ.

Εἶναι ἀκόμα βέβαιο ὅτι ὁ ρήτορας δούλευε τὸ λόγο του αὐτὸν πάνω ἀπὸ δέκα χρόνια. Ἄρχισε νὰ σκέφτεται τὸ θέμα ὅταν ἄφηρε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λογογράφου, γύρω στὰ 392 π.Χ., τῆ χρονιὰ πὸν ὁ Γοργίας ἀπάγγειλε στὴν Ὀλυμπία τὸν Ὀλυμπιακὸ του λόγο μὲ τὸ ἴδιο σχεδὸν θέμα καὶ τῆ χρονιὰ, πὸν οἱ Πέρσες ἔπιασαν τὸν Ἀθηναῖο ναύαρχο Κόνωνα καὶ προκάλεσαν νέα ἔξαψη στὰ πνεύματα τῶν συμπατριωτῶν του.

Τὸ 388 π.Χ. ὁ Ὀλυμπιακὸς λόγος τοῦ Ἀνσία, πὸν ἀπαγγέλληκε πάλι στὴν Ὀλυμπία καὶ καλοῦσε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐνωθοῦν κατὰ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Διονυσίου, ἔδωσε νέα ἀφορμὴ στὸν Ἰσοκράτη. Ἀποφασιστικὴ ὅμως γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ λόγου αὐτοῦ στάθηκε ἡ ὑπογραφή τῆς Εἰρήνης τοῦ Ἀνταλκίδα τὸ 387 π.Χ., πὸν παράδιδε τὰ ἑλληνικὰ νησιὰ καὶ τὰ μικρασιατικὰ παράλια στὸν Πέρση βασιλιὰ καὶ ἀναγνώριζε σ' αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνει στὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδας, καταρρακώνοντας ἔτσι τὸ γόητρο τῶν Ἑλλήνων. Ἡ εἰρήνη αὐτὴ δικαιολογημένα ἔφερε τὴν ἀγανάκτηση στὴν ψυχὴ τοῦ ρήτορα καὶ τοῦ ἐξασφάλισε ἄφθονα ἐπιχειρήματα γιὰ τὸ σκοπὸ του.

Ὅτι ὁ Πανηγυρικός εἶχε δουλεuttῆ πρὶν ἀπὸ τὸ 387 π.Χ. εἶναι βέβαιο, γιατί ὡς τὴν παράγραφο 115 δὲ γίνεται καθόλου λόγος γιὰ τὴν Εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα, πὸν θὰ τοῦ ἔδινε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πλοῦσιον ὕλικὸ γιὰ τοὺς σκοποὺς του. Μετὰ τὴν 115 καὶ ἐνῶ τὸ σχέδιο τοῦ λόγου σχεδὸν εἶναι ὀλοκληρωμένο, ὁ Ἰσοκράτης γράφει ἀκόμα 75 παραγράφους — εἶναι φανερὸ πὸς ἡ ἐπέκταση αὐτὴ ὀφείλεται στὶς νέες ἀνάγκες, πὸν δημιουργήσε ἡ ἀναγγελία τῆς συνθήκης — ὅπου κυρίως κάνει δομιύτατη κριτικὴ κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐπικρίνει τὴν πολιτικὴ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τὸν προδοτικὸν ρόλο καὶ ἀναλύει τὴ σημασία καὶ τὶς ὀλέθριες συνέπειες πὸν θὰ ἔχη αὐτὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ λόγος γράφτηκε βέβαια μὲ τὴν εὐκαιρία μιᾶς Ὀλυμπιάδας πάλι, ἀλλὰ δὲν ἀπαγγέλληκε στὴν Ὀλυμπία. Ἀπευθύνεται πρωταρχικὰ στοὺς μαθητὲς του μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς διδάξῃ — ἀπὸ πολιτικὴ καὶ ρητορικὴ ἀποψη — ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα προβάλλει σὲ ὅλο τὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὸ πολιτικὸ του πιστεύω, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὶς ἀνάγκες ἐκείνης τῆς ιστορικῆς στιγμῆς: Νὰ ἐνωθοῦν ἐπιτέλους οἱ Ἕλληνες ἀφήνοντας τὴν καταλυτικὴ ἀντιζηλία καὶ τὰ μίση, πού τοὺς ὀδήγησαν σὲ τέτοια παρακαμῆ, καὶ ὅλοι μαζί νὰ στραφοῦν κατὰ τοῦ φυσικοῦ ἐχθροῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, πού τόσες συμφορὲς τοὺς ἔφεραν ὡς τώρα. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ θὰ λύσῃ ὅλα τὰ δῆξάτα προβλήματα τῶν Ἑλλήνων — πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά — μὲ τὴν κατάχτηση νέων πλουσιῶν ἐδαφῶν, ὅπου θὰ ἐγκατασταθῇ μέγα μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, πού πλεονάζει τώρα καὶ προκαλεῖ συμφόρηση στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

Τὴν ἡγεσία στὴν ἱερὴ αὐτὴ ἀποστολὴ φυσικὸ εἶναι νὰ τὴν ἀναλάβῃ ἡ Ἀθήνα, ἀφοῦ ἔχει πολλὰ πατροπαράδοτα καὶ ἀπαραβίαστα δικαιώματα γι' αὐτό. Πρῶτῃ κράτησε τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας καὶ πάντοτε φέροθηκε ἄφογα πρὸς τοὺς Ἕλληνες.

Μὲ τὴν εὐκαιρία, ἀκολουθώντας παλιὰ συνήθεια καλὰ δοκιμασμένη, πλέκει μὲ τρόπο ἔξοχο τὸ ἐγκώμιον τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπιμένει — ὅπως πρὶν ἀπὸ 50 χρόνια ὁ Περικλῆς — στὰ πολιτιστικὰ τῆς ἐπιτεύγματα, πού καθιέρωσαν τὴ λαμπρὴ πόλιν στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰ ὕλικά καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, πού δημιούργησε καὶ πρόσφερε ἀπλόχερα γιὰ τὴν προκοπὴ καὶ τὴν εὐδαιμονία ὅλης τῆς Ἑλλάδας.

Ἀναγκαστικὰ θὰ ἀντιπαραθέσῃ ἐδῶ καὶ τὴ σπαρτιατικὴ πολιτικὴ στὰ χρόνια τῆς ἡγεμονίας τῶν Λακεδαιμονίων, ἐπικρίνοντάς τιν ἀσπληρά, ἰδιαίτερα μὲ τὰ ἐπιχειρήματα πού τοῦ ἔδινε ἡ Εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα, γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴ θέση του πῶς ἡ ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων ἀνήκει δικαιοματικὰ μόνο στὴν πόλιν τῆ δικαία του.

Ὁ λόγος τοῦ Ἰσοκράτη ἔχει, εἶπαμε, στόχο διπλό: Τὴν ἐνωσὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆ μιᾶ καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν βαρβάρων ἀπὸ τὴν ἄλλη. Παρουσιάζει ὅμως ἀσπληρὴ ἐνότητα καὶ τὰ μέλη πειθαροῦν στὴν κεντρικὴ γραμμὴ. Θεωρεῖται δίκαια τὸ ἀριστοῦργημα τῆς πολιτικῆς κριτικῆς καὶ συγκεντρώνει ὅλες τὶς ἀρετὲς τῆς ὠριμῆς πιά ρητορικῆς τέχνης. Μόλο πού οἱ ιδέες του δὲν ἀκούγονται γιὰ πρῶ-

τη φορά στην Ελλάδα, ὁ ἔξοχος χειρισμὸς τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν Ἴσοκράτη ἔκαμε νὰ ξεχαστοῦν ὅλα τὰ προηγούμενα ἔργα, πὸν παρουσίαζαν τὸ ἴδιο πρόβλημα.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Παναηγυρικοῦ πάνω στὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ ἀποδειχθῇ. Μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε μὲ κάποια βεβαιότητα πὸς προετοίμασε τὸ ἔδαφος γιὰ τὴ δεύτερη ἀθηναϊκὴ συμμαχία, πὸν ἔγινε σὲ δυὸ χρόνια — τὸ 378 π.Χ. — καὶ ἀκόμα πὸς εἶχε κάποια ἐπίδραση, ἔστω καὶ ἔμμεση, στὰ μεταγενέστερα πολιτικὰ γεγονότα, ὅταν πραγματοποιήθηκε ἡ νίκη τῆς Ἑλλάδας κατὰ τῶν Περσῶν μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Γιὰ τὴ φιλολογικὴ ὅμως ἐπίδραση τοῦ Παναηγυρικοῦ μποροῦμε νὰ εἰμαστε πὸν κατηγορηματικοί: Ἦταν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὁ πὸν γνωστός, ὁ πὸν διαβασμένος λόγος, πὸν εἶχε τοὺς περισσότερους μιμητές. Τὸ ὕψος καὶ οἱ ιδέες του στάθηκαν πρότυπο γιὰ ὅλους τοὺς μεταγενέστερους, πὸν ἐπανερχοῦντο στὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἑλλάδας καὶ Περσίας. Ἦταν ἀκόμα ὁ λόγος πὸν προτιμοῦσε καὶ ὁ Ἴσοκράτης καὶ ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια του μιλάει πάντα μὲ ἰδιαίτερη ἀγάπη γι' αὐτόν. (Φίλιππος, § 84—85).

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

- 1 Πολλάκις ἐθαύμασα τῶν τὰς πανηγύρεις συναγαγόντων καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καταστησάντων, ὅτι τὰς μὲν τῶν σωμάτων εὐτυχίας οὕτω μεγάλων δωρεῶν ἤξιωσαν, τοῖς δ' ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἰδίᾳ πονήσασι καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς οὕτω παρασκευάσασιν ὥστε καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελεῖν δύνασθαι, τούτοις δ' οὐδεμίαν τιμὴν ἀπένειμαν,
- 2 ὣν εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μᾶλλον ποιήσασθαι πρόνοιαν· τῶν μὲν γὰρ ἀθλητῶν δις τοσαύτην ῥώμην λαβόντων οὐδὲν ἂν πλέον γένοιτο τοῖς ἄλλοις, ἐνὸς δ' ἀνδρὸς εἰς φρονήσαντος ἅπαντες ἂν ἀπολαύσειαν οἱ βουλό-
- 3 μενοι κοινωνεῖν τῆς ἐκείνου διανοίας. Οὐ μὴν ἐπὶ τούτοις ἀθυμήσας εἰλόμην ῥαθινεῖν, ἀλλ' ἱκανὸν νομίσας ἄθλον ἔσεσθαι μοι τὴν δόξαν τὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου γενησομένην ἤκω συμβουλευέσων περὶ τε τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ τῆς ὁμοιοῦς τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, οὐκ ἀγνοῶν ὅτι πολλοὶ τῶν προσποιησαμένων
- 4 εἶναι σοφιστῶν ἐπὶ τοῦτον τὸν λόγον ὤρμησαν, ἀλλ' ἅμα μὲν ἐλπίζων τοσοῦτον διοίσειν ὥστε τοῖς ἄλλοις μηδὲν πώποτε δοκεῖν εἰρηθῆσθαι περὶ αὐτῶν, ἅμα δὲ προκρίνας τούτους καλλίστους εἶναι τῶν λόγων, οὔτινες περὶ μεγίστων τυγχάνουσιν ὄντες καὶ τοὺς τε λέγοντας μάλιστα ἐπιδεικνύουσι καὶ τοὺς ἀκούοντας πλεῖστ' ὠφελοῦσιν· ὦν
- 5 εἷς οὗτός ἐστιν. Ἔπειτ' οὐδ' οἱ καιροὶ πῶ παρεληλύθασιν ὥστ' ἤδη μάτην εἶναι τὸ μεμνησθαι περὶ τούτων. Τότε γὰρ χρὴ παύεσθαι λέγοντας, ὅταν ἢ τὰ πράγματα λάβῃ τέλος καὶ μηκέτι δέη βουλευέσθαι περὶ αὐτῶν, ἢ τὸν λόγον ἴδη τις ἔχοντα πέρας ὥστε μηδεμίαν
- 6 λελεῖφθαι τοῖς ἄλλοις ὑπερβολήν. Ἔως δ' ἂν τὰ μὲν ὁμοίως ὥσπερ πρότερον φέρεται, τὰ δ' εἰρημένα φαύλως ἔχοντα τυγχάνῃ, πῶς οὐ χρὴ σκοπεῖν καὶ φιλοσοφεῖν τοῦτον τὸν λόγον, ὃς ἦν κατορθωθῆ, καὶ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Πολλές φορές απόρησα με αυτούς που καθιέρωσαν τις θρησκευ- 1
τικές γιορτές και ὀργάνωσαν τους ἀθλητικούς ἀγῶνες: "Ἐκριναν ἄξιες
γιὰ τόσο μεγάλα ἔπαθλα τις ικανότητες τοῦ σώματος, ἐνῶ αὐτοὺς
που κοπίασαν προσωπικά γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ καὶ καλλιέργησαν ἔτσι
τὸν ψυχικὸ τους κόσμον ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ὠφελήσῃ καὶ τοὺς
ἄλλους, σ' αὐτοὺς δὲν ἔδωσαν καμιὰ τιμητικὴ διάκριση. Καὶ ὅμως 2
τὸ σωστὸ θὰ ἦταν γι' αὐτοὺς κυρίως νὰ νοιαστοῦν· γιατί δυὸ φορές
τόση δύναμη καὶ ἂν ἀποχτήσουν οἱ ἀθλητές, οἱ ἄλλοι δὲ θὰ εἶχαν
νὰ κερδίσουν τίποτα παραπάνω· ἀντίθετα, καὶ ἓνας μονάχα ἄνθρωπος
ἂν θὰ σκεφτῆ σωστά, ὅλοι θὰ ἦταν δυνατοὶ νὰ ὠφεληθοῦν, ὅσοι θὰ ἤθε-
λαν νὰ γευτοῦν τὴ γνώση ἐκείνου.

"Ὅμως δὲν ἀπογοητεύτηκα ἀπὸ αὐτὸ ὥστε νὰ ἀδρανήσω. "Ἐκρι- 3
να ἰκανὸ ἔπαθλο τὴ φήμη πού θὰ μοῦ φέρῃ αὐτὸς ὁ λόγος καὶ ἤρθα νὰ
δώσω γνώμη καὶ γιὰ τὸν πόλεμον μὲ τοὺς βαρβάρους καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη
νὰ μονοιάσουμε μεταξύ μας, καὶ ἄς ξέρω καλὰ ὅτι πολλοὶ ἀπὸ
ὅσους κάνουνε τοὺς σοφιστὲς² ἔχουν κιόλας ἀσχοληθῆ μὲ αὐτὸ τὸ θέ-
μα³. "Ἐχω, βλέπετε, τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ ξεχωρίσω τόσο ἀπὸ κείνους, 4
ὥστε νὰ δημιουργηθῆ ἡ ἐντύπωση πὼς τίποτα σχετικὸ δὲν εἶπανε
ποτέ. "Υστερα θεωρῶ ἀρίστους τοὺς λόγους πού ἀναφέρονται στὰ πιὸ
σοβαρὰ θέματα. Αὐτοὶ προβάλλουν τὴν ἀξία τοῦ ρήτορα καὶ ὅσους
τοὺς ἀκοῦν τοὺς ὠφελοῦν πολὺ. Τέτοιος εἶναι καὶ ὁ λόγος πού
θὰ πῶ.

"Ἄλλωστε οὔτε καὶ οἱ συνθήκες ἔχουν ἀλλάξει ἔτσι πού νὰ εἶναι 5
ἀνώφελο πιά νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὰ ζητήματα αὐτά. Οἱ λόγοι πρέπει
νὰ σταματοῦν μονάχα ὅταν τὰ πράγματα λάβουν κάποιον τέλος καὶ
δὲν ὠφελῆ πιά ἡ συζήτηση γι' αὐτὰ ἢ ὅταν διαπιστωθῆ πὼς κάποιος
λόγος ἔφτασε πιά σὲ τέλεια μορφή, ὥστε νὰ μὴν ἀφήνῃ περιθώρια
στοὺς ἄλλους νὰ προχωρήσουν παραπάνω. "Ὅσο ὅμως τὰ πράγματα 6
στὴν Ἑλλάδα ἀκολουθοῦν τὸν ἴδιον δρόμον ὅπως πρὶν καὶ ὅσα εἰπώθη-
καν ὡς τῶρα τυχαίνει νὰ εἶναι ἄχρηστα, πὼς νὰ μὴ στρέψουμε τὴ

Τὸ θέμα κα
χειρισμός τ

- τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς ἀλλήλους καὶ τῆς ταραχῆς τῆς παρούσης καὶ
 7 τῶν μεγίστων κακῶν ἡμᾶς ἀπαλλάξει; Πρὸς δὲ τούτοις εἰ μὲν μηδα-
 μῶς ἄλλως οἷόν τ' ἦν δηλοῦν τὰς αὐτάς πράξεις ἀλλ' ἢ διὰ μιᾶς ιδέας,
 εἶχεν ἂν τις ὑπολαβεῖν ὡς περιεργόν ἐστι τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκείνοις λέ-
 8 γοντα πάλιν ἐνοχλεῖν τοῖς ἀκούουσιν· ἐπειδὴ δ' οἱ λόγοι τοιαύτην ἔχουσι
 τὴν φύσιν ὥσθ' οἷόν τ' εἶναι περὶ τῶν αὐτῶν πολλαχῶς ἐξηγήσασθαι
 καὶ τὰ τε μεγάλα ταπεινὰ ποιῆσαι καὶ τοῖς μικροῖς μέγεθος περι-
 θεῖναι, καὶ τὰ τε παλαιὰ καινῶς διελθεῖν καὶ περὶ τῶν νεωστὶ γεγε-
 νημένων ἀρχαίως εἰπεῖν, οὐκέτι φευκτέον ταῦτ' ἐστὶ περὶ ὧν ἕτεροι
 9 πρότερον εἰρήκασιν, ἀλλ' ἄμεινον ἐκείνων εἰπεῖν πειρατέον. Αἱ
 μὲν γὰρ πράξεις αἱ προγεγενημέναι κοινὰ πᾶσιν ἡμῖν κατελείφθη-
 σαν, τὸ δ' ἐν καιρῷ ταύταις καταχρησάσθαι καὶ τὰ προσήκοντα
 περὶ ἐκάστης ἐνθυμηθῆναι καὶ τοῖς ὀνόμασιν εὖ διαθέσθαι τῶν εὖ
 10 φρονούντων ἰδιὸν ἐστίν. Ἦγοῦμαι δ' οὕτως ἂν μεγίστην ἐπίδο-
 σιν λαμβάνειν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους φιλο-
 σοφίαν, εἴ τις θαναμάζοι καὶ τιμῶν μὴ τοὺς πρώτους τῶν ἔργων ἀρ-
 χομένους, ἀλλὰ τοὺς ἄρισθ' ἕκαστον αὐτῶν ἐξεργαζομένους, μηδὲ τοὺς
 περὶ τούτων ζητοῦντας λέγειν, περὶ ὧν μηδεὶς πρότερον εἴρηκεν, ἀλλὰ
 τοὺς οὕτως ἐπισταμένους εἰπεῖν ὡς οὐδεὶς ἂν ἄλλος δύναιτο.
 11 Καίτοι τινὲς ἐπιτιμῶσι τῶν λόγων τοῖς ὑπὲρ τοὺς ἰδιώτας
 ἔχουσι καὶ λίαν ἀπρηκρῖβωμένοις, καὶ τοσοῦτον διημαρτήκασιν ὥστε
 τοὺς πρὸς ὑπερβολὴν πεποιημένους πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοὺς περὶ τῶν
 ἰδίων συμβολαίων σκοποῦσιν, ὥσπερ ὁμοίως δέον ἀμφοτέρους ἔχειν,

σκέψη και τὸ στοχασμὸ μας ὅλο στὸ λόγο αὐτόν, ποῦ, ἂν τυχὸν πε-
 τύχη τὸ σκοπὸ του, σίγουρα θὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ και ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πό-
 λεμο και ἀπὸ τῆ σημερινῆ ἀναταραχὴ και ἀπὸ τὶς πιὸ μεγάλες συμ-
 φορές; Ἄλλωστε, ἂν σὲ καμιὰ περίπτωσι δὲ θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δηλω-
 θοῦν τὰ ἴδια πράγματα διαφορετικὰ παρὰ μὲ ἓνα τρόπο, θὰ μπο-
 ροῦσε ἴσως κανεὶς νὰ σκεφτῆ πὼς εἶναι περιττὸ νὰ ἐνοχλῆ τὸν
 κόσμο χρησιμοποιώντας τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐπιχειρήματα μὲ ἄλλους.
 Ὅμως ἡ φύσι τῶν λόγων εἶναι τέτοια, ὥστε τὰ ἴδια πράγματα μὲ
 πολλοὺς τρόπους νὰ μπορῆς νὰ τὰ ἀναπτύξῃς, και τὰ σπουδαῖα σὰν
 ἀσήμαντα νὰ τὰ παρουσιάσῃς και τὰ μικρὰ νὰ μεγαλοποιήσῃς και
 ἀκόμα τὰ πάλια μὲ σύγχρονο πνεῦμα νὰ προβάλῃς και τὰ καινούρια
 γεγονότα μὲ τὸν παλιὸ δοκιμασμένον τρόπο νὰ ἐκθέσῃς. Γι' αὐτὸ ἀκρι-
 βῶς δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγῃς τὰ θέματα ποῦ οἱ προηγούμενοι ἀπὸ
 σένα ἀντιμετώπισαν, ἀλλὰ νὰ προσπαθῆς νὰ τὰ ἀναπτύξῃς μὲ τρόπο
 πιὸ σωστὸ ἀπὸ κείνους. Τὰ περασμένα γεγονότα βέβαια εἶναι κοινῆ
 κληρονομία γιὰ ὅλους μας. Δουλεῖα τὴν τῶν προικισμένων μὲ μυαλὸ
 εἶναι νὰ κάμουν σωστὴ ἐκμετάλλευσι αὐτῶν και, στὴν κατάλληλη
 στιγμῆ, νὰ ἀναφέρουν μονάχα ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ
 και νὰ τὰ διατυπώσουν μὲ τρόπο ἄψογο. Νομίζω μάλιστα πὼς τότε
 μονάχα θὰ μποροῦσαν νὰ προκόψουν και οἱ ἄλλες τέχνες και ἡ
 ρητορικὴ ἐπιστῆμη, ὅταν θαυμάζουμε και ἐκτιμοῦμε ὅχι τόσο αὐ-
 τοὺς ποῦ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία νὰ ἀρχίσουν ἓνα ἔργο, ὅσο ἐκείνους
 ποῦ τὸ ἔφεραν σὲ πέρας μὲ τὸν πιὸ τέλειον τρόπο· οὔτε και αὐτοὺς
 ποῦ θέλουν νὰ μιλοῦν γιὰ θέματα ποῦ κανένας ἄλλος προηγούμενα
 δὲ μίλησε, ἀλλὰ ἐκείνους, ποῦ γνωρίζουν νὰ τὰ λέν μὲ τρόπο ποῦ
 κανένας ἄλλος δὲ θὰ τὸ μποροῦσε.

Καὶ ὅμως βρίσκονται ἄνθρωποι νὰ κατακρίνουν τοὺς λόγους ποῦ
 ξεπερνοῦν τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τοῦ πλήθους και εἶναι δουλεμέ-
 νοι μὲ τέχνη και ἐπιμέλεια. Καὶ ἔχουν πέσει τόσο ἐξῶ, ὥστε συγκρί-
 νουν τοὺς ἐπιδεικτικοὺς λόγους, ποῦ ἔγιναν μὲ τέχνη και ἀξιώσεις,
 μὲ τὰ διάφορα δικαστικὰ ἔγγραφα, ποῦ ἀναφέρονται σὲ ἰδιωτικὲς συμ-
 βάσεις, σὰ νὰ ἦταν ὑποχρεωτικὸ νὰ μοιάζουν τὰ δυὸ εἶδη. Οὔτε περνάει
 ἀπὸ τὸ μυαλὸ τους πὼς τοῦτα ἐδῶ, τὰ ἔγγραφα, εἶναι γραμμένα ἀπλά
 και ἀπέριττα, ἐνῶ οἱ λόγοι οἱ ἐπιδεικτικοί, γραμμένοι μὲ ἐπιμέλεια
 και σχήματα ρητορικὰ, ἀποβλέπουν στὴν ἐντύπωσι ποῦ θὰ δημιουρ-

*Βεβαιότητα
 τοῦ συγγρα-
 φέα πὼς θὰ
 ἐκθέσῃ τὸ θέ-
 μα καλύτερα
 ἀπὸ τοὺς προ-
 κάτους του.*

- ἀλλ' οὐ τοὺς μὲν ἀφελῶς, τοὺς δ' ἐπιδεικτικῶς, ἢ σφᾶς μὲν διορῶντας τὰς μετριότητος, τὸν δ' ἀκριβῶς ἐπιστάμενον λέγειν ἀπλῶς οὐκ ἂν
- 12 δυνάμενον εἰπεῖν. Οὗτοι μὲν οὖν οὐ λελήθασιν ὅτι τούτους ἐπαινοῦσιν ὧν ἐγγὺς αὐτοὶ τυγχάνουσιν ὄντες· ἐμοὶ δ' οὐδὲν πρὸς τοὺς τοιούτους, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους ἐστὶ τοὺς οὐδὲν ἀποδεξομένους τῶν εἰκῆ λεγομένων, ἀλλὰ δυσχερανοῦντας καὶ ζητήσοντας ἰδεῖν τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐμοῖς οἶον παρὰ τοῖς ἄλλοις οὐχ εὐρήσουσιν. Πρὸς οὗς ἐτι
- 13 μαι τοὺς λόγους. Τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους ἐν τοῖς προοιμίοις ὀρθῶς καταπραῖνοντας τοὺς ἀκροατὰς καὶ προφασίζομένους ὑπὲρ τῶν μελλόντων ρηθήσεσθαι καὶ λέγοντας, τοὺς μὲν ὡς ὑπογυίου γέγονεν αὐτοῖς ἢ παρασκευῆ, τοὺς δ' ὡς χαλεπὸν ἐστὶν ἴσους τοὺς λόγους
- 14 τῷ μεγέθει τῶν ἔργων ἐξευρεῖν. Ἐγὼ δ' ἦν μὴ καὶ τοῦ πράγματος ἀξίως εἶπω καὶ τῆς δόξης τῆς ἐμαντοῦ καὶ τοῦ χρόνου, μὴ μόνον τοῦ περὶ τὸ λόγον ἡμῖν διατριφθέντος, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος οὗ βεβίωκα, παρακελεύομαι μηδεμίαν μοι συγγνώμην ἔχειν, ἀλλὰ καταγελαῖν καὶ καταφρονεῖν· οὐδὲν γὰρ ὅ τι τῶν τοιούτων οὐκ ἀξίός εἰμι πάσχειν, εἴπερ μηδὲν διαφέρων οὕτω μεγάλας ποιοῦμαι τὰς ὑποσχέσεις.
- 15 Περὶ μὲν οὖν τῶν ἰδίων ταῦτά μοι προειρησθῶ. Περὶ δὲ τῶν κοινῶν, ὅσοι μὲν εὐθὺς ἐπεληθόντες διδάσκουσιν ὡς χρὴ διαλυσαμένους τὰς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἔχθρας ἐπὶ τὸν βάρβαρον τραπέσθαι, καὶ διεξέρχονται τὰς τε συμφορὰς τὰς ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς ἀλλήλους ἡμῖν γεγενημένας καὶ τὰς ὀφελείας τὰς ἐκ τῆς στρατείας τῆς ἐπ' ἐκείνον ἐσομένας, ἀληθῆ μὲν λέγουσιν, οὐ μὴν ἐντεῦθεν ποιῶνται τὴν ἀρχὴν
- 16 ὅθεν ἂν μάλιστα συστήσαι ταῦτα δυνήθειεν. Τῶν γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν ὑφ' ἡμῖν, οἱ δ' ὑπὸ Λακεδαιμονίοις εἰσίν· αἱ γὰρ πολιτεῖαι, δι' ὧν οἰκοῦσι τὰς πόλεις, οὕτω τοὺς πλείστους αὐτῶν διειλήφασιν. Ὅστις οὖν οἶται τοὺς ἄλλους κοινῆ τι πράξειν ἀγαθὸν πρὶν ἂν τοὺς

γήσουν. "Η μήπως τάχα αυτοί μπορούν και διακρίνουν την άπλη έκφραση, ενώ εκείνος που ξέρει να μιλά με όλους τους κανόνες της Ρητορικής δε θα μπορούσε να τὰ πῆ και ἀπλά;

Δὲν τοὺς διαφεύγει βέβαια ὅτι ἐπαινοῦν ὅσους τυχαίνει νὰ ἔχουν 12 κάποια ψυχικὴ συγγένεια μαζί τους. 'Εγὼ δὲν ἔχω τίποτα νὰ πῶ σ' αὐτούς· ἀπειθύνομαι σ' ἐκείνους που δὲ θὰ δεχτοῦν τίποτα ἀπὸ ὅσα λέγονται στὴν τύχη, ἀλλὰ θὰ δυσανασχετήσουν και θὰ ζητήσουν νὰ βροῦν στὰ λόγια μου ὅ,τι δὲν πρόκειται νὰ βροῦν στοὺς ἄλλους. Σ' αὐτούς λοιπὸν τοὺς ἐκλεκτούς⁶ δυὸ λόγια ἀκόμα θὰ τολμήσω γιὰ τὴ δικιά μου θέση νὰ τοὺς πῶ και ἀμέσως ὕστερα θὰ μῶ στὸ θέμα μου.

Βλέπω τοὺς ἄλλους ρήτορες στὰ προοίμιά τους νὰ προσπαθοῦν 13 νὰ διαθέσουν εὐνοϊκὰ τὸ ἀκροατήριό τους, νὰ βρίσκουνε προφάσεις γιὰ ὅσα πρόκειται νὰ ποῦν και νὰ ἰσχυρίζονται ἄλλοι πὼς τάχα ἡ προετοιμασία γιὰ τὸ λόγο τους στάθηκε πρόχειρη και βιαστικὴ και ἄλλοι πὼς εἶναι δύσκολο νὰ βροῦν τὰ λόγια που θὰ ἀποδώσουν ἀκριβῶς τὸ μέγεθος τῶν γεγονότων⁶. 'Εγὼ, ἂν δὲ μιλήσω με τρόπο που 14 νὰ ταιριάζῃ ἀπόλυτα στὴ σημασία τῶν γεγονότων και στὴν ὑπόληψή μου και στὸ χρόνο που δαπάνησα, ὄχι μονάχα γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ λόγου⁷, ἀλλὰ και σὲ ὅλη τὴ ζωὴ μου μέχρι τώρα, παρακαλῶ ὄχι μονάχα νὰ μὴν ἔχετε καμιὰ ἐπιείκεια, ἀλλὰ νὰ με περιφρονήσετε, νὰ με περιγελάστε ὅλοι! "Ὅ,τι και νὰ πῆς θὰ ἀξίζῃ νὰ τὸ πάθω, ἀφοῦ τόσο μεγάλα λόγια λέω χωρὶς νὰ διαφέρω διόλου ἀπὸ τοὺς ἄλλους⁸...

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

Γιὰ μένα ἰδιαίτερα λοιπὸν αὐτὰ εἶχα νὰ ἀναφέρω στὴν ἀρχή. 15 "Ὅσο γιὰ τὰ κοινὰ ζητήματα, πολλοὶ ἔρχονται και μᾶς λὲν πὼς πρέπει ἀπαραίτητα νὰ σταματήσωμε τὴν ἔχθρα μεταξύ μας και νὰ στραφοῦμε πρὸς τὸ βάρβαρο· διεκτραγωδοῦν τὶς συμφορὲς που ἔπεσαν ἐπάνω μας ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο και ἀπαριθμοῦν τὶς ὠφέλειες που θὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Αὐτοὶ βέβαια ὅλοι μᾶς λένε τὴν ἀλήθεια· μόνο που δὲν ἀρχίζουν ἀπὸ ἐκεῖ που θὰ μπορούσαν νὰ πετύχουν τὸ σκοπὸ τους ἀσφαλέστερα. Δηλαδή ἀπὸ τοὺς "Ἕλληνες 16 ἄλλοι βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴ δικιά μας ἐπιρροή και ἄλλοι κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τῶν Λακεδαιμονίων: Τὰ πολιτεύματα, βλέπετε, που σύμφωνα μ' αὐτὰ διοικοῦνται οἱ πόλεις, ἔτσι ξεχώρισαν τοὺς πιδ πολλούς. "Ὅποιοι λοιπὸν νομίζει πὼς οἱ ἄλλες πόλεις θὰ κάμουν κάτι ἀξιο-

ΘΕΜΑ Α'.
Ποῖός πρέπει
νὰ ἔχῃ τὴν
ἡγεμονία.

- προεστῶτας αὐτῶν διαλλάξῃ, λίαν ἀπλῶς ἔχει καὶ πόρρω τῶν πραγμάτων ἐστίν. Ἄλλὰ δεῖ τὸν μὴ μόνον ἐπίδειξιν ποιούμενον, ἀλλὰ καὶ διαπραξασθαι τι βουλόμενον ἐκείνους τοὺς λόγους ζητεῖν, οἵτινες τῷ πόλει τούτῳ πείσουσιν ἰσομοιρῆσαι πρὸς ἀλλήλας καὶ τὰς θ' ἡγεμονίας διελέσθαι, καὶ τὰς πλεονεξίας, ἃς νῦν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιθυμοῦσιν αὐταῖς γίνεσθαι, ταύτας παρὰ τῶν βαρβάρων ποιήσασθαι. Τὴν μὲν οὖν ἡμετέραν πόλιν ράδιον ἐπὶ ταῦτα προαγαγεῖν, Λακεδαιμόνιοι δὲ νῦν μὲν ἔτι δυσπείστους ἔχουσι παρελθήσασιν γὰρ ψευδῆ λόγον, ὡς ἔστιν αὐτοῖς ἡγεῖσθαι πάτριον ἢ δ' ἐπίδειξῃ τις αὐτοῖς ταύτην τὴν τιμὴν ἡμετέραν οὐσαν μᾶλλον ἢ κείνων, τάχ' ἂν ἐάσαντες τὸ διακριβοῦσθαι περὶ τούτων ἐπὶ τὸ συμφέρον ἔλθοιεν.
- 19 Ἐχορῆν μὲν οὖν καὶ τοὺς ἄλλους ἐντεῦθεν ἄρχεσθαι καὶ μὴ πρότερον περὶ τῶν ὁμολογουμένων συμβουλεύειν, πρὶν περὶ τῶν ἀμφισβητούμενων ἡμᾶς ἐδίδαξαν· ἐμοὶ δ' οὖν ἀμφοτέρων ἕνεκα προσήκει περὶ ταῦτα ποιήσασθαι τὴν πλείστην διατριβήν, μάλιστα μὲν ἵνα προὔργουσι γένηται καὶ παυσάμενοι τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς φιλονικίας κοινῇ
- 20 τοῖς βαρβάροις πολεμήσωμεν, εἰ δὲ τοῦτ' ἐστὶν ἀδύνατον, ἵνα δηλώσω τοὺς ἐμποδῶν ὄντας τῇ τῶν Ἑλλήνων εὐδαιμονίᾳ, καὶ πᾶσι γένηται φανερόν ὅτι καὶ πρότερον ἢ πόλις ἡμῶν δικαίως τῆς θαλάττης ἤρξεν καὶ
- 21 νῦν οὐκ ἀδίκως ἀμφισβητεῖ τῆς ἡγεμονίας. Τοῦτο μὲν γὰρ εἰ δεῖ τούτους ἐφ' ἐκάστῳ τιμᾶσθαι τῶν ἔργων τοὺς ἐμπειροτάτους ὄντας καὶ μεγίστην δύναμιν ἔχοντας, ἀναμφισβητήτως ἡμῖν προσήκει τὴν ἡγεμονίαν ἀπολαβεῖν, ἢ ἢ πρότερον ἐτνυγᾶνομεν ἔχοντες· οὐδεὶς γὰρ ἂν ἐτέραν πόλιν ἐπίδειξειε τοσοῦτον ἐν τῷ πολέμῳ τῷ κατὰ γῆν ὑπερέχουσαν, ὅσον τὴν ἡμετέραν ἐν τοῖς κινδύνοις τοῖς κατὰ θάλατταν
- 22 διαφέρουσαν. Τοῦτο δ' εἴ τις ταύτην μὲν μὴ νομίζουσι δικαίαν εἶναι τὴν κρίσιν, ἀλλὰ πολλὰς τὰς μεταβολὰς γίνεσθαι, τὰς γὰρ δυναστείας οὐδέποτε τοῖς αὐτοῖς παραμένειν, ἀξιοῦσι δὲ τὴν ἡγεμονίαν

λογο, προτοῦ νά συμφιλιωθοῦν οἱ δυὸ μεγάλες πόλεις, ποὺ τὶς κατεϋθύνουν, εἶναι πολὺ ἀφελῆς καὶ βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

“Ὅποιος ὅμως δὲν ἐπιδιώκει μονάχα νά ἐπιδειχτῆ, ἀλλὰ φιλοδοξεῖ νά ἐπιτύχη καὶ κάποιο ἀποτέλεσμα, πρέπει ἀπαραίτητα νά ἐπιζητήσῃ ἐκεῖνα τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ θὰ πείσουν τὶς δυὸ αὐτὲς πόλεις νά ἀναγνωρίσουν τὴν ἰσοτιμία μεταξὺ τους καὶ νά μοιράσουν λογικὰ τὴν ἡγεμονία καὶ τὰ πλεονεκτήματα, ποὺ προσπαθοῦν νά ἐπιτύχουν σήμερα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, νά τὰ ἐπιδιώξουν αὐριο ἀπὸ τοὺς βαρβάρους.

Τὴ δικιά μας πόλη βέβαια εἶναι εὐκολο νά τὴν ὀδηγήσωμε πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ· οἱ Σπαρτιάτες ὅμως καὶ τώρα ἀκόμα δυσπιστοῦν. Κληρονόμησαν, βλέπετε, τὴ λανθασμένη γνώμη ὅτι τάχα εἶναι πατροπαράδοτο προνόμιο σ’ αὐτοὺς νά ὀδηγοῦν τοὺς ἄλλους. Ἄν ὅμως τοὺς ἀποδείξῃ κάποιος πὼς ἡ τιμὴ αὐτῆ ἀνήκει περισσότερο σ’ ἐμᾶς παρὰ σ’ ἐκείνους, θὰ ἄφηναν ἴσως κατὰ μέρος τὶς διαφωνίες πάνω σ’ αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ θὰ κοιτοῦσαν τὸ συμφέρο τους.

Ἐπρεπε λοιπὸν καὶ οἱ ἄλλοι ρήτορες ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο νά κάθουν τὴν ἀρχή· νά μὴ μᾶς δίνουν συμβουλὲς γιὰ ὅσα θέματα ὑπάρχει ὁμοφωνία, προτοῦ μᾶς δώσουν γνώμη γιὰ ὅσα ἀμφισβητοῦνται. Ἐγὼ πάντως γιὰ δυὸ λόγους βασικὰ εἶναι ἀνάγκη νά μιλήσω διεξοδικὰ γι’ αὐτὰ τὰ τελευταῖα θέματα: Πρῶτα, γιὰ νά πετύχωμε κάποιο ἀποτέλεσμα ὅσο ἀκόμα εἶναι καιρὸς καὶ σταματώντας τὶς ἐχθρες μεταξὺ μας νά πολεμήσωμε ὅλοι μαζί τὸ βάρβαρο· ὕστερα, ἂν αὐτὸ σταθῇ ἀδύνατο, γιὰ νά δηλώσω ξεκάθαρα ποιοὶ ἐμποδίζουν τὴν εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων καὶ νά γίνῃ σὲ ὅλους φανερὸ ὅτι ἡ πόλη μας δικαιολογημένα κράτησε καὶ παλιότερα τὴν ἀρχηγία στὴ θάλασσα καὶ τώρα πάλι μὲ τὸ δίκιο τῆς διεκδικεῖ τὴν ἡγεμονία⁹.

Καὶ αὐτὸ γιατί, ἂν πρέπη σὲ κάθε πράξῃ νά τιμοῦν αὐτοὺς ποὺ ἔχουν μιὰ πείρα ἐξαιρετικὴ καὶ πιὸ μεγάλη δύναμη, χωρὶς συζήτηση ἐμεῖς ἔχομε τὸ δικαίωμα νά πάρουμε πάλι τὴν ἡγεμονία, ποὺ εἴχαμε καὶ σὲ παλιότερους καιροὺς: Κανεὶς δὲ θὰ μπορούσε νά παρουσιάσῃ ἄλλη πόλη μὲ τέτοια ὑπεροχὴ στὸν πόλεμο τῆς στεριᾶς ὅση εἶναι ἡ δικιά μας στοὺς ναυτικούς ἀγῶνες. Μὰ καὶ ὅσοι ἀκόμα δὲ θεωροῦν δίκαια τὴν ἀντίληψη αὐτῆ, γιατί τὰ πράγματα ἀλλάζουν διαρκῶς — καὶ πράγ-

ΟΙ ΤΙΤΑΙ
ΤΗΣ
ΑΘΗΝΑΣ
Ἀρχαιότητ

- ἔχειν ὡσπερ ἄλλο τι γέρας ἢ τοὺς πρώτους τυχόντας ταύτης τῆς τι-
 μῆς ἢ τοὺς πλείστον ἀγαθῶν αἰτίους τοῖς Ἑλλησιν ὄντας, ἡγοῦμαι
 23 καὶ τούτους εἶναι μεθ' ἡμῶν. ὅσῳ γὰρ ἂν τις πορρωτέρωθεν σκο-
 πῆ περὶ τούτων ἀμφοτέρων, τοσοῦτω πλέον ἀπολείφομεν τοὺς ἀμ-
 φισβητοῦντας. Ὁμολογεῖται μὲν γὰρ τὴν πόλιν ἡμῶν ἀρχαιοτάτην
 εἶναι καὶ μεγίστην καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὀνομαστοτάτην· οὕτω
 δὲ καλῆς ὑποθέσεως οὔσης, ἐπὶ τοῖς ἐχομένοις τούτων ἔτι μᾶλλον
 24 ἡμᾶς προσήκει τιμᾶσθαι. Ταύτην γὰρ οἰκοῦμεν οὐχ ἐτέρους ἐκβα-
 λόντες οὐδ' ἐρήμην καταλαβόντες οὐδ' ἐκ πολλῶν ἐθνῶν μιγάδες συλ-
 λεγέμενοι, ἀλλ' οὕτω καλῶς καὶ γνησίως γεγόναμεν ὡστ' ἐξ ἧσπερ
 ἔφυμεν, ταύτην ἔχοντες ἅπαντα τὸν χρόνον διατελοῦμεν, ἀτόχθονες
 ὄντες καὶ τῶν ὀνομάτων τοῖς αὐτοῖς οἷσπερ τοὺς οἰκειοτάτους τὴν
 25 πόλιν ἔχοντες προσειπεῖν. Μόνοις γὰρ ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων τὴν
 αὐτὴν τροφὴν καὶ πατρίδα καὶ μητέρα καλέσαι προσήκει. Καίτοι χρὴ
 τοὺς εὐλόγως μέγα φρονούντας καὶ περὶ τῆς ἡγεμονίας δικαίως ἀμ-
 φισβητοῦντας καὶ τῶν πατρῶν πολλάκις μεμνημένοις τοιαύτην τὴν
 ἀρχὴν τοῦ γένους ἔχοντας φαίνεσθαι.
- 26 Τὰ μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξαντα καὶ παρὰ τῆς τύχης δωρη-
 θέντα τηλικαῦθ' ἡμῶν τὸ μέγεθος ἔστιν· ὅσων δὲ τοῖς ἄλλοις ἀγαθῶν
 αἰτίοι γεγόναμεν, οὕτως ἂν κάλλιστ' ἐξετάσαιμεν, εἰ τὸν τε χρόνον
 ἀπ' ἀρχῆς καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς πόλεως ἐφεξῆς διέλλοιμεν. Εὐρή-
 σομεν γὰρ αὐτὴν οὐ μόνον τῶν πρὸς τὸν πόλεμον κινδύνων, ἀλλὰ καὶ
 27 τῆς ἄλλης κατασκευῆς, ἐν ἣ κατοικοῦμεν καὶ μεθ' ἧς πολιτενοῦμεθα
 καὶ δι' ἣν ζῆν δυνάμεθα, σχεδὸν ἀπάσης αἰτίας οὔσαν. Ἀνάγκη δὲ
 προαιρεῖσθαι τῶν εὐεργεσιῶν μὴ τὰς διὰ μικρότητα διαλαθούσας καὶ
 κατασιωπηθείσας, ἀλλὰ τὰς διὰ τὸ μέγεθος ὑπὸ πάντων ἀνθρώ-
 πων καὶ πάλαι καὶ νῦν πανταχοῦ καὶ λεγομένας καὶ μνημονευο-
 μένας.
- 28 Πρῶτον μὲν τοίνυν, οὗ πρῶτον ἢ φύσις ἡμῶν ἐδεήθη, διὰ

ματι ή έξουσία δέν παραμένει σταθερά ποτέ στά ίδια χέρια — βρίσκουν όμως σωστό νά έχουν τήν ήγεμονία, σάν οποιοδήποτε άλλο προνόμιο, αὐτοί πού πρῶτοι τήν ἀπόχτησαν ή ὅσοι πρόσφεραν τά μεγαλύτερα ἀγαθά στό Πανελλήνιο, καί αὐτοί, νομίζω, συμφωνοῦν μαζί μου. "Ὅσο πιό πίσω μέσ στό χρόνο ἀναζητήσουμε τίς 23 ρίζες καί γιά τὸ ένα καί γιά τὸ ἄλλο¹⁰, τόσο πιό πίσω θά ἀφήσουμε αὐτούς πού θά ἀναμετρηθοῦν¹¹ μ' ἐμαῖς στό θέμα τῆς ήγεμονίας: Εἶναι κοινή ὁμολογία ὅτι ή πόλη μας εἶναι ή πιό παλιά, ή πιό μεγάλη καί ή πιό ὀνομαστή σ' ὄλον τόν κόσμο. Καί μόλο πού ή ἀρχή τῆς ἱστορίας της στάθηκε ὀπωσδήποτε ἐξαίρετη, γιά τήν κατοπινη λαμπρή πορεία της μέσα στό χρόνο τῆς πρέπει ἀκόμα μεγαλύτερη τιμή.

Στή χώρα ἐτούτη κατοικοῦμε χωρίς νά διώξουμε ἄλλους¹²: οὔτε 24 τή βρήκαμε ἔρημη: οὔτε καί μαζευτήκαμε ἐδῶ πέρα ἀνάκατοι ἀπό διάφορα ἔθνη. Εἶναι τόσο ὠραία καί γνήσια, λέω, ή καταγωγή μας, ὥστε ἐκεῖ πού γεννηθήκαμε ἐκεῖ καί κατοικοῦμε χωρίς καμιὰ διακοπή, γέννημα — θρέμμα αὐτοῦ τοῦ τόπου¹³. "Ἐτσι μπορούμε νά ὀνομάσωμε τήν πόλη μας μέ τίς ἴδιες τρυφερές λέξεις πού χρησιμοποιοῦμε γιά τοὺς στενοὺς μας συγγενεῖς. Μονάχα ἐμεῖς δηλ. ἀπό τοὺς "Ἑλλη- 25 νες ἔχομε τὸ δικαίωμα νά τήν ἀποκαλέσωμε τροφό, πατρίδα, μάνα. Καί ἀλήθεια πρέπει νά εἶναι σέ θέση νά προβάλουν μιὰ τόση λαμπρή καταγωγή αὐτοί, πού ἔχουν εὐλογία περηφάνια, διεκδικοῦν τήν ήγεμονία μέ τὸ δίκιο τους καί ἀναφέρονται συχνά στό παρελθόν τους.

Τόσο σημαντική λοιπὸν εἶναι καί ή πρώτη μας ἀρχή καί ὅσα 26 ὕπερα μᾶς χάρισε ή τύχη. "Ὅσο γιά τά ἀγαθά πού ἐμεῖς προσφέραμε στοὺς ἄλλους, ὁ καλύτερος τρόπος νά τά δοῦμε εἶναι νά ἐξετάσωμε μέ χρονολογική σειρά τά κατορθώματα τῆς πόλης μας ἀπό τήν ἀρχαία ἐποχή. Σὲ μιὰ τέτοια θεώρηση θά διαπιστώσωμε ὅτι ή πόλη μας 27 ὄχι μονάχα στάθηκε ή πρώτη πάντα στοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνες, ἀλλά καί δημιούργησε ἀποκλειστικά σχεδὸν τὸν πολιτισμὸ πού ἔχομε καί πού μ' αὐτὸν ρυθμίζουμε τίς σχέσεις μεταξύ μας καί μᾶς ἐξασφαλίζει τή δυνατότητα νά ζοῦμε ἀνθρωπινά. Ἀναγκαστικά ὅμως ἀπὸ ὅλες τίς εὐεργεσίες θά διαλέξωμε ὄχι βέβαια αὐτὲς πού ἦταν ἀσήμαντες — γι' αὐτὸ καί πέρασαν ἀπαρατήρητες καί δέν ἔγινε λόγος — ἀλλὰ ἐκεῖνες πού γιά τήν ἀποφασιστική τους σημασία ὅλοι οἱ ἄνθρωποι παντοῦ καί πάντοτε τίς θυμοῦνται καί τίς μνημονεύουν.

Καί πρῶτα — πρῶτα αὐτὸ πού εἶχε πρωταρχική καί ἄμεση ἀνά- 28

*Ἡ προσφορά
στοὺς "Ἑλλη-
νες τῶν ὀλι-
κῶν ἀγαθῶν
της.*

τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας ἐπορίσθη· καὶ γὰρ εἰ μυθώδης ὁ λόγος γέ-
 γονεν, ὁμῶς αὐτῶ καὶ νῦν ῥηθῆναι προσήκει. Δήμητρος γὰρ ἀφικο-
 μένης εἰς τὴν χώραν, ὅτ' ἐπλανήθη τῆς Κόρης ἀρπασθείσης, καὶ
 πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν εὐμενῶς διατεθείσης ἐκ τῶν εὐεργεσιῶν,
 ἃς οὐχ οἶόν τ' ἄλλοις ἢ τοῖς μεμνημένοις ἀκούειν, καὶ δούσης δωρεὰς
 διττάς, αἵπερ μέγιστα τυγχάνουσιν οὔσαι, τοὺς τε καρπούς, οἳ τοῦ
 μὴ θηριωδῶς ζῆν ἡμᾶς αἴτιοι γεγόνασιν, καὶ τὴν τελετήν, ἣς οἱ με-
 τασχόντες περὶ τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος
 29 ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν, οὕτως ἢ πόλις ἡμῶν οὐ μόνον θεοφι-
 λῶς, ἀλλὰ καὶ φιλανθρώπως ἔσχεν, ὥστε κυρία γενομένη τοσοῦτων
 ἀγαθῶν οὐκ ἐφθόνησε τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' ὧν ἔλαβεν ἅπασι μετέδω-
 κεν. Καὶ τὰ μὲν ἔτι καὶ νῦν καθ' ἕκαστον τὸν ἐνιαυτὸν δείκνυμεν, τῶν
 δὲ συλλήβδην τὰς τε χρεῖας καὶ τὰς ἐργασίας καὶ τὰς ὠφελείας τὰς
 ἀπ' αὐτῶν γιγνομένας ἐδίδαξεν. Καὶ τούτοις ἀπιστεῖν μικρῶν ἔτι
 30 προστεθέντων οὐδεὶς ἂν ἀξιώσειεν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ ὧν ἂν τις
 καταφρονήσειε τῶν λεγομένων ὡς ἀρχαίων ὄντων, ἐκ τῶν αὐτῶν
 τούτων εἰκότως ἂν καὶ τὰς πράξεις γεγενῆσθαι νομίσειεν διὰ γὰρ τὸ
 πολλοὺς εἰρηκέναι καὶ πάντα ἀκηκοέναι προσήκει μὴ καινὰ μὲν,
 πιστὰ δὲ δοκεῖν εἶναι τὰ λεγόμενα περὶ αὐτῶν. Ἐπειτ' οὐ μόνον ἐν-
 ταῦθα καταφυγεῖν ἔχομεν, ὅτι τὸν λόγον καὶ τὴν φήμην ἐκ πολλοῦ
 παρειλήφαμεν, ἀλλὰ καὶ σημείοις μείζουσιν ἢ τούτοις ἔστιν ἡμῖν χρῆ-
 31 σασθαι περὶ αὐτῶν. Αἱ μὲν γὰρ πλεῖστοι τῶν πόλεων ὑπόμνημα
 τῆς παλαιᾶς εὐεργεσίας ἀπαρχὰς τοῦ σίτου καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν
 ὡς ἡμᾶς ἀποπέμπουσιν, ταῖς δ' ἐκλειπούσαις ἢ Πυθία προσέτα-
 ξεν ἀποφέρειν τὰ μέρη τῶν καρπῶν καὶ ποιεῖν πρὸς τὴν πόλιν
 τὴν ἡμετέραν τὰ πάτρια. Καίτοι περὶ τίνων χρῆ μᾶλλον πι-
 στεῖν ἢ περὶ ὧν ὁ τε θεὸς ἀναιρεῖ καὶ πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων συν-

γκη¹⁴ ὁ ὄργανισμός μας τὸ πῆρε ἀπὸ τὴν πόλη μας. Μπορεῖ βέβαια αὐτὸ νὰ εἶναι μονάχα μῦθος, ὅμως ἀξίζει καὶ τώρα νὰ τὸν πῶ: Ἡ Δήμητρα, μὲς στὶς περιπλανήσεις της ὅταν τῆς ἔκλεψαν τὴν Κόρη¹⁵, ἔφτασε κάποτε στὴ χώρα μας. Συμπάθησε λοιπὸν τοὺς προγόνους μας γιὰ ὅσα καλὰ τῆς κάμανε — δὲν μπορεῖ ἄλλος νὰ τὰ μάθῃ αὐτὰ ἐξὸν ἀπὸ τοὺς μυημένους στὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια¹⁶ — καὶ τοὺς χάρισε δῶρα διπλά, δῶρα ποὺ ἔχουν πολὺ μεγάλη ἀξία: Τοὺς καρπούς τῆς γῆς ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ποὺ μᾶς βοήθησαν νὰ μὴ ζοῦμε σὰν τὰ θηριά, καὶ τὰ Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας ἀπ' τὴν ἄλλη, ποὺ δίνουν ἐλπίδες γλυκὲς στοὺς μυημένους γιὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς μας, γιὰ τὴν αἰωνιότητα...

Ἡ πόλη μας ὅμως, ποὺ εὐτύχησε νὰ ἔχῃ τὴν ἀγάπη τῶν θεῶν, 29 εἶχε καὶ ἄμετρη ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Τόσα ἀγαθὰ ποὺ ἀπόχτησε δὲν τὰ ἔκρυψε ζηλότυπα ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ἀπὸ ὅσα πῆρε σὲ ὅλους ἔδωσε. Καὶ νά, τὰ Ἐλευσίνια Μυστήρια καὶ τώρα ἀκόμα κάθε χρόνο τὰ τελοῦμε¹⁷: τὴ χρήση πάλι, τὴν καλλιέργεια καὶ τὴν ὠφέλεια ἀπὸ τοὺς δημητριακοὺς καρπούς σὲ ὅλους χωρὶς ἐξαιρέση τὴ δίδαξε. Γιὰ ὅλα αὐτὰ κανεὶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἀμφιβάλῃ, ἂν μάλιστα προσθέσω λίγα ἀκόμα.

Πρῶτα—πρῶτα τὸ ἐπιχείρημα πὼς ἡ παράδοση αὐτὴ εἶναι πολὺ 30 παλιά, ποὺ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ μᾶς κἀνῃ νὰ μὴν τὴ λογαριάσωμε, αὐτὸ τὸ ἴδιο ἐπιχείρημα δικαιολογημένα θὰ μπορούσε καὶ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐγίναν στὴν πραγματικότητα ὅσα λέγονται. Ἀφοῦ πολλοὶ ἔχουν μιλήσει γιὰ τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ὅλοι τὴν ἔχουν ἀκουστά, ἐπιβάλλεται νὰ θεωροῦμε τὰ λεγόμενα ἀπόλυτα ἀξιόπιστα καὶ ὄχι λόγια καινούρια ἀδοκίμαστα ἀπὸ τὸ χρόνο. Ἐπειτα δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ μας ἐπιχείρημα ὅτι ὁ μῦθος καὶ ἡ παράδοση φτάνουν στὶς μέρες μας ἀπὸ τὰ πολὺ παλιά· ἔχομε δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ ἄλλες ἀποδείξεις, πῶς ἰσχυρὲς ἀκόμα ἀπὸ αὐτὸ.

Οἱ περισσότερες δηλ. ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας κάθε χρόνο 31 στέλνουν στὴν πόλη τὴ δικιά μας, ἀνάμνηση τῆς παλαιᾶς εὐεργεσίας, τὶς ἀπαρχές¹⁸ ἀπ' τὴ συγκομιδὴ τους· ὅσες μάλιστα ἀθέτησαν τὸ χρέος τους αὐτὸ, πολλὰς φορές τὶς πρόσταζε ἡ Πυθία νὰ φέρουν τὸν καρπὸ καὶ νὰ ἐκπληρώσουν ἔτσι τὴν πατροπαράδοτη ὑποχρέωσή τους ἀπέναντι στὴν πόλη μας. Σὲ τί ἄλλο λοιπὸν θὰ ἀξίζε νὰ ἔχωμε πιότερη ἐμπιστοσύνη, ἂν ὄχι σὲ ὅ,τι χρησιμοδοτεῖ ὁ θεὸς καὶ συμφωνοῦν μ' αὐτὸ καὶ πολλοὶ Ἕλληνες; Ἀκόμα περισσότερο ποὺ οἱ

δοκεῖ καὶ τὰ τε πάλαι ξηθέντα τοῖς παροῦσιν ἔργοις συμμαρτυρεῖ
 32 καὶ τὰ νῦν γιγνόμενα τοῖς ὑπ' ἐκείνων εἰρημένοις ὁμολογεῖ; Χω-
 ρὸς δὲ τούτων, ἦν ἅπαντα ταῦτ' ἔασαντες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς σκοποῦμεν,
 εὐρήσομεν ὅτι τὸν βίον οἱ πρῶτοι φανέντες ἐπὶ γῆς οὐκ εὐθὺς οὕτως
 ὥσπερ νῦν ἔχοντα κατέλαβον, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αὐτοὶ συνεπορί-
 33 σαντο. Τίνας οὖν χρῆ μᾶλλον νομίζειν ἢ δωρεὰν παρὰ τῶν θεῶν
 λαβεῖν ἢ ζητοῦντας αὐτοὺς ἐντυχεῖν; Οὐ τοὺς ὑπὸ πάντων ὁμολο-
 γουμένους καὶ πρώτους γενομένους καὶ πρὸς τε τὰς τέχνας εὐφρε-
 σιάτους ὄντας καὶ πρὸς τὰ τῶν θεῶν εὐσεβέστατα διακειμένους;
 Καὶ μὴν ὄσης προσήκει τιμῆς τυγχάνειν τοὺς τηλικούτων ἀγαθῶν αἰ-
 τίους, περιεργον διδάσκειν. Οὐδεὶς γὰρ ἂν δύναιτο δωρεὰν τοσαύτην
 τὸ μέγεθος εὐρεῖν ἣτις ἴση τοῖς πεπραγμένοις ἐστίν.

34 Περὶ μὲν οὖν τοῦ μεγίστου τῶν εὐεργετημάτων καὶ πρώτου
 γενομένου καὶ πᾶσι κοινοτάτου ταῦτ' εἶπεῖν ἔχομεν. Περὶ δὲ τοὺς
 αὐτοὺς χρόνους ὁρῶσα τοὺς μὲν βαρβάρους τὴν πλείστην τῆς χώρας
 κατέχοντας, τοὺς δ' Ἕλληνας εἰς μικρὸν τόπον κατακεκλειμένους
 καὶ διὰ σπανιότητα τῆς γῆς ἐπιβουλεύοντάς τε σφίσι αὐτοῖς καὶ
 στρατείας ἐπ' ἀλλήλους ποιουμένους, καὶ τοὺς μὲν δι' ἔνδειαν τῶν
 35 καθ' ἡμέραν, τοὺς δὲ διὰ τὸν πόλεμον ἀπολλυμένους, οὐδὲ ταῦθ'
 οὕτως ἔχοντα περιεῖδεν, ἀλλ' ἡγεμόνας εἰς τὰς πόλεις ἐξέπεμψεν,
 οἱ παραλαβόντες τοὺς μάλιστα βίου δεομένους, στρατηγοὶ καταστάν-
 τες αὐτῶν καὶ πολέμῳ κρατήσαντες τοὺς βαρβάρους, πολλὰς μὲν
 ἐφ' ἑκατέρας τῆς ἡπείρου πόλεις ἔκτισαν, ἀπάσας δὲ τὰς νήσους κα-
 τώκισαν, ἀμφοτέρους δὲ καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας καὶ τοὺς ὑπο-
 36 μείναντας ἔσωσαν· τοῖς μὲν γὰρ ἰκανὴν τὴν οἴκοι χώραν κατέ-
 λιπον, τοῖς δὲ πλείω τῆς ὑπαρχούσης ἐπόρισαν· ἅπαντα γὰρ περιε-
 βάλλοντο τὸν τόπον ὃν νῦν τυγχάνομεν κατέχοντες. Ὡστε καὶ τοῖς
 ὕστερον βουληθεῖσιν ἀποικίσαι τινὰς καὶ μιμήσασθαι τὴν πόλιν τὴν
 ἡμετέραν πολλὴν ῥαστάωνη ἐποίησαν· οὐ γὰρ αὐτοὺς ἔδει κτωμέ-
 37 εἰς ταύτην οἰκεῖν ἴοντας. Καίτοι τίς ἂν ταύτης ἡγεμονίαν ἐπιδει-

παλιές μας παραδόσεις συμβαδίζουν απόλυτα με τὰ σημερινά μας ἔργα καὶ ἐτοῦτα πάλι συμφωνοῦν με ὅσα οἱ παλαιοὶ μᾶς ἔχουν παραδώσει.

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ αὐτά, ἂν τὰ ἀφήσουμε ὅλα κατὰ μέρος 32 καὶ ἐξετάσουμε τὶς πρῶτες στιγμὲς ποὺ ἐμφανίστηκε ὁ ἄνθρωπος στὴ γῆ, θὰ δοῦμε πὼς οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲ βρῆκαν ἔτοιμα τὰ μέσα τῆς ζωῆς ποὺ ἔχουν τώρα, ἀλλὰ σιγὰ — σιγὰ τὰ ἀνακάλυψαν οἱ ἴδιοι. Ποιοὶ ὅμως ἀπὸ ὅλους πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ἢ ὅτι τὰ δέχτηκαν χάρισμα ἀπὸ τοὺς θεοὺς ἢ ὅτι τὰ ἀνακάλυψαν ψάχνοντας οἱ ἴδιοι; "Οχι 33 αὐτοὶ ποὺ ὅλοι παραδέχονται πὼς εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι, οἱ πιὸ προικισμένοι γιὰ τὶς τέχνες καὶ οἱ πιὸ εὐσεβεῖς πρὸς τοὺς θεοὺς; Περιττὸ τώρα νὰ ἀναπτύξω πόση τιμὴ ἀξίζει σ' αὐτοὺς ποὺ ἔγιναν οἱ δημιουργοὶ τόσο μεγάλων ἀγαθῶν. Εἶναι βέβαιο ὅτι κανεὶς δὲ θὰ μπορούσε νὰ βρῆ δῶρο τόσο σημαντικὸ, ἀντάξιο στὰ κατορθώματά τους.

Γιὰ τὴ σπουδαιότερη λοιπὸν εὐεργεσία, ποὺ στάθηκε ἡ πρώτη, 34 κοινὴ γιὰ ὅλον τὸν κόσμον, αὐτὰ εἶχα νὰ πῶ. Τὰ ἴδια πάλι χρόνια ἢ πόλη μας ἔβλεπε τοὺς βαρβάρους νὰ κατέχουν τὸ πιὸ μεγάλο μέρος ὅλου τοῦ κόσμου τότε, τὴν ὥρα ποὺ οἱ "Ἕλληνες, ἀσφυκτικὰ κλεισμένοι σ' ἓναν τόπο στενὸ, ἀπὸ ἔλλειψη ἀκριβῶς ζωτικῆς χώρου, ἀλληλοεπιβουλεύονταν καὶ ὁ ἓνας ἐξεστράτευε κατὰ τοῦ ἄλλου, με ἀποτελεσματῶς ἄλλοι νὰ χάνωνται ἀπὸ τὴν πείνα καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὸν πόλεμο. Μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια κατάσταση δὲν ἦταν βέβαια δυνατὸ νὰ 35 ἀδιαφορήσῃ: "Ἐστειλε στὶς διάφορες πόλεις ἀρχηγούς, παράλαβαν τοὺς πιὸ φτωχοὺς, ἔγιναν στρατηγοὶ τους καὶ νίκησαν με τὰ ὅπλα τοὺς βαρβάρους· ἔδρυσαν ὕστερα πόλεις πολλὰς στὶς δυὸ ἡπείρους, ἀποίκισαν ὅλα τὰ νησιά καὶ ἔσωσαν ἔτσι τοὺς συντρόφους τους, μὰ καὶ ὅσους εἶχαν μείνει πίσω στὴν πατρίδα: Στους τελευταίους, βλέ- 36 πετε, ἄφησαν ἀρκετὴ γῆ, γιὰ νὰ ἐργάζωνται, ἐνῶ στους συντρόφους τους ἔδωσαν περισσότερη ἀπὸ ὅση εἶχαν πρὶν, τώρα μάλιστα ποὺ εἶχαν δικές τους ὅλες τὶς χώρες ποὺ κατέχομε καὶ σήμερα. "Ἐτσι διευκόλυναν πολὺ καὶ ὅσους ὕστερα θέλησαν νὰ μιμηθοῦν τὴν πόλη μας καὶ νὰ ιδρύσουν ἀποικίες· δὲν εἶχαν πιά ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπίσουν ἓνα σωρὸ κινδύνους γιὰ τὴν κατάκτηση μιᾶς νέας χώρας, ἀφοῦ μπορούσαν νὰ πᾶν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εὐκόλα σ' αὐτὲς ποὺ ἤδη εἶχαμε κατακτήσει ἐμεῖς.

"Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ προβάλλῃ ἡγεμονία με 37

ξειεν ἢ πατριωτέραν τῆς πρότερον γενομένης πρὶν τὰς πλείστας οικισθῆναι τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἢ μᾶλλον συμφέρουσαν τῆς τοὺς μὲν βαρβάρους ἀναστάτους ποιήσασθαι, τοὺς δ' Ἑλληνας εἰς τοσαύτην εὐπορίαν προαγαγούσης;

- 38 Οὐ τοίνυν, ἐπειδὴ τὰ μέγιστα συνδιέπραξεν, τῶν ἄλλων ὠλιγόρησεν, ἀλλ' ἀρχὴν μὲν ταύτην ἐποιήσατο τῶν εὐεργεσιῶν, τροφήν τοῖς δεομένοις εὔρεϊν, ἤνπερ χρὴ τοὺς μέλλοντας καὶ περὶ τῶν ἄλλων καλῶν καλῶς διοικήσειν, ἡγουμένη δὲ τὸν βίον τὸν ἐπὶ τούτοις μόνον οὐπω τοῦ ζῆν ἐπιθυμεῖν ἀξίως ἔχειν οὕτως ἐπεμελήθη καὶ τῶν λοιπῶν ὥστε τῶν παρόντων τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ὅσα μὴ παρὰ θεῶν ἔχομεν, ἀλλὰ δι' ἀλλήλους ἡμῖν γέγονεν, μηδὲν μὲν ἄνευ τῆς πόλεως
- 39 τῆς ἡμετέρας εἶναι, τὰ δὲ πλεῖστα διὰ ταύτην γεγενῆσθαι. Παραλαβοῦσα γὰρ τοὺς Ἑλληνας ἀνόμως ζῶντας καὶ σποράδην οἰκοῦντας, καὶ τοὺς μὲν ὑπὸ δυναστειῶν ὕβριζομένους, τοὺς δὲ δι' ἀναρχίαν ἀπολλυμένους, καὶ τούτων τῶν κακῶν αὐτοὺς ἀπήλλαξεν, τῶν μὲν κυρία γενομένη, τοῖς δ' αὐτὴν παράδειγμα ποιήσασα· πρώτη γὰρ καὶ
- 40 νόμους ἔθετο καὶ πολιτείαν κατεστήσατο. Δῆλον δ' ἐκεῖθεν οἷ γὰρ ἐν ἀρχῇ περὶ τῶν φονικῶν ἐγκαλέσαντες καὶ βουληθέντες μετὰ λόγον καὶ μὴ μετὰ βίας διαλύσασθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς νόμοις τοῖς ἡμετέροις τὰς κρίσεις ἐποιήσαντο περὶ αὐτῶν. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῶν τεχνῶν τὰς τε πρὸς τἀναγκαῖα τοῦ βίου χρησίμας καὶ τὰς πρὸς ἡδονὴν μεμηχανημένας, τὰς μὲν εὐροῦσα, τὰς δὲ δοκιμάσασα
- 41 χρῆσθαι τοῖς ἄλλοις παρέδωκεν. Τὴν τοίνυν ἄλλην διοίκησιν οὕτω φιλοξένως κατεσκευάσατο καὶ πρὸς ἅπαντας οἰκειῶς ὥστε καὶ τοῖς χρημάτων δεομένοις καὶ τοῖς ἀπολαῦσαι τῶν ὑπαρχόντων ἐπιθυ-

περισσότερα δικαιώματα μὲς στή βαθιά παράδοση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τούτην ἐδῶ, πὺ παρουσιάστηκε προτοῦ ἀκόμα νὰ ἰδρυθῶν οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας; Καὶ ἀκόμα ποιά ἡγεμονία θὰ μπορούσε νὰ καυχῆθῃ πὺς στάθηκε πιὸ χρήσιμη ἀπὸ τὴ δικιά μας, πὺ ἀναστάτωσε¹⁹ τοὺς βαρβάρους καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἕλληνες σὲ μιὰ τέτοια οἰκονομικὴ εὐημερία;

Νὰ μὴ θαρρῆτε ὅμως πὺς, ἀφοῦ κατάφερε νὰ πραγματοποιήσῃ 38 τὰ πιὸ σπουδαῖα ἔργα, ἀδιαφόρησε γιὰ τὰ ἄλλα. Βέβαια θεώρησε πρωταρχικό τῆς χρέος νὰ βρῆ ψωμί γιὰ ὅσους πεινοῦσαν — καὶ εἶναι ἀνάγκη ὅλοι, ὅσοι φιλοδοξοῦν νὰ διοικήσουν ἱκανοποιητικὰ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς μας, αὐτὸ τὸ πρόβλημα νὰ ἀντιμετωπίζουν πρῶτα. Πιστεύοντας ὅμως πὺς μιὰ ζωὴ, πὺ ἀποβλέπει νὰ ἱκανοποιήσῃ μονάχα οἰκονομικὲς ἀνάγκες, δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ κάμῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὴν ἐπιθυμοῦν, φρόντισε τόσο καὶ γιὰ τίς ἄλλες μας ἀνάγκες, ὥστε ἀπὸ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, πὺ ἔχουμε ὅλοι σήμερα — αὐτὰ πὺ δὲν τὰ πῆραμε ἀπὸ τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ τὰ δημιουργήσαμε οἱ ἴδιοι μὲ τὴν κοινὴ προσπάθεια — τίποτα δὲν ἔγινε χωρὶς τὴν ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τῆς δικιάς μας πόλης· ἀντίθετα τὰ πιὸ πολλὰ ὀφείλουν τὴν ὑπαρξὴ τους ἀποκλειστικὰ σ' αὐτήν.

Θέλω νὰ πῶ ὅτι βρῆκε τοὺς Ἕλληνες νὰ ζοῦνε χωρὶς νόμους καὶ 39 νὰ εἶναι σκόρπιοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, νὰ καταδυναστεύωνται ἀπὸ τυράννους ἢ νὰ χάνονται ἀπὸ ἀναρχία, καὶ τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ αὐτά, ἄλλους ἀναλαμβάνοντας τὴν προστασία τους καὶ σ' ἄλλους προβάλλοντας τὸν ἑαυτό τῆς γιὰ ὑπόδειγμα εὐνομούμενης πολιτείας· εἶναι γνωστὸ πὺς πρώτη αὐτὴ καθιέρωσε νομοθεσία καὶ διαμόρφωσε πολίτευμα δημοκρατικό²⁰. Τὸ ἀποδείχνει εὐκολὰ τὸ ἐξῆς 40 γεγονός: Στὰ πανάρχαια χρόνια, ὅταν γίνονταν καταγγελίες γιὰ ἐγκλήματα καὶ ἤθελαν νὰ λύσουν τίς διαφορὲς τους μὲ βάση τὴ λογικὴ καὶ ὄχι μὲ τρόπο αὐθαίρετο²¹, στήριζαν πάντα τὴν κρίση τους στὶς διατάξεις τῶν δικῶν μας νόμων. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς τέχνες, τόσο τίς βιοποριστικές, ὅσο καὶ αὐτὲς πὺ ἐπινοήσαμε γιὰ τὴν ψυχαγωγία μας, ἄλλες τίς ἀνακάλυψε ἡ πόλις μας καὶ ἄλλες τίς καλλιέργησε ἀκόμα πιὸ πολὺ καὶ τίς παράδωσε στοὺς ἄλλους νὰ τίς χρησιμοποιήσουν.

Τοὺς ἄλλους τομεῖς ἔπειτα τῆς πολὺπλευρῆς δραστηριότητάς τῆς 41 τοὺς ρύθμισε μὲ πνεῦμα τόσο φιλόξενο καὶ τόσο στοργικὸ γιὰ ὅλους, ὥστε νὰ προσαρμόζονται καὶ σ' αὐτοὺς πὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ χρή-

Ἡ προσφορά τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν τῆς.

- μοῦσιν ἀμφοτέροις ἀρμόττειν καὶ μήτε τοῖς εὐδαιμονοῦσι μήτε τοῖς δυστυχοῦσιν ἐν ταῖς αὐτῶν ἀχρήστως ἔχειν, ἀλλ' ἑκατέρους αὐτῶν εἶναι παρ' ἡμῖν, τοῖς μὲν ἡδίστας διατριβάς, τοῖς δ' ἀσφαλεστάτην
- 42 καταφυγὴν. Ἔτι δὲ τὴν χώραν οὐκ αὐτάρκη κεκτημένων ἐκάστων, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐλλείπουσαν, τὰ δὲ πλείω τῶν ἱκανῶν φέρουσαν, καὶ πολλῆς ἀπορίας οὐσης τὰ μὲν ὅποι χρῆ διαθέσθαι, τὰ δ' ὀπόθεν εἰσαγαγέσθαι, καὶ ταύταις ταῖς συμφοραῖς ἐπήμυνεν· ἐμπόριον γὰρ ἐν μέσῳ τῆς Ἑλλάδος τὸν Πειραιᾶ κατεσκευάσατο, τοσαύτην ἔχονθ' ὑπερβολὴν ὥσθ' ἃ παρὰ τῶν ἄλλων ἐν παρ' ἐκάστων χαλεπὸν ἐστὶν λαβεῖν, ταῦθ' ἅπαντα παρ' αὐτῆς ῥάδιον εἶναι πορίσασθαι.
- 43 Τῶν τοίνυν τὰς πανηγύρεις καταστησάντων δικαίως ἐπαινουμένων ὅτι τοιοῦτον ἔθος ἡμῖν παρέδωκαν ὥστε σπειραμένους καὶ τὰς ἔχθρας τὰς ἐνεστηκίας διαλυσαμένους συνελθεῖν εἰς ταῦτόν, καὶ μετὰ ταῦτ' εὐχὰς καὶ θυσίας κοινὰς ποιησαμένους ἀναμνησθῆναι μὲν τῆς συγγενείας τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑπαρχούσης, εὐμενεστέρας δ' εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον διατεθῆναι πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, καὶ τὰς τε
- 44 παλαιὰς ξενίας ἀνανεώσασθαι καὶ καινὰς ἐτέρας ποιήσασθαι, καὶ μήτε τοῖς ἰδιώταις μήτε τοῖς διενεγκοῦσιν τὴν φύσιν ἀργὸν εἶναι τὴν διατριβήν, ἀλλ' ἀθροισθέντων τῶν Ἑλλήνων ἐγγενέσθαι τοῖς μὲν ἐπιδείξασθαι τὰς αὐτῶν εὐτυχίας, τοῖς δὲ θεάσασθαι τούτους πρὸς ἀλλήλους ἀγωνιζομένους, καὶ μηδετέρους ἀθύμως διάγειν, ἀλλ' ἑκατέρους ἔχειν ἐφ' οἷς φιλοτιμηθῶσιν, οἱ μὲν ὅταν ἴδωσι τοὺς ἀθλητὰς αὐτῶν ἔνεκα ποιοῦντας, οἱ δ' ὅταν ἐνθυμηθῶσιν ὅτι πάντες ἐπὶ τὴν σφετέραν θεωρίαν ἤκονσιν, τοσούτων τοίνυν ἀγαθῶν διὰ τὰς συνόδους ἡμῖν γιγνομένων, οὐδ' ἐν τούτοις ἡ πόλις ἡμῶν ἀπελείφθη.
- 45 Καὶ γὰρ θεάματα πλείστα καὶ κάλλιστα κέκτηται, τὰ μὲν ταῖς δαπάναις ὑπερβάλλοντα, τὰ δὲ κατὰ τὰς τέχνας εὐδοκιμοῦντα, τὰ δ' ἀμφοτέροις τούτοις διαφέροντα· καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰσαφικνουμένων

ματα και σε όσους θέλουν να απολαύσουν τα αγαθά τους: δεν ήταν άστοργη ούτε για όσους τους ευλόγησε ή τύχη ούτε για κείνους που δυστυχούσαν στον τόπο τους, αλλά εξασφάλισε στους πρώτους ευχάριστη και άνετη ζωή²², στους άλλους πάλι σίγουρο καταφύγιο και ασφάλεια²³.

Ή ακόμα είναι γνωστό πώς κάθε χώρα βέβαια δεν παρουσιάζει 42 αὐτάρκεια σε όλα τα προϊόντα: *Αλλά τῆς λείπουν και άλλα τα έχει παραπάνω από τις ανάγκες της. *Έτσι υπάρχει μέγα πρόβλημα πού να διαθέσει τὸ περίσσευμα και από πού να κάνη εισαγωγή για τα άλλα. Και αυτό όμως τὸ πρόβλημα ἡ πόλη μας τὸ ἀντιμετώπισε με τρόπο ἀποφασιστικό: Στὴ μέση τῆς Ἑλλάδας ἔκαμε ἐμπορικό κέντρο τὸν Πειραιά, ὅπου συγκεντρώνονται τόσα προϊόντα, ὥστε αὐτὰ πού εἶναι δύσκολο νὰ τὰ προμηθευτῆς καθένα και ἀπὸ τόπον ἄλλο, ἐδῶ τὰ βρίσκεις εὐκολα ὅλα συγκεντρωμένα.

Σ' αὐτούς λοιπὸν πού καθιέρωσαν τὶς πανελλήνιες γιορτὲς ται- 43 ριάζει δίκαιος ἔπαινος. Μᾶς κληροδότησαν τὸ θαυμάσιο ἔθιμο νὰ μαζευόμαστε ὅλοι μαζί στὸν ἴδιο τόπο ὕστερα ἀπὸ σπονδὲς και ἀπὸ διάλυση τῆς ἔχθρας πού μᾶς χώριζε²⁴. νὰ ἐνώνουμε κατόπιν τὶς προσευχὲς και τὶς θυσίες μας και νὰ θυμόμαστε τοὺς παλιούς συγγενικούς δεσμούς μας, νὰ ἔχουμε πῶς φιλικὴ διάθεση στὸ μέλλον ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο και τέλος νὰ ἀνανεώνουμε τὶς παλιὲς φιλίες και νὰ δημιουργοῦμε νέες. Οὔτε λοιπὸν γιὰ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους οὔτε 44 και γιὰ τὶς προικισμένες φύσεις εἶναι ἄσκοπη ἡ προσέλευση στὶς πανελλήνιες γιορτὲς, ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδειξοῦν τὰ προσόντα τους μπροστὰ στὸ συγκεντρωμένο πλῆθος τῶν Ἑλλήνων²⁵ και οἱ ἄλλοι μποροῦν νὰ τοὺς καμαρώσουν πού κάνουν μεταξύ τους ἀγῶνα εὐγενικό. Και ὅλοι εἶναι εὐχαριστημένοι, ἀφοῦ ὅλοι ἔχουν μὲ τί νὰ ἰκανοποιηθοῦν : Οἱ θεατὲς βλέπουν τοὺς ἀθλητὲς νὰ ἀγωνίζονται γιὰ χάρη τους και τοῦτοι πάλι σκέφτονται πὼς ὅλοι ἤρθαν γιὰ νὰ τοὺς καμαρώσουν. *Αφοῦ λοιπὸν τόσο καλὸ κάνουν σ' ἐμᾶς οἱ πανελλήνιες συγκεντρώσεις, ἦταν φυσικὸ νὰ μὴ μείνη πίσω ἡ πόλη μας οὔτε και σ' αὐτές.

Και πράγματι ἀπόχτησε θεάματα πάρα πολλὰ και θαυμαστά²⁶, 45 ἄλλα πολυτελῆ και πολυδάπανα, ἄλλα ὀνομαστά γιὰ τὴν ἀξία τους τὴν καλλιτεχνικὴ και ἄλλα πάλι πού συνδυάζουν και τὰ δύο. Και εἶναι τόσο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πού καταφθάνουν συνέχεια στὴν

ὡς ἡμᾶς τοσοῦτόν ἐστιν ὥστ' εἴ τι ἐν τῷ πλησιάζειν ἀλλήλοις ἀγαθόν ἐστιν, καὶ τοῦθ' ὑπ' αὐτῆς περιειλήφθαι. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ φιλικίας εὐρεῖν πιστοτάτας καὶ συνονοσίαις ἐντυχεῖν παντοδαπωτάταις μάλιστα παρ' ἡμῶν ἐστιν, ἔτι δ' ἀγῶνας ἰδεῖν μὴ μόνον τάχους καὶ βώμης ἀλλὰ καὶ λόγων καὶ γνώμης καὶ τῶν ἄλλων ἔργων ἀπάντων, καὶ
 46 τούτων ἄθλα μέγιστα. Πρὸς γὰρ οἷς αὐτὴ τίθησιν, καὶ τοὺς ἄλλους διδόναι συναναπειθείη· τὰ γὰρ ὑφ' ἡμῶν κριθέντα τοσαύτην λαμβάνει δόξαν ὥστε παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀγαπᾶσθαι. Χωρὶς δὲ τούτων αἱ μὲν ἄλλαι πανηγύρεις διὰ πολλοῦ χρόνου συλλεγεῖσαι ταχέως διελύθησαν, ἢ δ' ἡμετέρα πόλις ἅπαντα τὸν αἰῶνα τοῖς ἀφικνουμένοις πανήγυρις ἐστιν.

47 Φιλοσοφίαν τοίνυν, ἢ πάντα ταῦτα συνεξεύρε καὶ συγκατεσκεύασε καὶ πρὸς τε τὰς πράξεις ἡμᾶς ἐπαίδευσε καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπράννε καὶ τῶν συμφορῶν τὰς τε δι' ἀμαθίαν καὶ τὰς ἐξ ἀνάγκης γιγνομένας διεῖλε καὶ τὰς μὲν φυλάξασθαι, τὰς δὲ καλῶς ἐνεγκεῖν ἐδίδαξεν, ἢ πόλις ἡμῶν κατέδειξε, καὶ λόγους ἐτίμησεν, ὧν
 48 πάντες μὲν ἐπιθυμοῦσιν, τοῖς δ' ἐπισταμένοις φθονοῦσιν, συνειδυῖα μὲν ὅτι τοῦτο μόνον ἐξ ἀπάντων τῶν ζώων ἴδιον ἔφνυεν ἔχοντες καὶ διότι τούτῳ πλεονεκτήσαντες καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν αὐτῶν διηνέγκαμεν, ὁρῶσα δὲ περὶ μὲν τὰς ἄλλας πράξεις οὕτω ταραχώδει οὔσας τὰς τύχας ὥστε πολλάκις ἐν αὐταῖς καὶ τοὺς φρονίμους ἀντυχεῖν καὶ τοὺς ἀνοήτους κατορθοῦν, τῶν δὲ λόγων τῶν καλῶς καὶ τεχνικῶς ἐχόντων οὐ μετὸν τοῖς φαύλοις, ἀλλὰ ψυχῆς εὖ φρονούσης ἔρ-
 49 γον ὄντας, καὶ τοὺς τε σοφοὺς καὶ τοὺς ἀμαθεῖς δοκοῦντας εἶναι ταύτῃ πλεῖστον ἀλλήλων διαφέροντας, ἔτι δὲ τοὺς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐλευθέρως τεθραμμένους ἐκ μὲν ἀνδρίας καὶ πλούτου καὶ τῶν τοιούτων ἀγαθῶν οὐ γιγνωσκομένους, ἐκ δὲ τῶν λεγομένων μάλιστα καταφανεῖς γιγνομένους, καὶ τοῦτο σύμβολον τῆς παιδεύσεως ἡμῶν ἐκάστου πιστότατον ἀποδεδειγμένον, καὶ τοὺς λόγῳ καλῶς χρωμέ-

πόλη μας, ώστε αν κάτι καλό υπάρχει στην επικοινωνία αυτή ανάμεσα στους ανθρώπους, και αυτό το απόλαυσε ή πόλη μας. Πέρα από αυτά υπάρχει ή δυνατότητα να βρή κανείς εδώ φίλους ειλικρινείς και συντροφικές κάθε λογής²⁷, να δῆ ἀγῶνες δρόμου και σωματικῆς ἀλκῆς, ἀγῶνες λόγου, πνεύματος και ὅλων τῶν ἄλλων ἔργων τοῦ ἀνθρώπου, και για ὅλα αὐτά τὰ πιὸ μεγάλα ἔπαθλα. Γιατί, ἐκτός ἀπὸ 46 ὅσα ἀθλοθετεῖ ἡ ἴδια, τὰ καταφέρει να προσφέρουν και οἱ ἄλλες πόλεις τῆς Ἑλλάδας και αὐτὸ γιατί ὅσα ἐμεῖς κρίνουμε ἄξια, ἀμέσως ἀποχτῶν μιὰ τέτοια φήμη, πὺ τὰ ἀγαπάει ὅλος ὁ κόσμος. Ξέχωρα ἀπὸ αὐτά οἱ ἄλλες πανελλήνιες συγκεντρώσεις γίνονται σὲ χρονικὰ διαστήματα ἀραιά²⁸ και διαλύονται γρήγορα, ἐνῶ ἡ πόλη ἡ δικιά μας εἶναι μιὰ ἀδιάκοπη γιορτὴ για ὅσους φτάνουνε σ' αὐτὸν τὸν τόπο.

Ἡ πόλη μας δίδαξε ἐπίσης ὅτι ἡ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος²⁹ 47 τὰ ἐπινόησε και ἔδωσε μορφή σὲ ὅλα αὐτά, - μᾶς ἔδωσε τὰ ἐφόδια να μεταφέρουμε τὴ θεωρία σὲ πράξη, γλύκανε τὶς σχέσεις μεταξύ μας, ξεχώρισε τὶς συμφορὲς σ' αὐτὲς πὺ φέρνει ἡ ἀμάθεια και αὐτὲς πὺ φέρνει ἡ ἀνάγκη και μᾶς ἔμαθε να φυλαγόμεστε ἀπὸ τὶς πρῶτες και να ἀντιμετωπίζουμε μὲ καρτερία τὶς ἄλλες. Ἡ πόλη μας ἀναγνώρισε ἀκόμα τὴν πρέπουσα ἀξία σὴν τέχνη τοῦ λόγου, πὺ ὅλοι λαχταροῦν να ἀποκτήσουν, φθονοῦν ὡστόσο αὐτοὺς πὺ τὴν κατέχουν. Και αὐτὸ γιατί ἔχει βαθιὰ ἐπίγνωση πὺς εἶναι τὸ μόνο φυσικὸ 48 μας πλεονέκτημα ἀπέναντι στὰ ζῶα και ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι πὺ μᾶς κάνει να ξεχωρίζουμε ἀπὸ ἐκεῖνα σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις μας· βλέπει καλὰ ὅτι ἡ τύχη σὶς ἄλλες βέβαια πλευρὲς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος εἶναι ἔτσι ιδιότροπη και ἄστατη, ὡστε πολλὲς φορὲς δὲν πετυχαίνουν σὴ ζωὴ οἱ μυαλωμένοι, ἐνῶ τὰ καταφέρνουν οἱ ἀνόητοι, και μονάχα οἱ λόγοι πὺ εἶναι καμωμένοι μὲ ὁμορφιά και τέχνη δὲν εἶναι δυνατὸ να βγοῦν ἀπὸ ἀμαθεῖς και ἄξεστους, παρὰ εἶναι δημιουργήματα πνευμάτων φωτεινῶν και προικισμένων. Ξέρει ἀκό- 49 μα ὅτι οἱ καλλιεργημένοι και αὐτοὶ πὺ θεωροῦνται ἄξεστοι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο διαφέρουν μεταξύ τους βασικά, ἀλλὰ και ὅσοι ἀνατράφηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅπως ταιριάζει σὲ ἐλεύθερους δὲν ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν παλικαριά και ἀπὸ τὰ πλούτη τους και ἀπὸ ἄλλα τέτοια ἀγαθὰ· ἡ ἱκανότητα σὸ λόγο εἶναι πὺ τοὺς προβάλλει και ἀποτελεῖ κατὰ 50 κοινὴ ὁμολογία τὸ ἀλάνθαστο κριτήριο για τὸ βαθμὸ καλλιέργειας πὺ διαθέτει ὁ καθένας και ὅσοι χειρίζονται τὸ λόγο μὲ ἱκανότητα δὲν

νους οὐ μόνον ἐν ταῖς αὐτῶν δυναμένους, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις
 50 ἐντίμους ὄντας. Τοσοῦτον δ' ἀπολέλοιπεν ἢ πόλις ἡμῶν περὶ τὸ
 φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὥσθ' οἱ ταύτης μαθηταὶ
 τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνασιν, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πε-
 ποίηκεν μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλ-
 λον Ἑλληνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς
 τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας.

51 Ἴνα δὲ μὴ δοκῶ περὶ τὰ μέρη διατρίβειν ὑπὲρ ὅλων τῶν πρα-
 γμάτων ὑποθέμενος, μηδ' ἐκ τούτων ἐγκωμιάζειν τὴν πόλιν ἀπο-
 ρῶν τὰ πρὸς τὸν πόλεμον αὐτὴν ἐπαινεῖν, ταῦτα μὲν εἰρήσθω μοι
 πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιούτοις φιλοτιμουμένους· ἡγοῦμαι δὲ τοῖς προ-
 γόνοις ἡμῶν οὐχ ἥττον ἐκ τῶν κινδύνων τιμᾶσθαι προσήκειν ἢ τῶν ἄλ-
 52 λων εὐεργεσιῶν. Οὐ γὰρ μικροὺς οὐδ' ὀλίγους οὐδ' ἀφανεῖς ἀγῶ-
 νας ὑπέμειναν, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ δεινοὺς καὶ μεγάλους, τοὺς μὲν
 ὑπὲρ τῆς αὐτῶν χώρας, τοὺς δ' ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας· ἅπαντα
 γὰρ τὸν χρόνον διετέλεσαν κοινὴν τὴν πόλιν παρέχοντες καὶ τοῖς ἀδι-
 53 κουμένοις ἀεὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπαμύνουσαν. Διὸ δὴ καὶ κατηγοροῦ-
 σί τινες ἡμῶν ὡς οὐκ ὀρθῶς βουλευομένων, ὅτι τοὺς ἀσθενεστέρους
 εἰθίσμεθα θεραπεύειν, ὥσπερ οὐ μετὰ τῶν ἐπαινεῖν βουλομένων ἡμᾶς
 τοὺς λόγους ὄντας τοὺς τοιούτους. Οὐ γὰρ ἀγνοοῦντες ὅσον διαφέρουσιν
 αἱ μεῖζους τῶν συμμαχιῶν πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, οὕτως ἐβουλομέμεθα
 περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἀκριβέστερον εἰδότες τὰ συμβαί-
 νοντ' ἐκ τῶν τοιούτων ὅμως ἡρούμεθα τοῖς ἀσθενεστέροις καὶ παρὰ τὸ
 συμφέρον βοθηεῖν μᾶλλον ἢ τοῖς κρείττοσιν τοῦ λυσιτελοῦντος ἕνεκα
 συναδικεῖν.

54 Γνοίη δ' ἂν τις καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν ῥώμην τὴν τῆς πόλεως
 ἐκ τῶν ἱκετειῶν ἄς ἤδη τινὲς ἡμῖν ἐποίησαντο. Τὰς μὲν οὖν ἢ νεωστὶ
 γεγεννημένας ἢ περὶ μικρῶν ἐλθούσας παραλείψω· πολὺ δὲ πρὸ τῶν

έχουν δύναμη μόνο στον τόπο τους, αλλά και στα άλλα μέρη τους τιμούν.

Τόσο πολύ ξεπέρασε η πόλη μας όλους τους άλλους στην πνευμα- 50
τική ανάπτυξη και στην τέχνη του λόγου, ώστε οι δικοί της μαθητές
έγιναν δάσκαλοι στους άλλους³⁰: το όνομα πάλι "Ελληνες κατόρθωσε
να μη συμβολίξη πιά την καταγωγή, αλλά την καλλιέργεια του πνεύ-
ματος, και "Ελληνες να ονομάζονται πιο πολύ όσοι δέχτηκαν τον τρό-
πο της δικιάς μας αγωγής και μόρφωσης παρά αυτοί που έχουν την
ΐδια με έμας καταγωγή.

Για να μη δώσω όμως την εντύπωση πως πελαγοδρομώ σε λε- 51
πτομέρειες, ενώ στην αρχή ύποσχεθήκα πως θα αναπτύξω όλο το θέ-
μα στη γενική μορφή του, και για να μη φανή πως πλέκω έγκώμιο
στην πόλη μας με όλα τα παραπάνω, γιατί αδυνατώ να την επαινέσω
για τα πολεμικά της κατορθώματα, ας πούμε πως τα είπα όλα αυτά
για όσους ικανοποιείται το φιλότιμό τους όταν ακοῦνε τέτοια θέματα.
Έγώ προσωπικά νομίζω ότι στους προγόνους μας δεν ταιριάζει μικρό-
τερη τιμή για τους πολεμικούς κινδύνους που αντιμετώπισαν από όση
για τις άλλες ευεργεσίες που πρόσφεραν στους "Ελληνες. Δέν ήταν δά 52
οὔτε μικροί οὔτε ασήμαντοι οὔτε και λίγοι οί αγῶνες, που ὑπόμειναν
άντίθετα, πολλοί και μεγάλοι και φοβεροί! "Άλλοι για να ὑπερασπί-
σουν τή δικιά τους χώρα και ἄλλοι για τήν ἔλευθερία τῶν Ἑλλήνων —
Εἶναι γνωστό πως πάντοτε διέθεταν τή δύναμη τῆς πόλης για τὸ
κοινὸ συμφέρο τῆς Ἑλλάδας και για τήν ὑπεράσπιση Ἑλλήνων,
που δεινοπαθοῦσαν. Γι' αὐτὸ δά και μᾶς κατακρίνουν μερικοὶ πως 53
τάχα δὲ σκεφτόμαστε λογικά, ἀφοῦ εἴχαμε τήν ἀνόητη συνήθεια
να βοηθοῦμε τοὺς ἀδύνατους — λὲς και δὲ βοηθᾶνε τέτοια λόγια
αὐτοὺς που θέλουν να μᾶς ἐπαινέσουν! Ἰσοθετήσαμε αὐτὴ τήν ταχτι-
κὴ ὄχι γιατί δέν ξέρομε τί ρόλο παίζουν οί ἰσχυρὲς συμμαχίες για τήν
ἀσφάλειά μας· ξέρομε καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους τις συνέπειες μᾶς
τέτοιας ταχτικῆς, ἀλλά τὸ βρῖσκομε πιο ἔντιμο να ὑπερασπίζομε
τοὺς πιο ἀδύνατους ἐναντία στοὺς συμφέρο μας, παρά να συνεργῶμε
στις ἀδικίες τῶν ἰσχυρῶν μόνο και μόνο για να ἐξασφαλίσουμε ὕλικὰ
κέρδη.

"Ἴσως θά ήταν δυνατό να ἀντιληφθῆ κανεὶς τή νοοτροπία και 54
τὴ δύναμη τῆς πόλης μας ἀπὸ τις ἐπικλήσεις για βοήθεια που μερι-
κοὶ μᾶς ἔκαναν ὡς τώρα. Αὐτὲς που τώρα τελευταῖα ἔγιναν ἡ

*Πολεμικὲς
ὑπηρεσίες τῆς
Ἀθήνας πρὶν
ἀπὸ τὰ Μη-
δικά.*

Τρωϊκῶν, — ἐκεῖθεν γὰρ δίκαιον τὰς πίστεισ λαμβάνειν τοὺς ὑπὲρ τῶν
 πατρῶν ἀμφισβητοῦντας. — ἤλθον οἱ θ' Ἑρακλέους παῖδες καὶ
 μικρὸν πρὸ τούτων Ἄδραστος ὁ Ταλαοῦ, βασιλεὺς ὢν Ἀργους,
 55 οὗτος μὲν ἐκ τῆς στρατείας τῆς ἐπὶ Θήβας δεδυστυχηκώς, καὶ τοὺς
 ὑπὸ τῇ Καδμείᾳ τελευτήσαντας αὐτὸς μὲν οὐ δυνάμενος ἀνελεῖσθαι,
 τὴν δὲ πόλιν ἀξιῶν βοηθεῖν ταῖς κοιναῖς τύχαισ καὶ μὴ περιορᾶν τοὺς
 ἐν τοῖς πολέμοις ἀποθνήσκοντας ἀτάφους γιγνομένους μηδὲ παλαιὸν
 56 ἔθος καὶ πάτριον νόμον καταλυόμενον, οἱ δ' Ἑρακλέους παῖδες
 φεύγοντες τὴν Εὐρυσθέως ἔχθραν, καὶ τὰς μὲν ἄλλασ πόλεισ ὑπερο-
 ρῶντες ὡς οὐκ ἂν δυναμένασ βοηθῆσαι ταῖς αὐτῶν συμφοραῖσ, τὴν δ'
 ἡμετέραν ἱκανὴν νομίζοντες εἶναι μόνην ἀποδοῦναι χάριν ὑπὲρ ὧν ὁ
 57 πατὴρ αὐτῶν ἅπαντασ ἀνθρώπουσ εὐεργέτησεν. Ἐκ δὴ τούτων δά-
 διον κατιδεῖν ὅτι καὶ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ πόλισ ἡμῶν ἡγεμονι-
 κῶσ εἶχεν· τίσ γὰρ ἂν ἱκετεύειν τολμήσειεν ἢ τοὺς ἥττους αὐτῶν ἢ τοὺς
 ὑφ' ἑτέροισ ὄντασ, παραλιπὼν τοὺς μείζω δύναμιν ἔχοντασ, ἄλλωσ
 τε καὶ περὶ πραγμάτων οὐκ ἰδίων, ἀλλὰ κοινῶν καὶ περὶ ὧν οὐδένασ
 58 ἄλλουσ εἰκόσ ἦν ἐπιμεληθῆναι πλὴν τοὺσ προεστάναι τῶν Ἑλλήνων
 ἀξιοῦντασ; Ἐπειτ' οὐδὲ ψευσθέντεσ φαίνονταί τῶν ἐλπίδων δι' αἰ-
 κατέφυγον ἐπὶ τοὺσ προγόνουσ ἡμῶν. Ἀνελόμενοι γὰρ πόλεμον ὑπὲρ
 μὲν τῶν τελευτησάντων πρὸσ Θηβαίουσ, ὑπὲρ δὲ τῶν παίδων τῶν
 Ἑρακλέουσ πρὸσ τὴν Εὐρυσθέωσ δύναμιν, τοὺσ μὲν ἐπιστρατεύσαντεσ
 ἠνάγκασαν ἀποδοῦναι θάφαι τοὺσ νεκροὺσ τοῖσ προσήκουσιν, Πελο-
 ποννησίων δὲ τοὺσ μετ' Εὐρυσθέωσ εἰσ τὴν χώραν ἡμῶν εἰσβαλόντασ
 ἐπεξελθόντεσ ἐνίκησαν μαχόμενοι κάκεινον τῆσ ὕβρεωσ ἔπαυσαν.
 59 Θαναζόμενοι δὲ καὶ διὰ τὰσ ἄλλασ πράξεισ ἐκ τούτων τῶν ἔργων ἔτι
 μᾶλλον εὐδοκίμησαν. Οὐ γὰρ παρὰ μικρὸν ἐποίησαν, ἀλλὰ τοσοῦτον

Ήταν γιὰ ἀσήμαντα ζητήματα θὰ τις παραλείψω. Ὅμως πολὺ προ-
 τοῦ νὰ γίνουν τὰ Τρωϊκὰ — ἀπὸ ἐκεῖ εἶναι σωστό νὰ ἀντλοῦν ἐπιχει-
 ρήματα ὅσοι προβάλλουν δικαιώματα πατροπαράδοτα — ἤρθαν οἱ
 γιοὶ τοῦ Ἡρακλῆ¹ καὶ λίγο πρὶν ὁ Ἄδραστος² τοῦ Ταλαοῦ καὶ βασι-
 λιὰς τοῦ Ἄργους. Ὁ τελευταῖος ἀπότυχε στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς 55
 Θήβας καὶ δὲν εἶχε τὴ δύναμη ὁ ἴδιος νὰ σηκώσῃ καὶ νὰ θάψῃ τοὺς νε-
 κροὺς πολεμιστῆς του, ποὺ εἶχαν πέσει κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Καδ-
 μείας. Ζήτησε λοιπὸν ἀπὸ τὴν πόλιν μας νὰ τὸν συνδράμῃ σ' αὐτὴ
 τὴ συμφορὰ — ποὺ σὲ ὅλους εἶναι δυνατὸ νὰ τύχῃ — καὶ νὰ μὴν ἀνε-
 χτῆ νὰ μένουν ἄταφοι οἱ σκοτωμένοι στοὺς πολέμους, οὔτε νὰ κατα-
 πατηθῆ παλιὰ συνήθεια καὶ νόμος ἱερὸς πατροπαράδοτος. Τὰ τέκνα 56
 πάλι τοῦ Ἡρακλῆ, κυνηγημένα ἀπὸ τὴν ἔχθρα τοῦ Εὐρυσθέα, ἄφη-
 σαν κατὰ μέρος τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Ἑλλάδας σὰν ἀνίκανες νὰ τοὺς
 προσφέρουν συνδρομὴ στὴ δυστυχία τους καὶ πίστεψαν πὼς μόνο ἡ
 δικιά μας ἦταν σὲ θέσιν νὰ τοὺς παρασταθῆ, γιὰ τὸ καλὸ ποὺ ὁ πατέ-
 ρας τους ἔκανε σὲ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ φαίνεται ὀλοκάθαρα πὼς καὶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ 57
 πόλιν μας εἶχε τὰ πρωτεῖα: Ποιὸς τάχα θὰ εἶχε τὸ κουράγιο νὰ κἀνῃ
 ἐπικλήσεις γιὰ βοήθεια ἢ σὲ κατώτεροὺς τοὺς ἢ στοὺς ὑποταγμένους σὲ
 ἄλλους καὶ δὲ θὰ λογάριάζε τοὺς πῶς ἰσχυροὺς; Ἀκόμα περισσότερο ποὺ 58
 τὰ ζητήματά τους δὲν εἶχαν χαρακτῆρα ἰδιωτικὸ, ἀλλὰ παρουσίαζαν ἐν-
 διαφέρον γενικὸ, καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ αὐτὰ μονάχα ὅσοι
 διεκδικοῦσαν τὸ δικαίωμά νὰ κατευθύνουν τὶς τύχες τῶν Ἑλλήνων.

Ἄλλωστε δὲ φαίνεται νὰ διαψεύστηκαν οἱ ἐλπίδες τους, ποὺ 58
 τοὺς ὀδήγησαν νὰ καταφύγουν στοὺς προγόνους μας. Ἀνάλαβαν,
 ὅπως ξέρομε, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὸν πόλεμο ἐνάντια στοὺς Θηβαίους,
 γιὰ νὰ πετύχουν νὰ ἐνταφιαστοῦν οἱ νεκροί, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ ἔβα-
 λαν μὲ τὴ δύναμη τοῦ Εὐρυσθέα γιὰ τὸ χατήρι τῶν παιδιῶν τοῦ Ἡ-
 ρακλῆ. Ἔτσι ἀνάγκασαν μὲ ἐκστρατεία τοὺς Θηβαίους νὰ παραδώ-
 σουν τοὺς νεκροὺς στοὺς συγγενεῖς τους νὰ τοὺς θάψουν· ἀλλὰ καὶ
 τὸ στρατὸ τῶν Πελοποννησίων, ποὺ ἔκαμε εἰσβολὴ στὴ χώρα μας
 μαζὶ μὲ τὸν Εὐρυσθέα, τὸν καταδίωξαν, τὸν νίκησαν στὴ μάχῃ καὶ
 ἔδωσαν γερὸ χτύπημα στὴν ὑπεροψία καὶ τὴ θρασύτητα ἐκείνου.

Καὶ γιὰ τὰ ἄλλα τοὺς κατορθώματα βέβαια τοὺς θαυμάζουν τοὺς 59
 προγόνους μας, ὅμως φήμη ἀκόμα μεγαλύτερη ἀπόχτησαν ἀπὸ τὶς
 πράξεις τους αὐτές. Δὲν πέτυχαν δὲ καὶ μικρὸ πρᾶγμα: Ἄλλαξαν τόσο

- τὰς τύχας ἑκατέρων μετήλλαξαν ὥσθ' ὁ μὲν ἰκετεύειν ἡμᾶς ἀξιώσας βία τῶν ἐχθρῶν ἅπανθ' ὄσων ἐδεήθη διαπραξάμενος ἀπῆλθεν, Ἐδρουσθεὺς δὲ βιάσασθαι προσδοκήσας αὐτὸς αἰχμάλωτος γενόμενος
- 60 ἰκέτης ἠναγκάσθη καταστῆναι, καὶ τῷ μὲν ὑπερενεγκόντι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὃς ἐκ Διὸς μὲν γεγονώς, ἔτι δὲ θνητὸς ὢν θεοῦ ῥόμην ἔσχεν, τούτῳ μὲν ἐπιτάττων καὶ λυμαινόμενος ἅπαντα τὸν χρόνον διετέλεσεν, ἐπειδὴ δ' εἰς ἡμᾶς ἐξήμαρτεν, εἰς τοσαύτην κατέστη μεταβολὴν ὥστ' ἐπὶ τοῖς παισὶ τοῖς ἐκείνου γενόμενος ἐπονειδίστως τὸν βίον ἐτελεύτησεν.
- 61 Πολλῶν δ' ὑπαρχουσῶν ἡμῖν εὐεργεσιῶν εἰς τὴν πόλιν τὴν Λακεδαιμονίων περὶ ταύτης μόνης μοι συμβέβηκεν εἰπεῖν ἀφορμὴν γὰρ λαβόντες τὴν δι' ἡμῶν αὐτοῖς γενομένην σωτηρίαν οἱ πρόγονοι μὲν τῶν νῦν ἐν Λακεδαίμονι βασιλευόντων, ἔκγονοι δ' Ἑρακλέους, κατῆλθον μὲν εἰς Πελοπόννησον, κατέσχον δ' Ἄργος καὶ Λακεδαίμονα καὶ Μεσσήνην, οἰκιστὰι δὲ Σπάρτης ἐγένοντο, καὶ τῶν παρόντων ἀγαθῶν
- 62 αὐτοῖς ἀπάντων ἀρχηγοὶ κατέστησαν. Ὡν ἐχρῆν ἐκείνους μεμνημένους μηδέποτε εἰς τὴν χώραν ταύτην εἰσβαλεῖν, ἐξ ἧς ὀρμηθέντες τοσαύτην εὐδαιμονίαν κατεκτήσαντο, μηδ' εἰς κινδύνους καθιστάναι τὴν πόλιν τὴν ὑπὲρ τῶν παιδῶν τῶν Ἑρακλέους προκινδυνεύσασαν, μηδὲ τοῖς μὲν ἀπ' ἐκείνου γεγονόσι διδόναι τὴν βασιλείαν, τὴν δὲ τῷ γέ-
- 63 νει τῆς σωτηρίας αἰτίαν οὖσαν δουλεύειν αὐτοῖς ἀξιοῦν. Εἰ δὲ δεῖ τὰς χάριτας καὶ τὰς ἐπιεικείας ἀνελόντας ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν πάλιν ἐπανελθεῖν καὶ τὸν ἀκριβέστατον τῶν λόγων εἰπεῖν, οὐ δὴ που πάτριόν ἐστιν ἠγεῖσθαι τοὺς ἐπήλυδας τῶν αὐτοχθόνων, οὐδὲ τοὺς εἰς πα-
- 64 θόντας τῶν εἰς ποιησάντων, οὐδὲ τοὺς ἰκέτας γενομένους τῶν ὑποδεξαμένων. Ἔτι δὲ συντομώτερον ἔχω δηλῶσαι περὶ αὐτῶν. Τῶν μὲν γὰρ Ἑλληνίδων πόλεων χωρὶς τῆς ἡμετέρας Ἄργος καὶ Θῆβαι καὶ Λακεδαίμων καὶ τότε ἦσαν μέγιστα καὶ νῦν ἔτι διατελοῦσιν. Φαίνονται δ' ἡμῶν οἱ πρόγονοι τοσοῦτον ἀπάντων διενεγκόντες ὥσθ'

τύχη και στις δυο περιπτώσεις που άναφερα πιο πάνω, ώστε αυτός που έκρινε σωστό να μάς ίκετεύση γύρισε πίσω, αφού πέτυχε όλα όσα ζήτησε, με τη βία, απ' τους έχθρους του· ο Εύρυσθέας πάλι, που έλπισε για μια στιγμή πως θα μάς επιβληθῆ με τη βία, πιάστηκε αϊχμάλωτος και αναγκάστηκε να πέση στα πόδια μας ίκέτης. Αυτός 60 που σε όλη τη ζωή του έδινε έντολες και καταδυναστευε εκείνον, που ξεπέρασε τη φύση την ανθρώπινη—ήτανε γιός του Δία³³, μά και σαν άνθρωπος θεϊκιά δύναμη είχε—όταν έκανε το λάθος να τὰ βάλῃ μαζί μας, τόσο άνάποδα του ἤρθαν τὰ πράγματα, ώστε έπεσε στα χέρια των απογόνων του θύματός του και τελείωσε ντροπιασμένος τη ζωή του.

Παρόλο που πολλές ήταν οι ευεργεσίες που προσφέραμε στην 61 πόλη των Σπαρτιατών, ἡ περίσταση τὸ έφερε να σᾶς μιλήσω μοναχά γι' αυτήν. Και αυτό γιατί οι πρόγονοι των σημερινῶν βασιλιάδων τῆς Σπάρτης και άπόγονοι του Ἡρακλῆ, στηριγμένοι άκριβῶς στη σωτηρία που τους εξασφαλίσαμε εμεῖς, κατέβηκαν στην Πελοπόννησο, πῆραν τὸ Ἄργος, τὴ Λακεδαίμονα και τὴ Μεσσήνη, ἔδρυσαν ὕστερα τὴ Σπάρτη και έγιναν οι δημιουργοὶ των άγαθῶν που άπολαμβάνουν τώρα ὅλοι. Ὅλα αὐτὰ βέβαια έπρεπε να τὰ θυμοῦνται εκείνοι 62 και σε καμιά περίπτωση να μὴ εισβάλουν στη χώρα τούτη, από όπου ξεκίνησαν και άπόχτησαν τόση εὐημερία· ποτέ να μὴ βάζουν σε κίνδυνο τὴν πόλη αὐτή, που αντιμετώπισε κινδύνους, για να ὑπερασπίσῃ τὰ τέκνα του Ἡρακλῆ· οὔτε και να ἔχουν τὴν άξίωση να κάνουν σκλάβοι τους³⁴ τὴν πόλη, που έσωσε τὸ γένος του Ἡρακλῆ, τὴ στιγμή μάλιστα που κάνουν βασιλιάδες τους άπογόνους του.

Μά και ἂν ακόμα πρέπη να αφήσω κατά μέρος τὴν καλοσύνη 63 που τους δείξαμε και τὴν εὐγνωμοσύνη που χρωστοῦν σ' εμάς, για να ξαναγυρίσω στο βασικό μου θέμα και να σᾶς πῶ τὰ πράγματα χωρὶς περιστροφές, έχω να πῶ ὅτι δὲν εἶναι πατροπαράδοτη συνήθεια των Ἑλλήνων να διευθύνουν οι ξενοφερμένοι³⁵ τους αυτόχθονες³⁶, οὔτε και ὅσοι ευεργετήθηκαν τους ευεργέτες τους οὔτε και αὐτοὶ που πέσανε στα γόνατα θερμοπαρακαλώντας ὅσους τους δέχτηκαν με καλοσύνη και ἀνθρωπιά.

Μπορῶ ὁμως να φέρω και ἐπιχείρημα ακόμα πιο συνοπτικό: 64 Ἐπὸ τίς πόλεις τῆς Ἑλλάδας, ἂν βγάλῃς τὴ δικιά μας, ήταν και εἶναι οι πιο μεγάλες τὸ Ἄργος, ἡ Θήβα και ἡ Σπάρτη. Οι πρόγονοὶ μας ὁμως τόσο τους πέρασαν ὅλους αὐτούς, ώστε για τὸ χατήρι των

- ἑπὲρ μὲν Ἀργείων δυστυχησάντων Θηβαίοις, ὅτε μέγιστον ἐφρό-
 65 ησαν, ἐπιτάττοντες, ὑπὲρ δὲ τῶν παίδων τῶν Ἑρακλέους Ἀρ-
 γείους καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους μάχῃ κρατήσαντες, ἐκ δὲ
 τῶν πρὸς Εὐρυσθέα κινδύνων τοὺς οἰκιστὰς καὶ τοὺς ἡγεμόνας τοὺς
 Λακεδαιμονίων διασώσαντες. Ὡστε περὶ μὲν τῆς ἐν τοῖς Ἑλλησι
 δυναστείας οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν τις σαφέστερον ἐπιδειξῆται δυνηθείη.
- 66 Δοκεῖ δέ μοι καὶ περὶ τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους τῇ πόλει πε-
 πραγμένων προσήκειν εἰπεῖν, ἄλλως τ' ἐπειδὴ καὶ τὸν λόγον κατε-
 στησάμην περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐπ' ἐκείνους. Ἀπαντας μὲν οὖν ἐξα-
 ριθμῶν τοὺς κινδύνους λίαν ἂν μακρολογοίην· ἐπὶ δὲ τῶν μεγίστων
 τὸν αὐτὸν τρόπον ὄνπερ ὀλίγω πρότερον πειράσομαι καὶ περὶ τούτων
 67 διελεθεῖν. Ἔστι γὰρ ἀρχικώτατα μὲν τῶν γενῶν καὶ μεγίστας δυ-
 ναστείας ἔχοντα Σκύθαι καὶ Θοῤῃες καὶ Πέρσαι, τυγχάνουσι δ' οὗτοι
 μὲν ἅπαντες ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντες, ἡ δὲ πόλις πρὸς ἅπαντας τούτους
 διακινδυνεύουσα. Καίτοι τί λοιπὸν ἔσται τοῖς ἀντιλέγουσιν, ἢ ἐπι-
 δειχθῶσι τῶν μὲν Ἑλλήνων οἱ μὴ δυνάμενοι τυγχάνειν τῶν δικαίων
 ἡμᾶς ἰκετεύειν ἀξιοῦντες, τῶν δὲ βαρβάρων οἱ βουλόμενοι καταδουλώ-
 σασθαι τοὺς Ἑλληνας ἐφ' ἡμᾶς πρώτους ἰόντες;
- 68 Ἐπιφανέστατος μὲν οὖν τῶν πολέμων ὁ Περσικὸς γέγονεν,
 οὐ μὴν ἐλάττω τεκμήρια τὰ παλαιὰ τῶν ἔργων ἔστι τοῖς περὶ τῶν
 πατρίων ἀμφισβητοῦσιν. Ἔτι γὰρ ταπεινῆς οὐσῆς τῆς Ἑλλάδος ἤλ-
 θον εἰς τὴν χώραν ἡμῶν Θοῤῃες μὲν μετ' Εὐμόλπου τοῦ Ποσειδῶ-
 νος, Σκύθαι δὲ μετ' Ἀμαζόνων τῶν Ἀρεως θυγατέραν, οὐ κατὰ τὸν
 αὐτὸν χρόνον, ἀλλὰ καθ' ὃν ἑκάτεροι τῆς Εὐρώπης ἐπῆρχον, μισοῦντες
 μὲν ἅπαν τὸ τῶν Ἑλλήνων γένος, ἰδίᾳ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐγκλήματα ποιη-
 σάμενοι, νομίζοντες ἐκ τούτου τοῦ τρόπου πρὸς μίαν μὲν πόλιν κινδου-
 69 νεύσειν, ἅπασῶν δ' ἅμα κρατήσειν. Οὐ μὴν κατώρθωσαν, ἀλλὰ πρὸς

Ἄργείων, όταν ἔπαθαν τὴ συμφορὰ ἐκείνη, ἐπέβαλαν τὴ θέλησή τους στοὺς Θηβαίους, τὴ στιγμή μάλιστα πού ἐτοῦτοι ἦταν γεμάτοι ἐπαρση, πού νίκησαν. Ἔπειτα χάριν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλῆ νίκησαν πολεμώντας τοὺς Ἄργείους καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους. Τέλος μὲ τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Εὐρυσθέα ἔσωσαν αὐτοὺς πού ἴδρυσαν τὴ Σπάρτη καὶ σήμερα τὴν κυβερνοῦν. Ὑστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ξέρω μὲ ποιόν τρόπο θὰ μπορούσε νὰ ἀποδείξῃ κανεὶς σαφέστερα τὸ δικαίωμα πού ἔχουμε γιὰ τὴν ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων.

Τώρα, νομίζω, ἦρθε ἡ ὥρα νὰ μιλήσω καὶ γιὰ τὰ κατορθώματα τῆς πόλης κατὰ τῶν Περσῶν, κυρίως γιὰτὶ βασικὸ θέμα τοῦ λόγου μου αὐτοῦ εἶναι ἡ ἡγεμονία τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τους. Ἄν ἀπαριθμοῦσα ὅμως ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀγῶνες, θὰ ἔτρωγα χωρὶς ἄλλο πολὺ χρόνο· γι' αὐτό, ὅπως καὶ παραπάνω, θὰ σταθῶ μόνο στοὺς πιά σημαντικούς.

Οἱ Θράκες λοιπόν, οἱ Σκύθες⁵⁵ καὶ οἱ Πέρσες ὅπωςδῆποτε εἶναι τὰ πῶ πολεμικὰ ἀπὸ τὰ βαρβαρικὰ ἔθνη καὶ ἔχουν τὴν πῶ μεγάλη δύναμη. Ὅλοι αὐτοὶ τὰ βάλανε μαζί μας καὶ ἡ πόλη ἀντιμετώπισε σκληροὺς ἀγῶνες ἐναντίον τους. Τί θὰ ἀπομείνῃ τώρα γιὰ ἐπιχείρημα σ' αὐτοὺς πού ὑποστηρίζουν τὸ ἀντίθετο, ἀφοῦ θὰ ἀποδειχτῇ ὅτι ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἀδυνατοῦσαν νὰ βροῦν τὸ δίκιο τους σ' ἐμᾶς κατάφευγαν γιὰ προστασία καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους εἶχαν σκοπὸ νὰ ὑποδουλώσουν τοὺς Ἕλληνες πρῶτα τὰ ἔβαζαν μαζί μας;

Ἀπὸ τοὺς πολέμους αὐτοὺς βέβαια ὁ πῶ ὀνομαστὸς στάθηκε ὁ Περσικός. Ὅμως τὰ ἀρχαιότερα κατορθώματά μας δὲν ἀποτελοῦν ἀπόδειξη μικρότερη γιὰ ὅσους προβάλουν δικαιώματα στὸ θέμα τῆς πατροπαράδοτης ἡγεμονίας. Θέλω νὰ πῶ πῶς τὸν καιρὸ πού ἡ Ἑλλάδα ἦτανε ταπεινὴ καὶ ἀσήμαντη ἦρθαν στὴ χώρα μας οἱ Θράκες μετὸν Εὐμόλοπο⁵⁶, τὸ γιὸ τοῦ Ποσειδῶνα, καὶ οἱ Σκύθες μὲ τίς Ἀμαζόνες⁵⁷, τίς θυγατέρες τοῦ Ἄρη — ὄχι βέβαια τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀλλὰ τὰ χρόνια πού τὸ καθένα ἔθνος ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ ἐπιχειροῦσε νὰ ἐπεκταθῇ καὶ στὴν Εὐρώπη. Μισοῦσαν ὅπωςδῆποτε ὅλους μαζί τοὺς Ἕλληνες, μὰ ἐπινόησαν προφάσεις γιὰ νὰ τὰ βάλουμε μὲ ἐμᾶς ξεχωριστά, ἀκριβῶς γιὰτὶ πίστευαν πῶς, πολεμώντας μόνο μὲ τὴ δικιά μας πόλη, τὴν ἴδια ὥρα θὰ ἐξασφάλιζαν κυριαρχία πάνω σὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες.

Βέβαια δὲν τὰ κατάφεραν. Μπορεῖ νὰ πολέμησαν μόνο μὲ τοὺς 69

μόνους τούς προγόνους τούς ἡμετέρους συμβαλόντες ὁμοίως διεφθάρησαν ὥσπερ ἂν εἰ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπολέμησαν. Δῆλον δὲ τὸ μέγεθος τῶν κακῶν τῶν γενομένων ἐκείνοις· οὐ γὰρ ἂν ποθ' οἱ λόγοι περὶ αὐτῶν τοσοῦτον χρόνον διέμειναν, εἰ μὴ καὶ τὰ πραχθέντα

70 πολὺ τῶν ἄλλων διήνεγκεν. Λέγεται δ' οὖν περὶ μὲν Ἀμαζόνων ὡς τῶν μὲν ἔλθουσῶν οὐδεμία πάλιν ἀπῆλθεν, αἱ δ' ὑπολειφθεῖσαι διὰ τὴν ἐνθάδε συμφορὰν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐξεβλήθησαν, περὶ δὲ Θρακῶν ὅτι τὸν ἄλλον χρόνον ὁμοροὶ προσοικοῦντες ἡμῖν τοσοῦτον διὰ τὴν τότε στρατείαν διέλιπον ὥστ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς χώρας ἔθνη πολλὰ καὶ γένη παντοδαπά καὶ πόλεις μεγάλας κατοικισθῆναι.

71 Καλὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα καὶ πρέποντα τοῖς περὶ τῆς ἡγεμονίας ἀμφισβητοῦσιν, ἀδελφὰ δὲ τῶν εἰρημένων καὶ τοιαῦθ' οὐκ εἰκὸς τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας οἱ πρὸς Δαρεῖον καὶ Ξέρξην πολεμήσαντες ἔπραξαν. Μεγίστου γὰρ πολέμου συστάντος ἐκείνου καὶ πλείστων κινδύνων εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον συμπεσόντων, καὶ τῶν μὲν πολεμίων ἀνυποστάτων οἰόμενων εἶναι διὰ τὸ πλῆθος, τῶν δὲ συμ-

72 μάχων ἀνυπέρβλητον ἡγουμένων ἔχει τὴν ἀρετὴν, ἀμφοτέρων κρατήσαντες ὡς ἐκατέρων προσῆκεν, καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς κινδύνους διενεγκόντες, εὐθύς μὲν τῶν ἀριστείων ἠξιώθησαν, οὐ πολλῶν δ' ὕστερον τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης ἔλαβον, δόντων μὲν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὐκ ἀμφισβητούντων δὲ τῶν νῦν ἡμᾶς ἀφαιρεῖσθαι ζητούντων.

73 Καὶ μηδεὶς οἰέσθω μ' ἀγνοεῖν ὅτι καὶ Λακεδαιμόνιοι περὶ τοὺς καιροὺς τούτους πολλῶν ἀγαθῶν αἴτιοι τοῖς Ἑλλήσιν κατέστησαν· ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον ἐπαινεῖν ἔχω τὴν πόλιν, ὅτι τοιούτων ἀνταγωνιστῶν τυχοῦσα τοσοῦτον αὐτῶν διήνεγκεν. Βούλομαι δ' ὀλίγα μακρότερα περὶ τοῖν πολέοιν εἰπεῖν καὶ μὴ ταχὺ λίαν παραδραμεῖν, ἵν' ἀμφοτέρων ἡμῖν ὑπομνήματα γένηται, τῆς τε τῶν προγόνων ἀρε-

δικούς μας τούς προγόνους, έπαθαν όμως τέτοια συμφορά, σά νά τά έβαλαν μέ όλο τόν πληθυσμό τῆς γῆς. Θέλετε και απόδειξη για τó μέγεθος τῆς καταστροφῆς πού τούς βρήκε τότε; Ποτέ ή παράδοση γι' αὐτά τά γεγονότα δέ θά ἦταν τόσο ζωντανή, αν τó κατόρθωμα τó ἴδιο δέν εἶχε έντελῶς ξεχωριστή σημασία.

Λένε μάλιστα για τίς Ἀμαζόνες πώς, από ὄσες ἤρθαν ἐδῶ, κα- 70
μιά δέ γύρισε πίσω· και ὄσες πάλι απόμειναν στόν τόπο τους διώχτη-
καν από τήν ἐξουσία πού εἶχαν, μόνο και μόνο για τó κακό πού έπα-
θαν ἐδῶ. Για τούς Θράκες ὕστερα, πού εἶχαν τά ἴδια σύνορα μ' ἐμᾶς
πρωτύτερα, λένε ότι μέ εκείνη τήν καταστροφή πῆγαν και χύθησαν
τόσο βαθιά, ὥστε στόν ἄδειο χῶρο, πού ἄφησαν, ἐγκαταστάθηκαν
ἔθνη πολλά και διάφορες φυλές και χτίστηκαν τεράστιες πόλεις.

Καλά και ἄξια βέβαια είναι όλα αὐτά για ὄσους μέ τó δίκιο τους 71
διεκδικοῦν τήν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας. Ὅμως κατορθώματα ἀνά-
λογα μέ αὐτά και ὅπως θά τά περίμενε κανένας από τούς ἀπογόνους
τέτοιων προγόνων είναι εκείνα πού ἔκαναν ὄσοι πολέμησαν μέ τó Δα-
ρεῖο και τόν Ξέρξη. Αὐτός ὁ πόλεμος βέβαια ἦταν ὁ φοβερῶτερος
ἀπό ὄλους, και ἔπσαν μαζεμένοι στην Ἑλλάδα κίνδυνοι ἀάμπολλοι
τήν ἴδια ἐποχή. Οἱ ἔχθροί πίστευαν πώς ἦταν ἀκατάβλητοι για τó
πλήθος τους τó ἀμέτρητο, και οἱ σύμμαχοί μας νόμιζαν πώς ή πα-
λικαριά τους δέ βρίσκει τó ταίρι της. Παρ' όλα αὐτά οἱ πρόγονοί μας 72
και νίκησαν και τούς δυό — φυσικά μέ τόν τρόπο πού στόν καθένα
ταίριαζε — και στις μάχες ὄλες διακρίθηκαν. Γι' αὐτό και κρίθη-
καν ἀμέσως ἄξιοι για τά ἀριστεῖα και πολύ γρήγορα ἀπόχτησαν
τήν ἡγεμονία στη θάλασσα, πού τούς τήν ἔδωσαν οἱ ἄλλοι Ἑλληνες,
χωρίς νά τήν ἀμφισβητοῦν οὔτε και αὐτοί πού ἐπιδιώκουν σήμερα
νά μᾶς τήν ἀφαιρέσουν⁴⁰.

Και ἄς μή νομίση κανένας πώς μου διαφεύγει ότι και οἱ Σπαρ- 73
τιάτες τά δύσκολα εκείνα χρόνια πρόσφεραν ἐξαιρετικές ὑπηρεσίες
στην Ἑλλάδα. Ἴσα — ἴσα! Μά γι' αὐτό ἀκριβῶς κιόλας μπορῶ και
πλέκω τέτοιο ἐγκώμιο στην πόλη μας. Γιατί τῆς ἔλαχαν τέτοιοι ἀν-
ταγωνιστές και μόρεσε νά τούς ξεπεράση τόσο. Μάλιστα θέλω νά
πῶ περισσότερα για τίς δυό πόλεις, νά μή μιλήσω σύντομα, για νά
σᾶς βοηθήσω νά θυμηθῆτε ἀκριβῶς δυό πράγματα σπουδαῖα : Και
τήν παλικαριά τῶν πατεράδων μας και τó μίσος τους τó ἄσβηστο
για τούς βαρβάρους.

Ἡ σπονδαί-
τητα τῶν Μη-
δικῶν — Συμ-
βολή Σπάρτης
και Ἀθηνῶν.

- 74 τῆς καὶ τῆς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἔχθρας. Καίτοι μ' οὐ λέληθεν ὅτι χαλεπὸν ἔστιν ὕστατον ἐπελθόντα λέγειν περὶ πραγμάτων πάλαι προκατειλημμένων καὶ περὶ ὧν οἱ μάλιστα δυναθέντες τῶν πολιτῶν εἰπεῖν ἐπὶ τοῖς δημοσίᾳ θαπτομένοις πολλάκις εἰρήκασιν· ἀνάγκη γὰρ τὰ μὲν μέγιστ' αὐτῶν ἤδη καταχεχρηῆσθαι, μικρὰ δ' ἔτι παραλελειφθαι. Ὅμως δ' ἐκ τῶν ὑπολοίπων, ἐπειδὴ συμφέρει τοῖς πράγμασιν, οὐκ ὀκνητέον μνησθῆναι περὶ αὐτῶν.
- 75 Πλείστων μὲν οὖν ἀγαθῶν αἰτίους καὶ μεγίστων ἐπαίνων ἀξίους ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι τοὺς τοῖς σώμασιν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προκινδυνεύσαντας· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου τούτου γενομένων καὶ δυναστευσάντων ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πόλεων δίκαιον ἀμνημονεῖν· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ προασκήσαντες τοὺς ἐπιγιγνομένους καὶ τὰ πλήθη προτρέψαντες ἐπ' ἀρετὴν καὶ χαλεποὺς ἀνταγωνιστὰς τοῖς βαρβάρους ποιήσαντες. Οὐ γὰρ ὀλιγώρων τῶν κοινῶν, οὐδ' ἀπέλανον μὲν ὡς ἰδίων, ἡμέλων δ' ὡς ἀλλοτρίων, ἀλλ' ἐκήδοντο μὲν ὡς οἰκείων, ἀπείχοντο δ' ὥσπερ χρῆ τῶν μηδὲν προσηκόντων· οὐδὲ πρὸς ἀργύριον τὴν εὐδαιμονίαν ἔκρινον, ἀλλ' οὗτος ἐδόκει πλοῦτον ἀσφαλίστατον κεκτῆσθαι καὶ κάλλιστον, ὅστις τοιαῦτα τυγχάνοι πράττων ἐξ ὧν αὐτὸς τε μέλλοι μάλιστα εὐδοκιμήσειν καὶ τοῖς παισὶν μεγίστην
- 76 δόξαν καταλείψειν. Οὐδὲ τὰς θρασύτητας τὰς ἀλλήλων ἐξήλουν, οὐδὲ τὰς τόλμας τὰς αὐτῶν ἤσκαον, ἀλλὰ δεινότερον μὲν ἐνόμιζον εἶναι κακῶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἀκούειν ἢ καλῶς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀποθνήσκειν, μᾶλλον δ' ἠσχύνοντ' ἐπὶ τοῖς κοινοῖς ἀμαρτήμασιν ἢ νῦν
- 78 ἐπὶ τοῖς ἰδίοις τοῖς σφετέραις αὐτῶν. Τούτων δ' ἦν αἴτιον, ὅτι τοὺς νόμους ἐσκόπων ὅπως ἀκριβῶς καὶ καλῶς ἐξουσιν, οὐχ οὕτω τοὺς περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων ὡς τοὺς περὶ τῶν καθ' ἑκάστην τὴν ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων· ἠπίσταντο γὰρ ὅτι τοῖς καλοῖς κἀγαθοῖς τῶν ἀνθρώπων

Βέβαια δὲν ξεχνῶ πὼς εἶναι δύσκολη ἡ θέση μου, ἀφοῦ ἤρθα τε- 74
 λευταῖος νὰ μιλήσω γιὰ θέματα ποὺ ἄλλοι τὰ καταπιάστηκαν ἀπὸ και-
 ρὸ καὶ μίλησαν γι' αὐτὰ πολλὲς φορές σὲ λόγους ἐπιτάφιους οἱ πιὸ
 δεινοὶ τῆς πόλης ρήτορες⁴¹. Εἶναι φυσικὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα σημεῖα τους
 νὰ ἔχουν πιὰ ἐξαντληθῆ καὶ νὰ ἔχουν ἀπομείνει μονάχα λεπτομέ-
 ρειες. Καὶ αὐτὲς ὁμως, ἀφοῦ τὸ ἐπιβάλλει ἡ περίσταση, δὲ θὰ διστά-
 σω νὰ τίς ἀναφέρω.

Βέβαια πρόσφεραν, νομίζω, παρὰ πολλὲς εὐεργεσίες καὶ ἀξίζου- 75
 χωρὶς ἄλλο τὸν πιὸ μεγάλο ἔπαινο αὐτοὶ ποὺ πρόταξαν τὰ στήθη τους
 γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων⁴². Ὅμως σωστὸ δὲνεῖναι νὰ ξεχνοῦμε
 καὶ ἐκείνους ποὺ ἐζήσαν πρὶν ἀπὸ αὐτὸν τὸν πόλεμο⁴³ καὶ εἶχαν στὰ
 χέρια τους τὴν τύχη τόσο τῆς μιᾶς ὅσο καὶ τῆς ἄλλης πολιτείας: Ἐ-
 κείνοι εἶναι ποὺ ἄσκησαν τοὺς μεταγενέστερους, ἔδειξαν στὸ λαὸ τὸ
 δρόμο γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸν ἕκαμην νὰ γίνῃ ὁ φόβος καὶ ὁ πρόμος
 τῶν βαρβάρων.

Καὶ αὐτὸ γιὰτὶ δὲν ἔδειχναν ἀδιαφορία γιὰ τὰ δημόσια πράγμα- 76
 τα, δὲν τὰ ἐκμεταλλεύονταν σὰ νὰ ἤτανε προσωπικὸ τους βίος ἀδια-
 φορώντας σύγκαιρα γι' αὐτὰ, σὰ νὰ ἤταν ξένα. Ἀντίθετα τὰ νοιάζον-
 ταν μὲ τὴν καρδιά τους, σὰ νὰ ἤτανε δικό τους χτῆμα, μὰ ἀπομά-
 κρυναν κάθε προσωπικὸ συμφέρο ἀπὸ αὐτὰ, ὅπως εἶναι σωστὸ νὰ γί-
 νεται πάντα γιὰ πράγματα, ποὺ δὲ μᾶς ἀνήκουν. Οὔτε καὶ μετροῦσαν
 τὴν εὐτυχία μὲ βάση τὴ χρηματικὴ περιουσία τοῦ καθένα: πλοῦτη
 σπουδαῖα καὶ ἄξια πίστευαν πὼς ἔχει αὐτὸς μονάχα, ποὺ κάνει ὅσα
 εἶναι γιὰ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσουν τὸ πιὸ ἐντιμὸ ὄνομα καὶ γιὰ νὰ ἀφήσῃ
 στὰ παιδιά του κληρονομιά τὴν πιὸ μεγάλη δόξα.

Δὲ ζήλευαν ἐπίσης τὴν ἐπίδειξη παράτολμης παλικαριᾶς — γι' 77
 αὐτὸ καὶ δὲν ἔπαιρναν μέτρα γιὰ νὰ ἀσκηθῆ ἡ τόλμη τους. Παρ' ὅλα
 αὐτὰ τοὺς ἤταν πιὸ ὀδυνηρὸ νὰ τοὺς κακολογοῦν οἱ συμπολίτες τους,
 παρὰ νὰ δώσουν τὴ ζωὴ τους τιμημένα ὑπερασπίζοντας τὴν πόλη·
 καὶ περισσότερη ντροπὴ τοὺς ἔφερνε τὸ σφάλμα ποὺ εἶχε ἀντίχτυπο
 στὸ κοινὸ συμφέρο ἀπὸ ὅση νιώθουμε σήμερα ἐμεῖς γιὰ τὰ προσωπι-
 κά μας λάθη. Αὐτὸ ὀφείλεται βασικὰ στὸ γεγονός ὅτι ἀγρυπνοῦσαν 78
 πάντα γιὰ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴ σωστὴ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων — ὄχι
 τόσο γι' αὐτοὺς ποὺ ἀναφέρονταν σὲ ἰδιωτικὲς συναλλαγές, ὅσο γι'
 αὐτοὺς ποὺ ρύθμιζαν τίς καθημερινὲς κοινωνικὲς σχέσεις τῶν πολι-
 τῶν. Ἦξεραν δὲ ὅτι οἱ τίμιοι ἄνθρωποι δὲ χρειάζονταν πολλὲς γρα-

⁴¹ Ἐπαινος τῶν
 προγόνων,
 ποὺ διαμόρ-
 φωσαν τὴ
 γενιά τῶν
 Μηδικῶν.

- οὐδὲν δεήσει πολλῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἀπ' ὀλίγων συνθημάτων ἔρα-
 79 δίως καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν κοινῶν ὁμοιοῦσουσιν. Οὕτω
 δὲ πολιτικῶς εἶχον ὥστε καὶ τὰς στάσεις ἐποιοῦντο πρὸς ἀλλήλους,
 οὐχ ὀπότεροι τοὺς ἑτέρους ἀπολέσαντες τῶν λοιπῶν ἄρξουσιν,
 ἀλλ' ὀπότεροι φθήσονται τὴν πόλιν ἀγαθόν τι ποιήσαντες· καὶ τὰς
 ἑταιρείας συνήγον οὐχ ὑπὲρ τῶν ἰδία συμφερόντων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ
 80 πλήθους ὠφελείᾳ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ τῶν ἄλλων διώκων,
 θεραπεύοντες, ἀλλ' οὐχ ὑβρίζοντες τοὺς Ἕλληνας, καὶ στρατηγεῖν
 οἰόμενοι δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν αὐτῶν, καὶ μᾶλλον ἐπιθυμοῦντες
 ἡγεμόνες ἢ δεσπότες προσαγορευέσθαι καὶ σωτῆρες, ἀλλὰ μὴ λυμεῶ-
 νες ἀποκαλεῖσθαι, τῷ ποιεῖν εὖ προσαγόμενοι τὰς πόλεις, ἀλλ' οὐ βία
 81 καταστρεφόμενοι, πιστοτέροις μὲν τοῖς λόγοις ἢ νῦν τοῖς ὄρκοις
 χρώμενοι, ταῖς δὲ συνθήκαις ὡσπερ ἀνάγκαις ἐμμένειν ἀξιοῦντες,
 οὐχ οὕτως ἐπὶ ταῖς δυναστείαις μέγα φρονοῦντες ὡς ἐπὶ τῷ σωφρονῶς
 ζῆν φιλοτιμούμενοι, τὴν αὐτὴν ἀξιοῦντες γνώμην ἔχειν πρὸς τοὺς ἡτ-
 τούς ἢ ἡνπερ τοὺς κρείττους πρὸς σφᾶς αὐτούς, ἴδια μὲν ἄσθη τὰς αὐτῶν
 πόλεις ἡγούμενοι κοινὴν δὲ πατρίδα τὴν Ἑλλάδα νομίζοντες εἶναι.
- 82 Τοιαύταις διανοαῖς χρώμενοι καὶ τοὺς νεωτέρους ἐν τοῖς τοι-
 ούτοις ἤθεσιν παιδεύοντες οὕτως ἄνδρας ἀγαθοὺς ἀπέδειξαν τοὺς πο-
 λεμήσαντας πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίας ὥστε μηδένα πώποτε δυνηθῆναι
 περὶ αὐτῶν μήτε τῶν ποιητῶν μήτε τῶν σοφιστῶν ἀξίως τῶν ἐκείνοις
 πεπραγμένων εἰπεῖν. Καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἔχω συγγνώμην· ὁμοίως γάρ
 ἐστὶν χαλεπὸν ἐπαινεῖν τοὺς ὑπερβεβληκότας τὰς τῶν ἄλλων ἀρετὰς
 ὡσπερ τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν πεποιηκότας· τοῖς μὲν γὰρ οὐχ ἕπειαι πρῶ-
 83 ξεις, περὶ δὲ τοὺς οὐκ εἰσὶν ἀρμόττοντες λόγοι. Πῶς γὰρ ἂν γένοιτο
 σύμμετροι τοιούτοις ἀνδράσιν, οἱ τοσοῦτον μὲν τῶν ἐπὶ Τροίαν στρα-
 τευσασμένων διήνεγκαν ὅσον οἱ μὲν περὶ μίαν πόλιν [στρατεύσαντες]
 ἔτη δέκα διέτριψαν, οἱ δὲ τὴν ἐξ ἀπάσης τῆς Ἀσίας δύναμιν ἐν ὀλί-
 γῳ χρόνῳ κατεπολέμησαν, οὐ μόνον δὲ τὰς αὐτῶν πατρίδας διέ-

πτές διατυπώσεις· μιὰ ἀπλή ἐντιμη συμφωνία εὐκολα θὰ μποροῦσε νὰ στηρίξη καὶ τὶς προσωπικὲς καὶ τὶς δημόσιες συναλλαγές τους.

Καὶ εἶχαν τέτοια πολιτικὴ συνείδηση, ὥστε ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνά- 79
μεσα στὰ κόμματα εἶχε σκοπὸ ὄχι βέβαια ποιὸ θὰ ἐξοντώσῃ τὸ ἄλλο, γιὰ νὰ ἀναλάβῃ ὕστερα τὴν ἐξουσία, ἀλλὰ ποιὸ θὰ πρωτοπροσφέρῃ τὶς ἀγαθὲς ὑπηρεσίες του στὴν πόλῃ. Καὶ τὰ πολιτικὰ τους κόμματα δὲν ἀπόβλεπαν σὲ κομματικὰ ὄφελῃ, ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦσαν μόνον τοῦ συνόλου τὰ συμφέροντα.

Μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ρύθμιζαν καὶ τὶς σχέσεις τους μὲ 80
τὶς ἄλλες πόλεις, τὶς συμμαχικὲς: Προστάτευαν τοὺς Ἕλληνες καὶ δὲν τοὺς καταπίεζαν· θεωροῦσαν χρέος τους νὰ εἶναι οἱ στρατηγοὶ τους καὶ ὄχι οἱ τύρανοί τους· προτιμοῦσαν νὰ τοὺς ἀποκαλοῦν ἡγέτες καὶ ὄχι ἀφεντικά, σωτῆρες καὶ ὄχι ἐξολοθρευτές. Ἐπαιρναν μὲ τὸ 81
μέρος τους τὶς πόλεις μὲ τὶς εὐεργεσίες τους καὶ δὲν τοὺς ἀνάγκαζαν μὲ τὴ βία, καὶ ἦταν ὁ λόγος τους πῶς ἀξιόπιστος ἀπὸ ὅ,τι εἶναι σήμε-
ρα οἱ ὄρκοι. Εἶχανε τὴν ἀξίωση οἱ συμφωνίες καὶ οἱ συνθήκες νὰ εἶναι ἀπαραβίαστες σὰν τὴν ἀνάγκη· ὄχι πῶς εἶχαν καμιά ἔπαρση, ποὺ ἦταν οἱ ἀρχηγοί, ἀλλὰ καμάρωναν πραγματικὰ γιὰ τὴ ζωὴ τους, ποὺ ἦταν μετρημένη καὶ ἄσφογη. Ἐνιωθάν ἀκόμα χρέος τους στοὺς κατώ-
τερους νὰ φέρωνται ὅπως θὰ ἤθελαν οἱ ἴδιοι νὰ φέρωνται οἱ ἀνώτεροι σ' αὐτούς. Τέλος ὁ καθένας ἐβλεπε τὴν πόλῃ του σὰν ἰδιαίτερα δικό 82
του τόπο, μὰ ἐνιωθε γιὰ κοινὴ πατρίδα ὅλων τὴν Ἑλλάδα.

Μὲ τὶς ἀρχές αὐτὲς καὶ αὐτὰ τὰ ἦθη ἀνάθρεψαν τὴ νέα γενιὰ καὶ 82
ἀνάδειξαν σὲ τέτοια παλικάρια αὐτούς, ποὺ ἀντιμετώπισαν τὴν ἐπιδρο-
μὴ τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τὴν Ἀσία, ὥστε κανεὶς ποτέ, ρήτορας ἢ ποιητής, δὲ μπόρεσε νὰ γράψῃ τίποτα ἀντάξιο στὶς λαμπρὲς πράξεις ἐκείνων. Καὶ τοὺς δικαιολογῶ ἀπόλυτα: Εἶναι τὸ ἴδιο δύσκολο νὰ βρῆς ἐπαί-
νους γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ξεπεράσει τὶς ἀρετὲς τῶν ἄλλων, ὅσο καὶ γι' αὐτούς ποὺ δὲν ἔχουνε κάνει τίποτα ἀξιόλογο: Σὲ τούτους δὲ βρί-
σκεις τί νὰ ἐπαινέσης, σ' ἐκείνους πάλι ποῦ νὰ βρῆς λόγια ποὺ νὰ ἀπο-
δώσουν ταιριαστὰ τὶς πράξεις τους!

Καὶ πράγματι πῶς νὰ βρεθοῦνε λόγοι ταιριαστοὶ γιὰ τέτοιους 83
ἄντρες, ποὺ ξεπέρασαν τόσο πολὺ ἐκείνους ποὺ πολέμησαν στὴν
Τροία; Ἐκεῖνοι δέκα χρόνια ὀλόκληρα χρειάστηκαν γιὰ μιὰ μονάχα
πόλῃ· ἐτοῦτοι μόνον σὲ λίγο χρόνο ὄλες τὶς ἀσιατικὲς δυνάμεις κατα-
τρόπωσαν. Καὶ δὲν ἔσωσαν μόνον τὴν πατρίδα του ὁ καθένας, ἀλλὰ

*Ἡ συμβολὴ
τῶν Ἀθηναίων
στὰ Μηδικὰ*

σωσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν Ἑλλάδ' ἠλευθέρωσαν ; Ποίων δ' ἂν ἔργων ἢ πόνων ἢ κινδύνων ἀπέστησαν ὥστε ζῶντες εὐδοκιμεῖν, οἷ-
 84 ἤθελον ἀποθνήσκειν ; Οἶμαι δὲ καὶ τὸν πόλεμον θεῶν τινὰ συναγα-
 γεῖν ἀγασθέντα τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, ἵνα μὴ τοιοῦτοι γενόμενοι τὴν φύ-
 σιν διαλάβοιεν μῆδ' ἀκλεῶς τὸν βίον τελεντήσαιεν, ἀλλὰ τῶν αὐτῶν
 τοῖς ἐκ τῶν θεῶν γεγονόσιν καὶ καλουμένοις ἡμιθέοις ἀξιοθεῖεν καὶ
 γὰρ ἐκείνων τὰ μὲν σώματα ταῖς τῆς φύσεως ἀνάγκαις ἀπέδωσαν, τῆς
 δ' ἀρετῆς ἀθάνατον τὴν μῆμην ἐποίησαν.

85 Ἄει μὲν οὖν οἱ θ' ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ Λακεδαιμόνιοι φι-
 λοτίμως πρὸς ἀλλήλους εἶχον, οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ καλλίστων ἐν ἐκεί-
 νοις τοῖς χρόνοις ἐφιλονίκησαν, οὐκ ἐχθρούς, ἀλλ' ἀνταγωνιστὰς
 σφᾶς αὐτοὺς εἶναι νομίζοντες, οὐδ' ἐπὶ δουλείᾳ τῇ τῶν Ἑλλήνων τὸν
 βάρβαρον θεραπεύοντες, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῖς κοινῆς σωτηρίας ὁμονο-
 οῦντες, ὁπότεροι δὲ ταύτης αἴτιοι γενήσονται, περὶ τούτου ποιούμενοι
 τὴν ἄμιλλαν. Ἐπεδείξαντο δὲ τὰς αὐτῶν ἀρετὰς πρῶτον μὲν ἐν τοῖς
 86 ὑπὸ Δαρείου πεμφθεῖσιν. Ἀποβάντων γὰρ αὐτῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν οἱ
 μὲν οὐ περιέμειναν τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ τὸν κοινὸν πόλεμον ἴδιον
 ποιησάμενοι πρὸς τοὺς ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καταφρονήσαντας ἀπὴν-
 των τὴν οἰκείαν δύναμιν ἔχοντες, ὀλίγοι πρὸς πολλὰς μυριάδας, ὥσπερ
 ἐν ἄλλοτρίαις ψυχαῖς μέλλοντες κινδυνεύσειν, οἱ δ' οὐκ ἐφθασαν πυθό-
 μενοι τὸν περὶ τὴν Ἀττικὴν πόλεμον καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀμελή-
 σαντες ἤκον ἡμῖν ἀμνησούντες, τοσαύτην ποιησάμενοι σπουδὴν ὅσην
 περ ἂν τῆς αὐτῶν χώρας πορθουμένης. Σημεῖον δὲ τοῦ τάχους καὶ τῆς
 87 ἀμίλλης· τοὺς μὲν γὰρ ἡμετέρους προγόνους φασὶν τῆς αὐτῆς ἡμέ-
 ρας πυθέσθαι τε τὴν ἀπόβασιν τὴν τῶν βαρβάρων καὶ βοηθήσαντας
 ἐπὶ τοὺς ὄρους τῆς χώρας μάχῃ νικήσαντας τρόπαιον στήσαι τῶν πο-
 λεμίων, τοὺς δ' ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ τοσαύταις νυξὶ διακόσια καὶ χί-
 λια στάδια διελθεῖν στρατοπέδῳ πορευομένους· οὕτω σφόδρ' ἠπέιχθη-

έξασφάλισαν και την ελευθερία ὅλης τῆς Ἑλλάδας. Καὶ ποιά τάχα πράξη ἢ προσπάθεια ἢ κίνδυνο ἀπόφυγαν, γιὰ νὰ ἔχουν ὅσο ζοῦσαν τὸ μέτωπο ψηλά, ἀφοῦ και γιὰ τὴ δόξα, ποὺ θὰ ἀποχτοῦσαν μετὰ θάνατο, δέχτηκαν νὰ πεθάνουν τόσο πρόθυμα;

Μάλιστα σκέφτομαι πὼς κάποιος θεός, ἀπὸ τὴν παλικαριά τους 84 θαμπωμένοι, ξεσήκωσε τὸν πόλεμο αὐτό, λεβέντες τέτοιοι νὰ μὴν πᾶν χαμένοι οὔτε και νὰ τελειώσουν τὴ ζωὴ τους ἄδοξα, ἀλλὰ νὰ ἀξιωθοῦν τὴν ἴδια δόξα και τιμὴ ποὺ χαίρονται οἱ ἡμίθεοι, οἱ γεννημένοι ἀπὸ τοὺς θεούς· γιὰτι και ἐκεῖνοι βέβαια παράδωσαν τὸ σῶμα τους στὸ θάνατο, ὑποκύπτοντας στὴν ἀνάγκη τῆς ἀνθρώπινης φύσης τους, ἄφησαν ὅμως ἀθάνατη μνήμη τῆς ἀρετῆς τους⁴⁴.

Ἄνεκαθεν βέβαια οἱ πρόγονοὶ μας και οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν με- 85 γάλο ἀνταγωνισμό ἀνάμεσά τους, ὅμως τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀνταγωνίστηκαν γιὰ ἓναν ὠραιότατο σκοπὸ. Δὲν ἐβλεπαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο μὲ μίσος ἐχθρικά, ἀλλὰ ἀντικρίζονταν ἀντίπαλοι εὐγενικοὶ γιὰ τὰ πρωτεῖα τῆς ἀρετῆς. Δὲν κολακεύανε τὸ βάρβαρο, γιὰ νὰ ὑποδουλώσουν τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴ δικιὰ του συνδρομῆ⁴⁵, ἀλλὰ μπροστὰ στὴ σωτηρία τῶν Ἑλλήνων ὁμονοοῦσαν πάντα και ἀνταγωνίζονταν μονάχα ποῖος ἀπὸ τοὺς δυὸ θὰ συντελέσει περισσότερο σ' αὐτὴ. Καὶ πρῶτα — πρῶτα ἔδειξαν τὴν παλικαριά τους σ' ἐκεῖνους ποὺ ἔστειλε ὁ Δαρεῖος⁴⁶. Δη- 86 λαδῆ, ὅταν ἀποβιβάστηκαν στὴν Ἀττικὴ οἱ Πέρσες, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν περίμεναν τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ θεώρησαν προσωπικὴ ὑπόθεσή τους τὸν κοινὸ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων και ἀντιμετώπισαν μόνο μετὰ τὴ δικιὰ τους δύναμη αὐτοὺς ποὺ ἔδειξαν καταφρόνηση γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα — μιὰ χούφτα ἀνθρώποι ἐνάντια σὲ πολλὲς μυριάδες — σὰ νὰ διακινδύνευαν ζωὲς ποὺ δὲν ἦταν δικές τους. Οἱ ἄλλοι πάλι δὲν πρόλαβαν νὰ μάθουν τὸ πόλεμο στὴν Ἀττικὴ και, ἀφήνοντας στὴν ἄκρη κάθε ἄλλη ἔγνοια τους, ἔτρεξαν νὰ μᾶς βοηθήσουν, μετὰ τόση μάλιστα σπουδῆ, ὅση θὰ ἔδειχναν, ἂν θὰ ἐκπορθοῦσαν οἱ ἐχθροὶ τὴν ἴδια τους τὴ χώρα⁴⁷.

Νὰ τώρα και ἡ ἀπόδειξη γιὰ τὴν εὐγενικιὰ τους ἄμιλλα και τὴ 87 σπουδῆ τους: Τὴν ἴδια μέρα, λένε, ποὺ οἱ πρόγονοὶ μας ἔμαθαν τὴν ἀπόβαση τῶν βαρβάρων ἔτρεξαν νὰ ὑπερασπίσουν τὰ σύνορα τῆς χώρας και, ἀφοῦ τοὺς νίκησαν στὴ μάχη, ἔστησαν τρόπαιο⁴⁸ τοῦ θριάμβου τους ἐνάντια στοὺς ἐχθρούς. Οἱ Σπαρτιάτες πάλι σὲ τρεῖς μονάχα μέρες και ἄλλες τόσες νύχτες κατὰφεραν νὰ διασχίσουν χίλια διακόσια στά- 88 δια⁴⁹, μάλιστα μετὰ ρυθμὸ πορείας στρατιωτικῆς. Τόσο πολὺ βιαστήκανε

σαν οἱ μὲν μετασχεῖν τῶν κινδύνων, οἱ δὲ φθῆναι συμβαλόντες πρὶν
 88 ἔλθειν τοὺς βοηθήσοντας. Μετὰ δὲ ταῦτα γενομένης τῆς ὕστερον
 στρατείας, ἦν αὐτὸς Ξέρξης ἤγαγεν, ἐκλιπῶν μὲν τὰ βασίλεια, στρα-
 τηγὸς δὲ καταστῆναι τολμῆσας, ἅπαντας δὲ τοὺς ἐκ τῆς Ἀσίας συν-
 αγείρας· περὶ οὗ τις οὐχ ὑπερβολὰς προθυμηθεὶς εἰπεῖν ἐλάττω τῶν
 89 ὑπαρχόντων εἶρηκεν ; Ὅς εἰς τοσοῦτον ἦλθεν ὑπερηφανίας ὥστε
 μικρὸν μὲν ἠγησάμενος ἔργον εἶναι τὴν Ἑλλάδα χειρώσασθαι, βου-
 ληθεὶς δὲ τοιοῦτον μνημεῖον καταλιπεῖν ὃ μὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς
 ἐστίν, οὐ πρότερον ἐπαύσατο πρὶν ἐξευρεῖν καὶ συνηγάκασεν ὃ πάντες
 θρυλοῦσιν, ὥστε τῷ στρατοπέδῳ πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦ-
 σαι δὲ διὰ τῆς θαλάττης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δ' Ἄθω
 90 διορῶξας. Πρὸς δὴ τὸν οὕτω μέγα φρονήσαντα καὶ τηλικαῦτα δια-
 πραξάμενον καὶ τοσοῦτων δεσπότην γερόμενον ἀπῆρτων διελόμενοι
 τὸν κίνδυνον, Λακεδαιμόνιοι μὲν εἰς Θερμοπύλας πρὸς τὸ πεζόν, χι-
 λίους αὐτῶν ἐπιλέξαντες καὶ τῶν συμμάχων ὀλίγους παραλαβόντες,
 ὡς ἐν τοῖς στενοῖς κωλύσοντες αὐτοὺς περαιτέρω προελθεῖν, οἱ δ'
 ἡμέτεροι πατέρες ἐπ' Ἀρτεμίσιον, ἐξήκοντα τριήρεις πληρώσαντες
 91 πρὸς ἅπαν τὸ τῶν πολεμίων ναυτικόν. Ταῦτα δὲ ποιεῖν ἐτόλμων οὐχ
 οὕτω τῶν πολεμίων καταφρονοῦντες ὡς πρὸς ἀλλήλους ἀγωνιῶντες,
 Λακεδαιμόνιοι μὲν ζηλοῦντες τὴν πόλιν τῆς Μαραθῶνι μάχης καὶ
 ζητοῦντες αὐτοὺς ἐξιῶσαι καὶ δεδιότες μὴ δις ἐφεξῆς ἡ πόλις ἡμῶν
 αἰτία γένηται τοῖς Ἕλλησιν τῆς σωτηρίας, οἱ δ' ἡμέτεροι [πρόγονοι]
 μάλιστα μὲν βουλόμενοι διαφυλάξαι τὴν παροῦσαν δόξαν καὶ πᾶσι
 ποιῆσαι φανερόν ὅτι καὶ τὸ πρότερον δι' ἀρετὴν, ἀλλ' οὐ διὰ τύχην
 ἐνίκησαν, ἔπειτα καὶ προαγαγέσθαι τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τὸ διανουμα-
 χεῖν, ἐπιδείξαντες αὐτοῖς ὁμοίως ἐν τοῖς ναυτικοῖς κινδύνοις ὥσπερ
 92 ἐν τοῖς πεζοῖς τὴν ἀρετὴν τοῦ πλήθους περιγυνομένην. Ἴσας δὲ
 τὰς τόλμας παρασχόντες οὐχ ὁμοίαις ἐχρήσαντο ταῖς τύχαις, ἀλλ' οἱ

και οι δυο, οι Σπαρτιάτες για να λάβουν μέρος στον αγώνα και οι Ἀθηναῖοι για να αγωνιστοῦν πριν να ἔρθη ἡ βοήθεια.

Ἦστερα ἀπὸ αὐτὰ ἐγινε ἡ δευτέρα ἐκστρατεία⁹⁰, πού τῇ διεύθυνε 88
προσωπικῶς ὁ Ἐξέρξης, ἀφοῦ ἄφησε τὰ παλάτια του και τόλμησε νὰ
γίνῃ ἀρχιστράτηγος και ἀφοῦ ξεσήκωσε μαζί του ὄλους τοὺς Ἀσιά-
τες. Γι' αὐτὸν ὅσες ὑπερβολὲς και ἂν πῆς, πάλι πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν πρα-
γματικότητα θὰ εἶναι. Εἶχε μιὰ τέτοια ἀλαζονεῖα και ἔπαρση, ὥστε θε- 89
ώρησε ἀσήμαντο κατόρθωμα νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα και, ἔχοντας
τὴ φιλοδοξία νὰ ἀφήσῃ στὴν ἀνθρωπότητα μνημεῖο πού νὰ ξεπεράσῃ
κάθε δυνατότητα ἀνθρώπινη, δὲν ἠσύχασε παρὰ μόνο ἀφοῦ σοφίστη-
κε και ἀνάγκασε νὰ γίνῃ αὐτὸ πού ὄλοι ἔχουν νὰ τὸ λένε: Νὰ διαβῆ τὸ
πεζικὸ μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα, μὲ τὸ γεφύρι στὸν Ἑλλήσποντο, και
νὰ διαπλεύσῃ ὁ στρατὸς του τὴ στεριά, μὲ τὴ διώρυγα στὸν Ἄθω.
Λοιπὸν αὐτὸν τὸν ἀνθρώπο, πού τόσο τὸ εἶχε πάρει ἀπάνω του, πού 90
τόσο μεγάλα ἔργα τεχνικῶς κατὰφερε, πού ἦταν ἀφέντης και μονάρ-
χης σὲ τόσα πλήθη ἀμέτρητα, οἱ πρόγονοὶ μας τὸν ἀντιμετώπισαν
μοιράζοντας ἰσότημα τὸ βᾶρος τοῦ κινδύνου: Οἱ Σπαρτιάτες στὶς
Θερμοπύλες, στὸ πεζικὸ του ἀντιμέτωποι, μὲ χίλια⁵¹ δικὰ τους
παλικάρια διαλεχτὰ και ἀπὸ τοὺς συμμάχους λίγους⁵², γιὰ νὰ τὸν
ἐμποδίσουν στὸ στενὸ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ κάτω, και οἱ δικοὶ μας
πατεράδες στὸ Ἀρτεμίσιο μὲ ἐξήντα πολεμικὰ καράβια⁵³ ἀπέναντι
σὲ ὄλο τὸ στόλο τῶν ἐχθρῶν.

Εἶχαν τὴν τόλμη νὰ κάνουν τέτοια κατορθώματα ὄχι τόσο γιὰτι 91
καταφρονοῦσαν τὸν ἐχθρὸ, ὅσο γι' αὐτὴ τὴν ἀμιλλα πού εἶχαν μετα-
ξὺ τους: Οἱ Σπαρτιάτες, ζηλεύοντας τὴν πόλη μας γιὰ τὸ θρίαμβό της
στὸ Μαραθῶνα, λαχταροῦσαν νὰ ἐξισωθοῦν μαζί μας και εἶχαν πάντα
τὸ φόβο μήπως δυὸ φορές στὴ σειρά ἡ πόλη μας ἐξασφαλίσῃ μόνη της
τὴ σωτηρία τῆς Ἑλλάδας. Οἱ δικοὶ μας πάλι ποθοῦσαν πρῶτα - πρῶ-
τα νὰ διατηρήσουν τὴ δόξα πού ἀπόχτησαν και νὰ κάμουν σὲ ὄλον τὸν
κόσμο φανερὸ ὅτι και πριν μὲ τὴν παλικαριά τους νίκησαν και ὄχι μὲ
τὴ βοήθεια τῆς τύχης, και ἔπειτα εἶχαν σκοπὸ νὰ ξεσηκώσουν τοὺς
Ἕλληνας σὲ ναυτικὸ ἀγώνα κατὰ τῶν Περσῶν, μὲ τὸ παράδειγμά
τους ἀποδείχνοντας πὼς και στοὺς ναυτικούς ἀγῶνες, ἀκριβῶς ὅπως
και στοὺς ἀγῶνες τῆς στεριᾶς, ἡ παλικαριά πάντα νικᾷ τὴν ἀρι-
στητικὴ ὑπεροχή.

Τὴν ἴδια λοιπὸν τόλμη ἔδειξαν και οἱ δυὸ, ὅμως δὲν εἶχαν και 92

μὲν διεφθάρησαν καὶ ταῖς ψυχαῖς νικῶντες τοῖς σώμασιν ἀπείπον, οὐ γὰρ δὴ τοῦτό γε θέμις εἰπεῖν ὡς ἠττήθησαν· οὐδεὶς γὰρ αὐτῶν φυγεῖν ἠξίωσεν· οἱ δ' ἡμέτεροι τὰς μὲν πρόπλους ἐνίκησαν, ἐπειδὴ δ' ἤκουσαν τῆς παρόδου τοὺς πολεμίους κρατοῦντας, οἴκαδε καταπλεύσαντες [καὶ κατασκευάσαντες τὰ περὶ τὴν πόλιν] οὕτως ἐβουλεύσαντο περὶ τῶν λοιπῶν ὥστε πολλῶν καὶ καλῶν αὐτοῖς προειργασμένων ἐν τοῖς τελευταίοις τῶν κινδύνων ἔτι πλέον διήνευ-

93 καν. Ἐθύμως γὰρ ἀπάντων τῶν συμμάχων διακειμένων, καὶ Πελοποννησίων μὲν διατειχιζόντων τὸν Ἴσθμὸν καὶ ζητούντων ἰδίαν αὐτοῖς σωτηρίαν, τῶν δ' ἄλλων πόλεων ὑπὸ τοῖς βαρβάροις γεγενημένων καὶ συστρατευομένων ἐκείνοις πλὴν εἴ τις διὰ μικρότητα παρεμείληθη, προσπλευουσῶν δὲ τριήρων διακοσίων καὶ χιλίων καὶ πεζῆς στρατιᾶς ἀναριθμήτου μελλούσης εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβάλλειν, οὐδεμιᾶς σωτηρίας αὐτοῖς ὑποφαινομένης, ἀλλ' ἔρημοι συμμάχων

94 γεγενημένοι καὶ τῶν ἐλπίδων ἀπασῶν διημαρτηκότες, ἐξὸν αὐτοῖς μὴ μόνον τοὺς παρόντας κινδύνους διαφυγεῖν, ἀλλὰ καὶ τιμὰς ἔξαιρέτους λαβεῖν ἄς αὐτοῖς ἐδίδου βασιλεὺς ἠγούμενος, εἰ τὸ τῆς πόλεως προσλάβοι ναυτικόν, παραχρημα καὶ Πελοποννήσου κρατήσῃ, οὐχ ὑπέμειναν τὰς παρ' ἐκείνου δωρεὰς οὐδ', ὀργισθέντες τοῖς Ἑλλησιν ὅτι προυδόθησαν, ἀσμένως ἐπὶ τὰς διαλλαγὰς τὰς πρὸς τοὺς βαρβά-

95 ρους ὤρμησαν, ἀλλ' αὐτοὶ μὲν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πολεμεῖν παρεσκευάζοντο, τοῖς δ' ἄλλοις τὴν δουλείαν αἰρουμένοις συγγνώμην εἶχον. Ἐγούντο γὰρ ταῖς μὲν ταπειναῖς τῶν πόλεων προσήκειν ἐκ παντὸς τρόπου ζητεῖν τὴν σωτηρίαν, ταῖς δὲ προεστάναι τῆς Ἑλλάδος ἀξιούσαις οὐχ οἷόν τ' εἶναι διαφεύγειν τοὺς κινδύνους, ἀλλ' ὥσπερ τῶν ἀνδρῶν τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς αἰρετώτερόν ἐστιν καλῶς ἀποθανεῖν ἢ ζῆν αἰσχροῶς, οὕτω καὶ τῶν πόλεων ταῖς ὑπερεχούσαις λυσιτελεῖν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθῆναι μᾶλλον ἢ δούλαις ὀφθῆναι γε-

96 νομέναις. Δῆλον δ' ὅτι ταῦτα διενεοθήσαν· ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οἷοι τ'

τὴν τύχη ἴδια: Ἐκεῖνοι χάθηκαν στὴ μάχη. Μὲ τις ψυχές τους νίκησαν, μὰ τὰ κορμιά δὲν ἀντέξαν· δὲν ἐπιτρέπεται λοιπὸν νὰ ποῦμε πὼς νικῆθηκαν· ἀφοῦ κανένας μάλιστα δὲ δέχτηκε νὰ φύγῃ. Οἱ πρόγονοί μας πάλι νίκησαν βέβαια τὴν πρώτη μοῖρα τοῦ στόλου τοῦ ἐχθρικοῦ, μὰ, ὅταν ἔμαθαν πὼς οἱ ἐχθροὶ ἦταν πιά κύριοι στὶς Θερμοπύλες, γύρισαν στὴν πατρίδα τους, ὀργάνωσαν τὴν ἄμυνα καὶ πήραν τέτοιες ἀποφάσεις γιὰ τὴν τακτικὴ πού θὰ ἀκολουθοῦσαν παραπέρα, ὥστε ξεπέρασαν σ' αὐτὲς τὶς τελευταῖες μάχες ὅλα τὰ προηγούμενα λαμπρά τους κατορθώματα. Τὴν ὥρα δηλαδὴ πού ὅλοι οἱ σύμμαχοι εἶχαν χάσει τὸ 93 θάρρος τους καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐχτιζαν τεῖχος στὸν Ἴσθμό, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ δικιά τους μόνο σωτηρία· τὴν ὥρα πού οἱ ἄλλες πόλεις εἶχαν πέσει στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν καὶ εἶχαν μάλιστα ἐκστρατεύσει καὶ μαζί τους — ἐξὸν καμιά ἀσήμαντη, πού δὲν τὴ λογάριασαν· τὴν ὥρα πού χίλια διακόσια πολεμικὰ καράβια⁵⁴ ἐπλεαν ἐναντίον τους, ἐνῶ ἀναριθμητὸς στρατὸς⁵⁵ ἀπὸ τὴ στεριά ἦταν νὰ μπῆ στὴν Ἀττικὴ· τὴν ὥρα πού καμιά ἐλπίδα σωτηρίας δὲν κρυφόλαμπε ἀπὸ πουθενά καὶ ἦταν ἀπὸ συμμαχοὺς ἔρημοι, γυμνοὶ ἀπὸ κάθε ἐλπίδα· τὴν ὥρα πού ἦταν 94 στὸ χέρι τους ὄχι μονάχα ἀπὸ κείνους τοὺς κινδύνους νὰ γλιτώσουν, ἀλλὰ καὶ ἓνα σωρὸ προνόμια προσωπικὰ νὰ ἐξασφαλίσουν, ὅπως ὑπόσχονταν ὁ Ξέρξης⁵⁶, ἂν θὰ τοῦ ἔδιναν τὸ ναυτικὸ τῆς πόλης—πίστευε, βλέπετε, πὼς ἔτσι θὰ κυριαρχοῦσε ἀμέσως καὶ στὴν Πελοπόννησο· τὴν ὥρα αὐτὴ, τὴν κρισιμότατη γιὰ κείνους, δὲ δέχτηκαν τὶς προσφορές του οὔτε καὶ ἔτρεξαν πρὸς τὶς προτάσεις τῶν βαρβάρων γιὰ συνθηκολόγησι ὀργισμένοι μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, πού τοὺς εἶχαν προδώσει⁵⁷. Ἀντίθετα: οἱ ἴδιοι ἐτοιμάζονταν νὰ ἀγωνιστοῦν ἀγῶνα 95 ἔσχατο γιὰ τὴν Ἐλευθερία, χωρὶς νὰ νιώθουν ὅμως καὶ καμιά μνησι-κακία γιὰ τοὺς ἄλλους, πού προτιμοῦσαν τὴ σκλαβιά. Πίστευαν, βλέπετε, πὼς οἱ μικρὲς καὶ ἀσήμαντες πόλεις ἔχουνε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιζητοῦν τὴ σωτηρία τους μὲ κάθε μέσο· ἐκεῖνες ὅμως πού ἔχουν τὴν ἀξίωσι νὰ ρυθμίζουν τὴν τύχη τῆς Ἑλλάδας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποφεύγουν τοὺς κινδύνους. Ὅπως γιὰ κάθε τίμιο καὶ ἀξιο ἄνθρωπο ἓνας ἐνδοξὸς θάνατος εἶναι προτιμότερος ἀπὸ μιὰ ζωὴ βουτηγμένη στὴν ντροπὴ, ἔτσι καὶ γιὰ τὶς πόλεις πού ξεχωρίζουν ἀπὸ τὶς ἄλλες εἶναι πιὸ ὠφέλιμο νὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς παρὰ νὰ τὶς δοῦνε ντροπιασμένες στὴ σκλαβιά.

Εἶναι φανερὸ πὼς ἡ σκέψη αὐτὴ στάθηκε ὁδηγὸς τους. Καὶ ἀφοῦ 96

ἦσαν πρὸς ἀμφοτέρας ἅμα παρατάξασθαι τὰς δυνάμεις, παραλαβόντες ἅπαντα τὸν ὄχλον τὸν ἐκ τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἐχομένην νῆσον ἐξέπλευσαν ἕν ἐν μέρει πρὸς ἑκατέραν κινδυνεύουσι. Καίτοι πῶς ἂν ἐκείνων ἄνδρες ἀμείνους ἢ μᾶλλον φιλέλληνας ὄντες ἐπιδειχθεῖεν οἴτινες ἔτλησαν ἐπιθεῖν, ὥστε μὴ τοῖς λοιποῖς αἴτιοι γενέσθαι τῆς δουλείας, ἐρήμην μὲν τὴν πόλιν γενομένην, τὴν δὲ χώραν πορθομένην, ἱερὰ δὲ συλῶμενα καὶ νεῶς ἐμπιπραμένους, ἅπαντα δὲ τὸν πόλεμον περὶ τὴν πατρίδα τὴν αὐτῶν γιγνόμενον;

97 Καὶ οὐδὲ ταῦτ' ἀπέχρησεν αὐτοῖς, ἀλλὰ πρὸς χιλίας καὶ διακοσίας τριῆρεις μόνου διαναυμαχεῖν ἐμέλλησαν. Οὐ μὴν εἰάθησαν· καταισχυθέντες γὰρ Πελοποννήσιοι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, καὶ νομίσαντες προδιαφθαρέντων μὲν τῶν ἡμετέρων οὐδ' αὐτοὶ σωθήσεσθαι, κατορθωσάντων δ' εἰς ἀτιμίαν τὰς αὐτῶν πόλεις καταστήσειν, ἠναγκάσθησαν μετασχεῖν τῶν κινδύνων. Καὶ τοὺς μὲν θορύβους τοὺς ἐν τῷ πράγματι γενομένους καὶ τὰς κραυγὰς καὶ τὰς παρακελεύσεις, ἃ κοινὰ πάντων

98 ἐστὶ τῶν ναυμαχούντων, οὐκ οἶδ' ὅ τι δεῖ λέγοντα διατρίβειν· ἃ δ' ἐστὶν ἴδια καὶ τῆς ἡγεμονίας ἄξια καὶ τοῖς προειρημένους ὁμολογούμενα, ταῦτα δ' ἐμὸν ἔργον ἐστὶν εἰπεῖν. Τοσοῦτον γὰρ ἡ πόλις ἡμῶν διέφερεν, ὅτ' ἦν ἀκέραιος, ὥστ' ἀνάστατος γενομένη πλείους μὲν συνεβάλετο τριῆρεις εἰς τὸν κίνδυνον τὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἢ σύμπαντες οἱ ναυμαχῆσαντες, οὐδεὶς δὲ πρὸς ἡμᾶς οὕτως ἔχει δυσμενῶς ὅστις οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν διὰ μὲν τὴν ναυμαχίαν ἡμᾶς τῷ πο-

99 λέμῳ κρατῆσαι, ταύτης δὲ τὴν πόλιν αἰτίαν γενέσθαι. Καίτοι μελλούσης στρατείας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἔσεσθαι τίνας χρεὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχειν; Οὐ τοὺς ἐν τῷ προτέρῳ πολέμῳ μάλιστα εὐδοκμήσαντας καὶ πολλὰκις μὲν ἴδια προκινδυνεύσαντας, ἐν δὲ τοῖς κοινοῖς τῶν ἀγῶνων ἀριστείων ἀξιώθέντας; Οὐ τοὺς τὴν αὐτῶν ἐκλιπόντας ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας καὶ τὸ τε παλαιὸν οἰκιστὰς τῶν πλείστων πόλεων γενομένους καὶ πάλιν αὐτὰς ἐκ τῶν μεγίστων συμφορῶν δια-

δὲν εἶχαν τὴ δύναμη νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν ἐχθρὸ στὴ στεριά καὶ στὴ θάλασσα μαζί, παράλαβαν ὅλο τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ καὶ τράβηξαν γιὰ τὸ γειτονικὸ νησί τῆς Σαλαμίνας, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ πολεμήσουν πρῶτα μὲ τὴ μιὰ καὶ ὕστερα μὲ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὶς δυὸ δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ. Πῶς θὰ ἦταν δυνατὸ λοιπὸν νὰ βρεθοῦνε ἄντρες πιὸ γενναῖοι ἀπὸ αὐτοὺς ἢ μὲ πιὸ μεγάλη ἀφοσίωση στοὺς Ἕλληνες, ἀφοῦ ἄντε-ξαν νὰ δοῦν τὴν πόλη τους νὰ ἐρημώνεται, τὴ χώρα τους νὰ καταστρέφεται, τὰ ἱερὰ νὰ λεηλατοῦνται καὶ τοὺς ναοὺς νὰ καίγονται καὶ ὅλη τὴν κατάρρα τοῦ πολέμου νὰ ζῶνῃ τὴ δικιά τους πόλη, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μὴ γίνουν ἡ αἰτία νὰ πέσουν στὴ σκλαβιά οἱ ἄλλοι Ἕλληνες;

Καὶ σὰ νὰ μὴν τοὺς ἔφταναν αὐτά, ἔτοιμοι ἦταν νὰ τὰ βάλουν μό- 97 νοι τους μὲ χίλια διακόσια πλοῖα τοῦ ἐχθροῦ. Μὰ δὲν τοὺς ἄφησαν μονάρχους: Ἐπειδὴ ντράπηκαν οἱ Πελοποννήσιοι τὴν ἀρετὴ τους καὶ νόμισαν πῶς, ἂν χαθοῦν οἱ δικοὶ μας, οὔτε καὶ ἐκεῖνοι θὰ γλιτώσουν τελικὰ, ἂν πάλι καταφέρουν καὶ νικήσουν, οἱ πόλεις οἱ δικές τους θὰ βουτηχτοῦν στὴ ντροπὴ, ἀναγκάστηκαν νὰ πάρουν μέρος στὸν ἀγῶνα. Καὶ γιὰ τὴν ἀναταραχὴ πάνω στὴ μάχη, γιὰ τὶς πολεμικὲς κραυγὲς καὶ γιὰ τὶς ἐνθαρρυντικὲς προτροπὲς — χαρακτηριστικὰ κοινὰ σὲ ὅλες τὶς ναυμαχίες — ἔχω τὴ γνώμη πῶς δὲν πρέπει νὰ χάσω ὥρα νὰ τὰ πῶ.

Ὅμως τὶς πράξεις τὶς ξεχωριστές, ποὺ ἀξίζουν τὴν ἡγεμονία 98 καὶ εἶναι σύμφωνες μὲ ὅσα προανάφερα, αὐτὲς εἶναι τὸ χρέος μου νὰ σᾶς παρουσιάσω: Ἡ πόλη μας λοιπὸν, ὅταν εἶχε τὴ δύναμή της ὅλη ἀνέπαφη, εἶχε μιὰ τέτοια ὑπεροχὴ ἀπέναντι στὶς ἄλλες, ὥστε, καὶ ρημα-γμένη ἀκόμα, ἔβαλε στὸν κοινὸ ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδας τριῆρεις περισσότερες ἀπὸ ὅσες ὅλοι μαζί οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ ναυμαχία τότε. Καὶ σίγουρα κανεὶς δὲν ἔχει τόση ἐμπάθεια μαζί μας, ὥστε νὰ μὴν ὁμολογῇ ὅτι ἡ ναυμαχία αὐτὴ εἶναι ποὺ ἐξασφάλισε τὴ νίκη μας στοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ τούτῃ πάλι ἦταν βασικὰ κατόρθωμα τῆς πόλης μας.

Ἄμα λοιπὸν εἶναι νὰ γίνῃ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν βαρβάρων, 99 ποιοὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχουν τὴν ἡγεμονία; Δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ καὶ στὸν προηγούμενο πόλεμο ξεχώρισαν ἀπὸ ὅλους, ποὺ πρόταξαν πολλὲς φορές σὰν ἄτομα τὰ στήθη τους στὸν κίνδυνο γιὰ τὸ κοινὸ συμφέρο, ποὺ μὲ τὸ δίκιο τους δέχτηκαν τὰ πρωτεῖα; Δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἄφησαν τὴν πόλη τους, γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἄλλοι, ποὺ τὸν παλιὸ καιρὸ ἴδρυσαν τὶς πιὸ πολλὲς πόλεις καὶ ποὺ πολλὲς φορές τὶς ἔσωσαν ἀπὸ μεγάλες

σώσαντας; Πῶς δ' οὐκ ἂν δεινὰ πάθοιμεν, εἰ τῶν κακῶν πλείστον
 μέρος μετασχόντες, ἐν ταῖς τιμαῖς ἔλαττον ἔχειν ἀξιοθεῖμεν καὶ τότε
 προταχθέντες ὑπὲρ ἀπάντων νῦν ἑτέροις ἀκολουθεῖν ἀναγκασθεῖμεν;

100 Μέχρι μὲν οὖν τούτων οἷδ' ὅτι πάντες ἂν ὁμολογήσειαν
 πλείστον ἀγαθῶν τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν αἰτίαν γεγενῆσθαι καὶ δι-
 καίως ἂν αὐτῆς τὴν ἡγεμονίαν εἶναι· μετὰ δὲ ταῦτ' ἤδη τινὲς ἡμῶν
 κατηγοροῦσιν ὡς, ἐπειδὴ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης παρελάβομεν, πολ-
 λῶν κακῶν αἰτιοὶ τοῖς Ἕλλησι κατέστημεν, καὶ τὸν τε Μηλιῶν
 ἀνδραποδισμόν καὶ τὸν Σκιωναίων ὄλεθρον ἐν τούτοις τοῖς λόγοις

101 ἡμῖν προφέρουσιν. Ἐγὼ δ' ἠγοῦμαι πρῶτον μὲν οὐδὲν εἶναι τοῦ-
 το σημεῖον ὡς κακῶς ἤρχομεν, εἴ τις τῶν πολεμησάντων ἡμῖν
 σφόδρα φαίνονται κολασθέντες, ἀλλὰ πολὺ τόδε μείζον τεκμήριον
 ὡς καλῶς διωκοῦμεν τὰ τῶν συμμάχων, ὅτι τῶν πόλεων τῶν ὑφ'

102 ἡμῖν οὐσῶν οὐδεμία ταύταις ταῖς συμφοραῖς περιέπεσεν. Ἐπειτ'
 εἰ μὲν ἄλλοι τινὲς τῶν αὐτῶν πραγμάτων πρῶτερον ἐπεμελήθησαν,
 εἰκότως ἂν ἡμῖν ἐπιτιμῶεν· εἰ δὲ μήτε τοῦτο γέγονε μήθ' οἷόν τ'
 ἐστὶν τοσοῦτων πόλεων τὸ πλῆθος κρατεῖν, ἦν μὴ τις κολάζῃ τοὺς
 ἐξαμαρτάνοντας, πῶς οὐκ ἤδη δίκαιόν ἐστι ἡμᾶς ἐπαινεῖν, ὅτινες
 ἐλαχίστοις χαλεπήσαντες πλείστον χρόνον τὴν ἀρχὴν κατασχεῖν ἠδυ-

103 νήθημεν; Οἶμαι δὲ πᾶσιν δοκεῖν τούτους κρατίστους προστάτας
 γενήσεσθαι τῶν Ἑλλήνων, ἐφ' ὧν οἱ πειθαρχήσαντες ἄριστα τυγχά-
 νουσι πράξαντες. Ἐπὶ τοίνυν τῆς ἡμετέρας ἡγεμονίας εὐρήσομεν καὶ
 τοὺς οἴκους τοὺς ἰδίους πρὸς εὐδαιμονίαν πλείστον ἐπιδόντας καὶ τὰς

104 πόλεις μεγίστας γενομένας. Οὐ γὰρ ἐφθονοῦμεν ταῖς ἀξανομέναις
 αὐτῶν, οὐδὲ ταραχὰς ἐνεποιῶμεν πολιτείας ἐναντίας παρακαθιστάν-
 τεσ, ἔν' ἀλλήλοις μὲν στασιάζοιμεν, ἡμᾶς δ' ἀμφοτέροι θεραπεύοιεν,
 ἀλλὰ τὴν τῶν συμμάχων ὁμόνοιαν κοινὴν ὠφέλειαν νομίζοντες τοῖς
 αὐτοῖς νόμοις ἀπάσας τὰς πόλεις διωκοῦμεν, συμμαχικῶς, ἀλλ' οὐ

συμφορές; Δὲ θὰ ἦταν τάχα προσβολὴ ἀπαράδεκτη, ἂν θὰ κριθοῦμε ἄξιοι ἑμεῖς γιὰ πῶς μικρὲς τιμές, τὴ στιγμὴ πού σηκώσαμε στὶς πλάτες μας τὶς πῶς μεγάλες συμφορές, καὶ ἂν θὰ ἀναγκασθοῦμε νὰ ἀκολουθοῦμε τώρα ἄλλους, τὴ στιγμὴ πού τότε πρῶτοι — πρῶτοι ἑμεῖς ἀντιμετωπίσαμε τὸν κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε ὅλη τὴν Ἑλλάδα;

Ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη, τὸ ξέρω, ὅλοι θὰ παραδέχονταν ὅτι εἶχε 100 προσφέρει ἡ πόλη μας πάρα πολλές εὐεργεσίες στὴν Ἑλλάδα καὶ δικαιοματικά θὰ τῆς ἀνῆκε ἡ ἡγεμονία. Γιὰ τὴν ἀμέσως κιόλας κατοπινὴ περίοδο μᾶς κατακρίνουν μερικοὶ πὼς τάχα, ἀφότου παραλάβουμε τὴν ἀρχηγία στὴ θάλασσα, ἄφθονες συμφορὲς προξενήσαμε στοὺς Ἑλληνας. Μὲ τὰ λόγια τους αὐτὰ μᾶς καταλογίζουν φυσικὰ τὴν ὑποδούλωσι τῶν κατοίκων τῆς Μήλου⁵⁸ καὶ τὴ σφαγὴ τῶν Σκιωναίων⁵⁹. Προσωπικὰ ὅμως νομίζω ὅτι, ἂν μερικοὶ ἀπὸ ὄσους μᾶς πολέμησαν 101 ἀποδείχτηκε πὼς τιμωρήθηκαν σκληρὰ, αὐτὸ δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἀπόδειξη πὼς διοικήσαμε μὲ τρόπο ἀνάρμοστο. Ἀντίθετα, πολὺ πῶς ἰσχυρὴ ἀπόδειξη, πὼς ὀρθὰ διαχειριστήκαμε τὶς ὑποθέσεις τῶν συμμάχων, ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὶς πόλεις τὶς συμμαχικὲς, πού ἔμειναν πιστὲς στὴ δικιά μας ἐξουσία, καμιά δὲν ἔπεσε σ' αὐτὲς τὶς συμφορές.

Ἐπειτα, ἂν ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού διαχειρίστηκαν τὶς ἴδιες ὑποθέσεις μὲ τρόπο μαλακότερο, δικαιολογημένα θὰ τὰ ἔβαζαν μαζί μας. Ἀφοῦ ὅμως οὔτε αὐτὸ ἔχει συμβῆ, οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιβάλῃς ἐξουσία σὲ τόσο πλῆθος πόλεων χωρὶς νὰ τιμωρῆς αὐτοὺς πού παρεκτρέπονται, πὼς δὲν ἀξίζουμε τὸν ἔπαινο ἑμεῖς, τὴ στιγμὴ πού κατορθώσαμε νὰ διατηρήσωμε τόσον καιρὸ τὴν ἐξουσία⁶⁰ χωρὶς νὰ δυσαρεστήσωμε παρὰ ἐλάχιστους;

Νομίζω μάλιστα πὼς ὅλοι συμφωνοῦν ὅτι ἄξιοι προστάτες τῶν 103 Ἑλλήνων θὰ σταθοῦν ἐκεῖνοι πού στὰ δικά τους χρόνια, ὅσοι πειθάρχησαν, ἀπόκτησαν μεγάλη εὐτυχία. Στὰ χρόνια λοιπὸν τῆς ἡγεμονίας τῆς δικιάς μας θὰ βροῦμε καὶ τῶν ἰδιωτῶν τὰ σπίτια μὲς σὲ μεγάλη προκοπὴ καὶ εὐδαιμονία καὶ ὅλες τὶς πόλεις σὲ μιὰ ξεχωριστὴ ἀνάπτυξη καὶ εὐημερία. Εἶναι πού δὲ ζηλεύαμε τὶς πόλεις πού προόδευαν· δὲ 104 δημιουργοῦσαμε ἀναταραχὴ ἐπιβάλλοντας πολιτεύματα ἀντίθετα, ἔτσι πού μεταξὺ τους νὰ φαγώνωνται καὶ ἐμᾶς νὰ μᾶς ὑπηρετοῦνε δουλικὰ⁶¹. Τῶν συμμάχων τὴν ὁμόνοια τὴ θεωροῦσαμε κοινὴ ὠφέλεια γιὰ ὅλους καὶ κυβερνοῦσαμε ὅλες τὶς πολιτεῖες μὲ τοὺς ἴδιους νόμους σὰ σύμμαχοι

*Δικαίωση τῆς
ἀθηναϊκῆς
ἡγεμονίας.*

δεσποτικῶς βουλευόμενοι περὶ αὐτῶν, ὄλων μὲν τῶν πραγμάτων ἐπι-
 105 στατοῦντες, ἰδίᾳ δ' ἐκάστους ἐλευθέρους ἕωντες εἶναι, καὶ τῶ
 μὲν πλήθει βοηθοῦντες, ταῖς δὲ δυναστείαις πολεμοῦντες, δεινὸν οἰό-
 μενοι τοὺς πολλοὺς ὑπὸ τοῖς ὀλίγοις εἶναι καὶ τοὺς ταῖς οὐδαίαις ἐν-
 δεεστέρους, τὰ δ' ἄλλα μηδὲν χεῖρους ὄντας, ἀπελαύνεσθαι τῶν ἀρ-
 χῶν, ἔτι δὲ κοινῆς τῆς πατρίδος οὐσης τοὺς μὲν τυραννεῖν, τοὺς δὲ
 μετοικεῖν καὶ φύσει πολίτας ὄντας νόμῳ τῆς πολιτείας ἀποστερεῖ-
 106 σθαι. Τοιαῦτ' ἔχοντες ταῖς ὀλιγαρχίαις ἐπιτιμᾶν καὶ πλείω τού-
 των τὴν αὐτὴν πολιτείαν ἦνπερ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς καὶ παρὰ τοῖς ἄλ-
 λοις κατεστήσαμεν, ἦν οὐκ οἶδ' ὅ τι δεῖ διὰ μακροτέρων ἐπαινεῖν,
 ἄλλως τε καὶ συντόμως ἔχοντα δηλῶσαι περὶ αὐτῆς. Μετὰ γὰρ ταύ-
 της οἰκοῦντες ἑβδομήκοντ' ἔτη διετελέσαμεν ἄπειροι μὲν τυραννί-
 δων, ἐλεύθεροι δὲ πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἀστασίαστοι δὲ πρὸς σφᾶς
 107 αὐτοὺς, εἰρήνην δ' ἄγοντες πρὸς πάντας ἀνθρώπους. Ὑπερ ὧν προσήκει
 τοὺς εὖ φρονοῦντας μεγάλην χάριν ἔχειν πολὺ μᾶλλον ἢ τὰς κληρου-
 χίας ἡμῖν ὀνειδίξειν, ὡς ἡμεῖς εἰς τὰς ἐρημουμένας τῶν πόλεων φυλα-
 κῆς ἕνεκα τῶν χωρίων, ἀλλ' οὐ διὰ πλεονεξίαν ἐξεπέμπομεν. Σημεῖον
 δὲ τούτων· ἔχοντες γὰρ χώραν μὲν ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν
 ἐλαχίστην, ἀρχὴν δὲ μεγίστην, καὶ κεκτημένοι τριήρεις διπλασίας ἢ
 108 σύμπαντες, δυναμένας δὲ πρὸς δις τοσαύτας κινδυνεύειν, ὑποκει-
 μένης τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τὴν Ἀττικὴν, ἣ καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν
 τῆς θαλάττης εὐφυῶς εἶχεν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἀπασῶν τῶν
 νήσων διέφερεν, κρατοῦντες αὐτῆς μᾶλλον ἢ τῆς ἡμετέρας αὐτῶν,
 καὶ πρὸς τούτοις εἰδότες καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων
 τούτους μάλιστ' εὐδοκιμοῦντας ὅσοι τοὺς ὁμόρους ἀναστάτους ποι-
 ῆσαντες ἀφθονον καὶ εὐθυμον αὐτοῖς κατεστήσαντο τὸν βίον, ὅμως
 οὐδὲν τούτων ἡμᾶς ἐπῆρε περὶ τοὺς ἔχοντας τὴν νῆσον ἐξαμαρτεῖν,
 109 ἀλλὰ μόνοι δὴ τῶν μεγάλῃν δύναμιν λαβόντων περιείδομεν ἡμᾶς

πραγματικοί και όχι σαν αφέντες. Μόνο τη γενική πολιτική τους κα-
 τευθύνουμε, χωρίς να επεμβαίνουμε σε θέματα προσωπικής έλευθε-
 ρίας, που ήταν άπαραβίαστη. Βοηθήσαμε το λαό και πολεμούσαμε την 105
 τυραννία, γιατί είχαμε τη γνώμη πως είναι άπαραδέχτο οι λίγοι να
 καταδυναστεύουν τους πολλούς, να αποκλείωνται από τα δημόσια αξι-
 ώματα οι άποροι, που ώστόσο σε τίποτα δέν ύστεροϋσαν μπρός στους
 άλλους: Πιστεύαμε ότι δέν επιτρέπεται σε μιá πατρίδα, που είναι κοι-
 νή για όλους, άλλοι να είναι τύραννοι και άλλοι μέτοικοι⁸², και αυτοί
 που είναι στην οϋσία πολίτες, να χάνουν τα πολιτικά τους δικαιώμα-
 τα από τὸ νόμο.

Τέτοιες κατηγορίες έχοντας για τις ὀλιγαρχίες και ακόμα σοβα- 106
 ρότερες εφαρμόσαμε στις άλλες συμμαχικές πόλεις τὸ ἴδιο ἀκρι-
 βῶς πολίτευμα που είχαμε και ἐμεῖς, και δέν ξέρω γιατί πρέπει να
 κάμω μακρολογώντας ἔπαινο γι' αὐτό, τὴ στιγμή μάλιστα που εἶναι
 δυνατὸ νὰ εἶμαι και σύντομος.

Ἄρκει νὰ πῶ ὅτι με τὸ πολίτευμα ζήσαμε ἡσυχοι οἱ Ἕλλη-
 νες ἑβδομήντα χρόνια συνεχῶς, χωρίς τυράννους, χωρίς σκλαβιά από
 τοὺς βαρβάρους, μονοιασμένοι και ἀδερφωμένοι μεταξύ τους, σε γα-
 λήνη και εἰρήνη με τὸν κόσμο ὅλο.

Για όλα αὐτὰ πρέπει οἱ ἄνθρωποι που λογικεύονται νὰ μᾶς χρω- 107
 στοῦν εὐγνωμοσύνη, και ὄχι νὰ μᾶς κακολογοῦν για τοὺς κληρού-
 χους⁸³, ἀφοῦ τοὺς στέλναμε στις πόλεις που ἐρημώνονταν ὄχι από πλε-
 ονεξία, μὰ για νὰ τις φυλᾶν και νὰ τις προστατεύουν. Θέλετε τώρα
 και ἀπόδειξη γι' αὐτό; Εἶχαμε βέβαια χώρα πολὺ μικρή, σε σύγ-
 κριση με τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν πολιτῶν, μὰ δύναμη μεγάλη· εἶχαμε
 πλοῖα δυὸ φορὲς τόσα ὅσα οἱ ἄλλοι Ἕλληνες μαζί, πλοῖα που ἦταν σε
 θέση νὰ ἀναμετρηθοῦν κάθε στιγμή με τὰ διπλάσια σε ἀριθμὸ· πλάι 108
 στὴν Ἀττικὴ ἦταν ἡ Εὐβοία, που εἶχε θέση ἐξαιρετη για τὴν κυριαρ-
 χία μας στὴ θάλασσα και πολλὰ πλεονεκτήματα σε σύγκριση με τὰ
 ἄλλα νησιά, και αὐτὴν τὴν εἶχαμε στὸ χέρι πιὸ σίγουρα και ἀπὸ τὴ
 δικὴ μας πόλη· ξέραμε ακόμα ὅτι και ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες και ἀπὸ τοὺς
 βαρβάρους εὐημεροῦσαν περισσότερο ὅσοι ξεσπίτωναν και ἀναστάτω-
 ναν τοὺς γείτονες, για νὰ ἐξασφαλίσουν για λογαριασμὸ τους πλοῦσια
 ζωὴ και ξένοιαστη. Ὅμως τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲ μᾶς ξεσῆκωσε τὸ νοῦ,
 για νὰ φερθοῦμε ἄδικα στους ἀνθρώπους τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ. Ἀντίθε- 109
 τα, μονάχα ἐμεῖς ἀπὸ τοὺς λαοὺς που ἀπόχτησαν ποτὲ μεγάλη δύναμη

αὐτοὺς ἀπορωτέρωσ ζῶντας τῶν δουλεύειν αἰτίαν ἐχόντων. Καίτοι βουλόμενοι πλεονεκτεῖν οὐκ ἂν δὴ πον τῆς μὲν Σκιωναίων γῆς ἐπεθυμήσαμεν, ἦν Πλαταιέων τοῖς ὡς ἡμᾶς καταφυγοῦσι φαινόμεθα παραδόντες, τσαύτην δὲ χώραν παρελίπομεν ἢ πάντας ἂν ἡμᾶς εὐπωτέρους ἐποίησεν.

- 110 Τοιοῦτων τοίνυν ἡμῶν γεγενημένων καὶ τσαύτην πίστιν δεδωκότων ὑπὲρ τοῦ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν τολμῶσι κατηγορεῖν οἱ τῶν δεκαρχιῶν κωνωνήσαντες καὶ τὰς αὐτῶν πατρίδας διαλυμηνάμενοι καὶ μικρὰς μὲν ποιήσαντες δοκεῖν εἶναι τὰς τῶν προγεγενημένων ἀδικίας, οὐδεμίαν δὲ λιπόντες ὑπερβολὴν τοῖς ἀθίς βουλομένοις γενέσθαι πονηροῖς, ἀλλὰ φάσκοντες μὲν λακωνίζειν, τὰναντία δ' ἐκείνοις ἐπιτηδεύοντες, καὶ τὰς μὲν Μηλίων ὀδυρόμενοι συμφορὰς, περὶ δὲ τοὺς αὐτῶν πολίτας ἀνήκεστα τολμήσαντες ἐξαμαρτεῖν.
- 111 Ποῖον γὰρ αὐτοὺς ἀδίκημα διέφυγεν; Ἡ τί τῶν αἰσχυρῶν ἢ δεινῶν οὐ διεξῆλθον; Οἱ τοὺς μὲν ἀνομιωτάτους πιστοτάτους ἐνόμιζον, τοὺς δὲ προδότας ὡσπερ εὐεργέτας ἐθεράπευον, ἤρῳντο δὲ τῶν Εἰλώτων ἐνὶ δουλεύειν ὥστ' εἰς τὰς αὐτῶν πατρίδας ὑβρίζειν, μᾶλλον δ' ἐτίμων τοὺς αὐτόχειρας καὶ φονέας τῶν πολιτῶν ἢ τοὺς γονέας τοὺς
- 112 αὐτῶν, εἰς τοῦτο δ' ὁμότητος ἅπαντας ἡμᾶς κατέστησαν ὥστε πρὸ τοῦ μὲν διὰ τὴν παροῦσαν εὐδαιμονίαν καὶ ταῖς μικραῖς ἀτυχίαις πολλοὺς ἕκαστος ἡμῶν ἔχειν τοὺς συμπενήσοντας, ἐπὶ δὲ τῆς τούτων ἀρχῆς διὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκείων κακῶν ἐπανσάμεθ' ἀλλήλους ἐλεοῦντες· οὐδενὶ γὰρ τσαύτην σχολὴν παρέλιπον ὥστ' ἑτέρῳ συναχθε-
- 113 σθῆναι. Τίνος γὰρ οὐκ ἐφίκοντο; Ἡ τίς οὕτω πόρρω τῶν πολιτικῶν ἦν πραγμάτων, ὅστις οὐκ ἐγγὺς ἠραγκάσθη γενέσθαι τῶν συμφορῶν, εἰς ἃς αἱ τοιαῦται φύσεις ἡμᾶς κατέστησαν; Εἰτ' οὐκ αἰσχύνονται τὰς αὐτῶν πόλεις οὕτως ἀνόμως διαθέντες καὶ τῆς ἡμετέρας ἀδίκως

δεχτήκαμε νά ζήσουμε πύ φτωχικά ἀπό ὅσους ἔχουν τὸ ὄνομα ὅτι εἶναι δούλοι. Καὶ ὅπως δὴ ποτε ἂν θέλαμε νά δοῦμε τὸ συμφέρο μας μόνον, σίγουρα δὲ θὰ ἐπιθυμοῦσαμε τῶν Σκιωναίων τῆ χώρα — εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε ὅτι τὴν παραδώσαμε στοὺς Πλαταιεῖς τοὺς πρόσφυγες, πού καταφύγανε σ' ἐμᾶς γιὰ προστασία⁸⁵ — καὶ δὲ θὰ ἀφήναμε ἀνενόχλητη μιὰ τέτοια χώρα, πού θὰ μπορούσε ὅλους μας νά μᾶς κἀνη πλοῦσιους.

Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ ἐνῶ τέτοια διαγωγή δείξαμε στοὺς συμμάχους 110 καὶ τόσο φανερά ἀποδείξαμε πὺς δὲν ἐπιθυμοῦσαμε τὰ ξένα ἀγαθὰ, τολμοῦν νά μᾶς κατηγοροῦνε ποιοί; Αὐτοὶ πού πήρανε μέρος στὶς δεκαρχίες⁸⁶, ρήμαζαν τίς πατρίδες τους, ἔκαναν ἕνα τίποτα τίς ἀδικίες τίς παλιές μπρὸς στὶς δικές τους, δὲν ἄφησαν κανένα περιθώριο γιὰ νά τοὺς ξεπεράσουν ἄλλοι πού τυχόν θὰ ἤθελαν κατόπιν νά φερθοῦν αἰσχρά· αὐτοὶ πού ἰσχυρίζονται ὅτι λατρεύουν κάθε τι λακωνικό, ὅμως οἱ πράξεις τους εἶναι πέρα γιὰ πέρα ἀντίθετες ἀπὸ τίς συνήθειες τῶν Σπαρτιατῶν⁸⁸, καὶ ἐνῶ θρηολογοῦν δῆθεν γιὰ τὴ συμφορὰ πού βρῆκε τοὺς Μηλίους, τόλμησαν ὡστόσο νά διαπράξουν ἐγκλήματα ἀθεράπευτα στοὺς συμπολίτες τους τοὺς ἴδιους.

Καὶ ποῖο κακὸ δὲν ἔκαμαν; Ποιὰ πράξη αἰσχρὴ ἢ φρικιαστικὴ 111 ἄφησαν νά τοὺς διαφύγη; Τοὺς μεγαλύτερους ἐχθροὺς τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξης τοὺς θεωροῦσαν πιστούς· χαϊδολογοῦσαν τοὺς προδότες, σὰ νά ἦταν εὐεργέτες τῆς πατρίδας· προτιμοῦσαν νά εἶναι δούλοι σὲ ἕναν εἰλωτα⁸⁷, ἀρκεῖ νά ἐξευτελίσουν τὴν πατρίδα τους· τιμοῦσαν τοὺς φονιάδες καὶ τοὺς δολοφόνους τῶν συμπολιτῶν τους ἀκόμα περισσότερο καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς τους τοὺς γονεῖς. Ὅδῃ ἦσαν τὸν κόσμον σὲ 112 τέτοιο σημεῖο ὠμότητος, ὥστε πρωτύτερα, στὰ χρόνια τῆς εὐτυχίας, καὶ στὶς μικρὲς ἀκόμα ἀτυχίες ἐβρισκε ὁ καθένας μας πολλοὺς νά τοῦ παρασταθοῦν, ἐνῶ τότε, τὸν καιρὸ τῆς δικιᾶς τους κυριαρχίας, μὲ τὸ πλῆθος τίς συμφορὲς πού ἔπεσαν στὸν καθένα, πάψαμε νά λυπούμαστε τοὺς ἄλλους· δὲν ἄφησαν σὲ κανέναν περιθώρια νά συγκινηθῆ μὲ τοὺς καημοὺς τῶν ἄλλων.

Πραγματικά, σὲ ποῖον δὲν ἔδειξαν τὴν ἐγκληματικὴ διάθεσή 113 τους; Ἡ ποιὸς στάθηκε τόσο μακριὰ ἀπὸ τὴ δημόσια ζωὴ, ὥστε δὲν ἀναγκάστηκε νά μπῆ βαθιὰ μέσα στὶς συμφορὲς, ὅπου μᾶς βούτηξαν αὐτοὶ οἱ ἔλεινοί; Ἐπειτα δὲν ντρέπονται πού κατακρίνουμε ἐμᾶς,

Οἱ συμφορὲς
πὺς προκαλ-
σε ἡ Σπαρτι-
τικὴ ἡγεμονία

- κατηγοροῦντες, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ περὶ τῶν δικῶν καὶ τῶν
 γραφῶν τῶν ποτε παρ' ἡμῖν γενομένων λέγειν τολμῶσιν, αὐτοὶ πλείους
 ἐν τρισὶ μῆσιν ἀκρίτους ἀποκτείναντες ὧν ἡ πόλις ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἀπά-
 114 σης ἔκρινεν. Φυγὰς δὲ καὶ στάσεις καὶ νόμων συγχύσεις καὶ πολι-
 τειῶν μεταβολάς, ἔτι δὲ παίδων ὕβρεις καὶ γυναικῶν αἰσχύναις καὶ
 χρημάτων ἀρπαγὰς τίς ἂν δύναίτο διεξελεθεῖν; Πλὴν τοσοῦτον εἰπεῖν
 ἔχω καθ' ἀπάντων, ὅτι τὰ μὲν ἐφ' ἡμῶν δευνὰ ραδίως ἂν τις ἐνὶ ψη-
 φίσματι διέλυσεν, τὰς δὲ σφαγὰς καὶ τὰς ἀνομίας τὰς ἐπὶ τούτων γε-
 νομένας οὐδεὶς ἂν ἰάσασθαι δύναίτο.
- 115 Καὶ μὴν οὐδὲ τὴν παροῦσαν εἰρήνην, οὐδὲ τὴν αὐτονομίαν
 τὴν ἐν ταῖς πολιτείαις μὲν οὐκ ἐνοῦσαν, ἐν δὲ ταῖς συνθήκαις ἀνα-
 γεγραμμένην, ἄξιον ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ τὴν ἀρχὴν τὴν ἡμετέραν. Τίς
 γὰρ ἂν τοιαύτης καταστάσεως ἐπιθυμήσειεν, ἐν ἣ καταποντισταὶ μὲν
 τὴν θάλατταν κατέχουσιν, πελτασταὶ δὲ τὰς πόλεις καταλαμβάνουσιν,
 116 ἀντὶ δὲ τοῦ πρὸς ἑτέρους περὶ τῆς χώρας πολεμεῖν ἐντὸς τεί-
 χους οἱ πολῖται πρὸς ἀλλήλους μάχονται, πλείους δὲ πόλεις αἰχμά-
 λωτοι γέγονασιν ἢ πρὶν τὴν εἰρήνην ἡμᾶς ποιήσασθαι, διὰ δὲ τὴν
 πυκνότητα τῶν μεταβολῶν ἀθυμοτέρως διάγουσιν οἱ τὰς πόλεις οἰ-
 κοῦντες τῶν ταῖς φυγαῖς ἐξημιωμένων· οἱ μὲν γὰρ τὸ μέλλον δεδίασιν,
 117 οἱ δ' αἰεὶ κατιέναι προσδοκῶσιν. Τοσοῦτον δ' ἀπέχουσι τῆς ἐλευθερίας
 καὶ τῆς αὐτονομίας, ὥσθ' αἱ μὲν ὑπὸ τυράννοις εἰσὶν, τὰς δ' ἄρμωσται
 κατέχουσιν, ἔναι δ' ἀνάστατοι γέγονασιν, τῶν δ' οἱ βάρβαροι δεσπότηαι
 καθεστήκασιν· οὐδ' ἡμεῖς διαβῆναι τολμήσαντας εἰς τὴν Ἐδρώπην καὶ
 118 μεῖζον ἢ προσῆκεν αὐτοῖς φρονήσαντας οὕτω διέθεμεν ὥστε μὴ μό-

ένάντια σέ κάθε έννοια δικαιοσύνης, τή στιγμή πού τις πόλεις τις δικές τους τις έριξαν σέ τέτοια παρανομία; Καί πάνω από όλα έχουν τό θράσος νά κάνουν λόγο γιά ιδιωτικές καί γιά δημόσιες δίκες, πού έγιναν άλλοτε σ' έμας⁶⁸, τή στιγμή πού αυτοί, μέσα σέ τρεῖς μήνες μονάχα, σκότωσαν χωρίς δίκη ακόμα περισσότερους από όσους δίκασε ή πόλη μας μέσα σέ όλο τό μακρό διάστημα πού κράτησε ή ήγεμονία της⁶⁹.

"Όσο γιά τις έξορίες, τις έσωτερικές αναστατώσεις, τή σύγχυση 114 και τήν παρανομία, τις πολιτειακές αιθαίρετες μεταβολές, καί ακόμα γιά τά έγκλήματα πρὸς τά παιδιά, τό άτίμασμα τῶν γυναικῶν, τήν άρπαγή τῶν περιουσιῶν, πούος θά μπορούσε νά τά άπαριθμήση όλα αυτά⁷⁰; Ένα μονάχα έχω νά πῶ καί τίποτα άλλο: Οί άδικίες πού έγιναν στά χρόνια τῆς δικιάς μας κυριαρχίας με ένα μονάχα ψήφισμα⁷¹ θά ήταν δυνατό νά διαλυθοῦν. Όμως τις σφαγές καί τις παρανομίες πού έγιναν στά χρόνια τους κανείς δέν είναι δυνατό νά τις γιαιτρέψη.

Άλλά ούτε ή ειρήνη, πού έχουμε τώρα⁷², ούτε ή δήθεν άυτονομία, 115 πού είναι γραμμένη βέβαια στις συνθήκες, μά δέν υπάρχει πραγματικά στις πολιτείες, άξίζει νά προτιμηθοῦν μπροστά στή δικιά μας ήγεμονία. Καί πράγματι πούος θά ήταν δυνατό νά επιθυμήση μιá τέτοια θλιβερή κατάσταση, όπου οί πειρατές κατέχουν τις θάλασσες, οί πελ- 116 ταστές⁷³ κυριεύουν τις πόλεις, καί οί πολίτες, αντί νά μάχωνται με τούς έχθρους, γιά νά υπερασπίσουν τις πόλεις τους, τρώγονται μεταξύ τους μες στά τείχη, όπου μετά τήν ειρήνη υποδουλώθηκαν με βία πόλεις ακόμα περισσότερες από όσες πριν από αυτή, όπου από τις συχνές πολιτικές αναστατώσεις πιό τρομαγμένοι είναι οί κάτοικοι στις πόλεις από αυτούς πού βρίσκονται διωγμένοι σέ έξορίες; Τρέμουν, βλέπετε, τί θά τους ξημερώση, ενώ οί άλλοι έχουν τουλάχιστο έλπίδα πώς θά γυρίσουν κάποτε στον τόπο τους.

Καί τόσο μακριά βρίσκονται από τήν έλευθερία καί τήν άυτονο- 117 μία, ώστε άλλες είναι στά χέρια τῶν τυράννων, άλλοῦ λύνουν καί δένουν οί άρμοστές, πολλές έχουν καταστραφή έντελῶς καί άλλες έχουν τό βάρβαρο γιά αφέντη. Αυτόν πού, όταν τόλμησε κάποτε νά περάση στην Εύρώπη καί νά τό πάρη άπάνω του πιότερο από όσο τό άξίζει, τόν καταντήσαμε σέ τέτοια κατάσταση έμεῖς, ώστε όχι μόνο νά σταμα- 118

Κατάδικη τ
Ειρήνης τοῦ
Ανταλκίδα
Ἡ εὐθύνη το
Σπυριτιῶν

- νον παύσασθαι στρατείας ἐφ' ἡμᾶς ποιουμένους, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτῶν
 χώραν ἀνέχεσθαι πορθουμένην, καὶ διακοσίαις καὶ χιλίαις ναυσὶν περι-
 πλέοντας εἰς τοσαύτην ταπεινότητα κατεστήσαμεν ὥστε μακρὸν
 πλοῖον ἐπὶ τάδε Φασήλιδος μὴ καθέλκειν, ἀλλ' ἡσυχίαν ἄγειν, καὶ τοὺς
 119 καιροὺς περιμένειν, ἀλλὰ μὴ τῇ παρούσῃ δυνάμει πιστεῦειν. Καὶ
 ταῦθ' ὅτι διὰ τὴν τῶν προγόνων τῶν ἡμετέρων ἀρετὴν οὕτως εἶχεν,
 αἱ τῆς πόλεως συμφοραὶ σαφῶς ἐπέδειξαν· ἅμα γὰρ ἡμεῖς τε τῆς ἀρ-
 χῆς ἀπεστεροῦμεθα καὶ τοῖς Ἕλλησιν ἀρχὴ τῶν κακῶν ἐγγίγνεται. Μετὰ
 γὰρ τὴν ἐν Ἑλλησπόντῳ γενομένην ἀτυχίαν ἐτέρων ἡγεμόνων κατα-
 στάντων ἐνίκησαν μὲν οἱ βάρβαροι ναυμαχοῦντες, ἤρξαν δὲ τῆς θαλάτ-
 της, κατέσχον δὲ τὰς πλείστας τῶν νήσων, ἀπέβησαν δ' εἰς τὴν Λα-
 κωνικὴν, Κύθηρα δὲ κατὰ κράτος εἶλον, ἅπασαν δὲ τὴν Πελοπόννησον
 120 κακῶς ποιοῦντες περιέπλευσαν. Μάλιστα δ' ἂν τις συνίδοι τὸ μέγεθος
 τῆς μεταβολῆς εἰ παραναγνοίῃ τὰς συνθήκας τὰς τ' ἐφ' ἡμῶν γενομέ-
 νας καὶ τὰς νῦν ἀναγεγραμμένας. Τότε μὲν γὰρ ἡμεῖς φανησόμεθα τὴν
 ἀρχὴν τὴν βασιλείως ὀρίζοντες καὶ τῶν φόρων ἐνίους τάττοντες καὶ
 κωλύοντες αὐτὸν τῇ θαλάττῃ χρῆσθαι· νῦν δ' ἐκεῖνός ἐστιν ὁ διοικῶν
 τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ προστάτων ἃ χρὴ ποιεῖν ἐκάστους καὶ μόνον
 121 οὐκ ἐπιστάθμους ἐν ταῖς πόλεσιν καθιστάς. Πλὴν γὰρ τούτου τί τῶν
 ἄλλων ὑπόλοιπόν ἐστιν; Οὐ καὶ τοῦ πολέμου κύριος ἐγένετο καὶ τὴν
 εἰρήνην ἐπρωτάνευσε καὶ τῶν παρόντων πραγμάτων ἐπιστάτης κα-
 θέστηκεν; Οὐχ ὡς ἐκεῖνον πλέομεν ὥσπερ πρὸς δεσπότην ἀλλήλων κα-
 τηγορήσοντας; Οὐ βασιλέα τὸν μέγαν αὐτὸν προσαγορευόμεν ὥσπερ
 αἰχμάλωτοι γεγονότες; Οὐκ ἐν τοῖς πολέμοις τοῖς πρὸς ἀλλήλους
 ἐν ἐκείνῳ τὰς ἐλπίδας ἔχομεν τῆς σωτηρίας, δὲ ἀμφοτέροισ ἡμᾶς
 ἠδέως ἂν ἀπολέσειεν;
- 122 Ὡν ἄξιον ἐνθυμηθέντας ἀγανακτῆσαι μὲν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν, πο-
 θῆσαι δὲ τὴν ἡγεμονίαν τὴν ἡμετέραν, μέμφασθαι δὲ Λακεδαιμονίους

τήση όριστικά τις έκστρατείες έναντίον μας, αλλά νά άνέχεται νά καταστρέφεται και ή χώρα του. Καί μόλο πού έπλευσε για έδω μέ χίλια διακόσια πλοία, σέ τέτοια ταπείνωση τόν ρίξαμε, ώστε πολεμικό καράβι νά μήν τολμά ή νά κατεβάση πιά έδωθε από τήν Φασήλιδα⁷⁴, μόνο νά κάθεται ήσυχα, νά περιμένη ίσως εϋνοϊκή περισταση, μά νά μήν έχη έμπιστοσύνη στις δυνάμεις πού διέθετε.

Και ότι τά πράγματα βάδισαν όπως βάδισαν μόνο μέ τήν άν- 119
δρεία τών προγόνων μας, τό έδειξαν όλοκάθαρα οι συμφορές τής πόλης μας. 'Αμέσως, μόλις χάσαμε τήν ήγεμονία έμεις, άρχισαν και τών 'Ελλήνων τά δεινά. "Υστερα δηλαδή από τήν καταστροφή μας στόν 'Ελλάσποντο"⁷⁵ και άφοϋ άλλοι άνάλαβαν πιά τήν ήγεσία, οι βάρβαροι νίκησαν σέ ναυμαχία"⁷⁶, πήραν τήν έξουσία στή θάλασσα, κατέλαβαν τά περισσότερα νησιά, αποβιβάστηκαν στή Λακωνική, κυριέψαν τά Κύθηρα μέ βία και έκαναν τό γύρο τής Πελοποννήσου λεηλατώντας και ρημάζοντας.

'Ο καλύτερος τρόπος μάλιστα για νά άντιληφθή κανείς τό μέγε- 120
θος τής μεταβολής πού μεσολάβησε είναι νά παραβάλη τά κείμενα τών συνθηκών πού έγιναν στις μέρες⁷⁷ μας μέ αυτές πού υπογράφτηκαν τώρα τελευταία. 'Από τή σύγκριση αυτή θα άποδειχτή πώς τότε έμεις βάζαμε περιορισμούς στήν έξουσία τοϋ βασιλιά, όρίζαμε τους φόρους σέ όρισμένες περιπτώσεις και τοϋ άπαγορεύαμε νά βγαίνει έλεύθερα στή θάλασσα· τώρα όμως εκείνος είναι πού ρυθμίζει τών 'Ελλήνων τά ζητήματα, τους δίνει εντολές πάνω στο τί πρέπει νά κάμουν, και μόνο πού δε βάζει Πέρσες σατράπες τοποτηρητές⁷⁸ στις πόλεις μας.

Γιατί τί άλλο πιά άπομένει έξω από αυτό; Μήπως δέν έκανε ό,τι 121
ήθελε στόν πόλεμο; Δέν ύπαγόρευσε αυτός τους όρους τής ειρήνης και δε ρυθμίζει σήμερα όπως θέλει τή γενική πολιτική κατάσταση; Δέν τρέχουμε σ' εκείνον, σά νά είναι άφεντικό μας, όταν είναι νά κατηγορήσουμε ή μιá πόλη τήν άλλη; Δέν τόν άποκαλούμε Μεγάλο Βασιλέα, σά νά είμαστε στα χέρια του αίχμάλωτοι; Και όταν πολεμούμε μεταξύ μας, έλπίδες σωτηρίας δε στηρίζουμε σ' εκείνον, πού μέ μεγάλη του χαρά όλους θα μάς έξόντωνε;

"Όλα αυτά θα πρέπη νά τά αναλογιστούμε και, άφοϋ νιώσουμε 122
άγανάκτηση για τή σημερινή κατάντια μας, νά έπιζητήσουμε φιλότιμα τήν ανασύσταση τής ήγεμονίας μας. 'Ακόμα νά άποδώσουμε

ὅτι τὴν μὲν ἀρχὴν εἰς τὸν πόλεμον κατέστησαν ὡς ἐλευθερώσοντες
 τοὺς Ἕλληνας, ἐπὶ δὲ τελευτῆς οὕτω πολλοὺς αὐτῶν ἐκδότους [τοῖς
 βαρβάροις] ἐποίησαν, καὶ τῆς μὲν ἡμετέρας πόλεως τοὺς Ἴωνας ἀπε-
 στησαν ἐξ ἧς ἀπόκησαν καὶ δι' ἣν πολλάκις ἐσώθησαν, τοῖς δὲ βαρ-
 βάροις αὐτοὺς ἐξέδοσαν ὡν ἀκόντων τὴν χώραν ἔχουσι καὶ πρὸς
 123 οὓς οὐδὲ πώποτ' ἐπαύσαντο πολεμοῦντες. Καὶ τότε μὲν ἡγανά-
 κτον, ὅθ' ἡμεῖς νομίμως ἐπάρχειν τινῶν ἠξιῶμεν· νῦν δ' εἰς τοιαύ-
 την δουλείαν καθεστώτων οὐδὲν φροντίζουσιν αὐτῶν, οἷς οὐκ ἐξαρ-
 κεῖ δασμολογεῖσθαι καὶ τὰς ἀκροπόλεις ὄραν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατε-
 χομέναις, ἀλλὰ πρὸς ταῖς κοιναῖς συμφοραῖς καὶ τοῖς σώμασιν δει-
 νότερα πάσχουσι τῶν παρ' ἡμῖν ἀργυρωνήτων· οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν
 οὕτως αἰκίζεται τοὺς οἰκέτας ὡς ἐκεῖνοι τοὺς ἐλευθέρους κολάζου-
 124 σιν. Μέγιστον δὲ τῶν κακῶν, ὅταν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς δουλείας
 ἀναγκάζωνται συστρατεύεσθαι, καὶ πολεμεῖν τοῖς ἐλευθέροις ἀξιῶ-
 σιν εἶναι, καὶ τοιούτους κινδύνους ὑπομένειν ἐν οἷς ἠττηθέντες μὲν πα-
 ραχεῖμα διαφθαρήσονται, κατορθώσαντες δὲ μᾶλλον εἰς τὸν λοιπὸν
 125 χρόνον δουλεύουσιν. Ὡν τίννας ἄλλους αἰτίους χρῆ νομίζειν ἢ Λακε-
 δαιμονίους, οἳ τοσαύτην ἰσχὴν ἔχοντες περιορῶσι τοὺς μὲν αὐτῶν
 συμμάχους γενομένους οὕτω δεινὰ πάσχοντας, τὸν δὲ βάρβαρον τῆ
 τῶν Ἑλλήνων δῶμη τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτοῦ κατασκευαζόμενον; Καὶ
 πρότερον μὲν τοὺς <μὲν> τυράννους ἐξέβαλλον, τῶ δὲ πλήθει τὰς βοη-
 θείας ἐποιοῦντο, νῦν δὲ [εἰς] τοσοῦτον μεταβεβλήκασιν ὥστε ταῖς
 126 μὲν πολιτεῖαις πολεμοῦσιν, τὰς δὲ μοναρχίας συγκαθιστᾶσιν. Τὴν
 μὲν γε Μαντινέων πόλιν εἰρήνης ἤδη γεγενημένης ἀνάστατον ἐποίη-
 σαν, καὶ τὴν Θηβαίων Καδμείαν κατέλαβον, καὶ νῦν Ὀλυνθίους καὶ
 Φλειασίους πολιορκοῦσιν, Ἀμύντα δὲ τῶ Μακεδόνων βασιλεῖ καὶ Διο-

μομφή στους Σπαρτιάτες, που ἄρχισαν τὸν πόλεμο⁷⁹ δῆθεν γιὰ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἕλληνες καί, καταλήγοντας, τόσο πολλοὺς παράδωσαν στὰ χέρια τῶν βαρβάρων· ποὺ ἀπόσπασαν τοὺς Ἴωνες ἀπὸ τὴ δικιά μας πόλη, ποὺ ἦταν ἡ μητρόπολή τους καί ποὺ τοὺς ἔσωσε τόσες φορές, γιὰ νὰ τοὺς παραδώσουν τοὺς βαρβάρους⁸⁰, ποὺ κατέχουσε τὴ χώρα τους παρὰ τὴ θέλησή τους καί οὔτε στιγμή δὲν ἔπαψαν νὰ πολεμοῦν μαζί τους.

Καί τότε βέβαια τοὺς ἔπιανε ἡ ἀγανάκτηση, ὅταν ἐμεῖς εἴχαμε ¹²³ τὴ δίκαιη ἀξίωση νὰ διοικοῦμε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μὲ τρόπο νόμιμο· τώρα ὅμως, ποὺ ἔπεσαν σὲ μιὰ τέτοια σκλαβιά οἱ ἴδιοι αὐτοὶ Ἕλληνες, καθόλου δὲ νοιάζονται γι' αὐτοὺς, ποὺ δὲν τοὺς φτάνει μόνο νὰ ρημάζονται στοὺς φόρους, νὰ βλέπουν τίς ἀκροπόλεις τους νὰ τίς κατέχουν οἱ ἐχθροί, ἀλλά, ἐξὸν ἀπὸ τὴν κοινὴ τους συμφορά, δέχονται καί μαρτύρια σωματικά ἀκόμα φοβερώτερα ἀπ' ὅσα οἱ σκλάβοι ποὺ ἀγοράζομε μὲ χρῆμα⁸¹. Κανένας ἀπὸ μᾶς δὲν τυραννάει τὸ δοῦλο⁸² του μὲ τόση ἀπανθρωπιά, ὅπως ἐκεῖνοι ἐκεῖ πέρα βασανίζουν τοὺς ἐλεύθερους.

Μὰ τὸ πιὸ τραγικὸ μαρτύριο εἶναι γι' αὐτοὺς ὅταν τοὺς ἀναγκά- ¹²⁴ ζουν νὰ ἐκστρατεύουνε μαζί τους, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἴδια τὴ σκλαβιά τους, νὰ πολεμοῦν μὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὴν ἀπαίτηση νὰ μείνουν ἐλεύθεροι καί νὰ ἀντιμετωπίζουν τοὺς πιὸ σκληροὺς ἀγῶνες, ὅπου, ἂν νικηθοῦν, τὴν ἴδια τὴ στιγμή θὰ ἀφανιστοῦν, ἂν πάλι κατορθώσουν καί νικήσουν, θὰ σιγουρέψουν τὴ σκλαβιά τους ἀκόμα περισσότερο.

Καί γιὰ ὅλα αὐτὰ ποιούς ἄλλους πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὑπεύ- ¹²⁵ θυνους, ἂν ὄχι τοὺς Σπαρτιάτες, ποὺ μὲ τέτοια δύναμη στὰ χέρια τους ἀφήνουν τοὺς συμμάχους νὰ ὑποφέρουν βάσανα φριχτά, καί τοὺς βαρβάρους νὰ ἀπλώνουν τὴν κυριαρχία τους μὲ τῶν Ἑλλήνων τὴν παλικαριά καί τὴ βοήθεια; Αὐτοὶ ποὺ πρῶτα διώχναν τοὺς τυράν- νους⁸³ καί βοηθοῦσαν τὸ λαό, τόσο πολὺ ἔλλαξαν πολιτικῆ, ποὺ πολεμοῦν τὰ πολιτεύματα τὰ δημοκρατικά καί ἐγκαθιστοῦν παντοῦ τίς μοναρχίες.

Ἄλλωστε κατάστρεψαν ἀπὸ τὰ θεμέλια τὴ Μαντίνεια⁸⁴, καί μάλι- ¹²⁶ στα μετὰ τὴ σύναψη εἰρήνης, ὑπόταξαν μὲ βία τὴν ἀκρόπολη Καδμεία⁸⁵ τῶν Θηβαίων, καί τώρα δά πολιορκοῦν τὴν Ὀλυμποῦν⁸⁶ καί τὸ Φλιούντα⁸⁶. Ἀκόμα βοηθοῦν τὸ βασιλιά τῶν Μακεδόνων Ἀμύντα⁸⁷, τὸν τύραννο τῆς

- νοσίῳ τῷ Σικελίας τυράνῳ καὶ τῷ βαρβάρῳ τῷ τῆς Ἀσίας κρατοῦντι
 127 συμπράττουσιν, ὅπως ὡς μεγίστην ἀρχὴν ἔξουσιν. Καίτοι πῶς οὐκ
 ἄτοπον τοὺς προεστῶτας τῶν Ἑλλήνων ἓνα μὲν ἄνδρα τοσοῦτων
 ἀνθρώπων καθιστάναι δεσπότην ὣν οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν ἐξευρεῖν ἰσ-
 χυρὸν ἐστίν, τὰς δὲ μεγίστας τῶν πόλεων μηδ' αὐτὰς αὐτῶν εἶναι
 κυρίας, ἀλλ' ἀναγκάζειν δουλεῦναι ἢ ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς περι-
 128 βάλλειν; Ὁ δὲ πάντων δεινότατον, ὅταν τις ἴδῃ τοὺς τὴν ἡγεμο-
 νίαν ἔχειν ἀξιοῦντας ἐπὶ μὲν τοὺς Ἕλληνας καθ' ἑκάστην ἡμέραν
 στρατενομένους, πρὸς δὲ τοὺς βαρβάρους εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον συμ-
 μαχίαν πεποιημένους.
- 129 Καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ με δυσκόλως ἔχειν, ὅτι τραχύτερον τού-
 των ἐμνήσθην, προειπὼν ὡς περὶ διαλλαγῶν ποιήσομαι τοὺς λόγους·
 οὐ γὰρ ἵνα πρὸς τοὺς ἄλλους διαβάλω τὴν πόλιν τὴν Λακεδαιμονίων
 οὕτως εἴρηκα περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς ἐκείνους παύσω, καθ' ὅσον
 130 ὁ λόγος δύναται, τοιαύτην ἔχοντας τὴν γνώμην. Ἔστιν δ' οὐχ
 οἷόν τ' ἀποτρέπειν τῶν ἁμαρτημάτων, οὐδ' ἐτέρων πράξεων πείθειν
 ἐπιθυμεῖν, ἢν μὴ τις ἐρωμένως ἐπιτιμήσῃ τοῖς παροῦσιν· χρηρὴ δὲ
 κατηγορεῖν μὲν ἡγεῖσθαι τοὺς ἐπὶ βλάβῃ τοιαῦτα λέγοντας, νοουθε-
 131 τεῖν δὲ τοὺς ἐπ' ὠφελείᾳ λοιδοροῦντας. Τὸν γὰρ αὐτὸν λόγον οὐχ
 ὁμοίως ὑπολαμβάνειν δεῖ, μὴ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας λεγόμενον. Ἐπει
 καὶ τοῦτ' ἔχομεν αὐτοῖς ἐπιτιμῶν ὅτι τῇ μὲν αὐτῶν πόλει τοὺς ὁμό-
 ρους εἰλωτεύειν ἀναγκάζουσιν, τῷ δὲ κοινῷ τῷ τῶν συμμάχων οὐδὲν
 τοιοῦτον κατασκευάζουσιν, ἐξὸν αὐτοῖς τὰ πρὸς ἡμᾶς διαλυσαμένοις
 132 ἅπαντας τοὺς βαρβάρους περιοίκους ὅλης τῆς Ἑλλάδος καταστῆσαι.
- Καίτοι χρηρὴ τοὺς φύσει καὶ μὴ διὰ τύχην μέγα φρονοῦντας τοιοῦ-
 τοις ἔργοις ἐπιχειρεῖν πολὺ μᾶλλον ἢ τοὺς νησιώτας δασμολογεῖν,
 οὓς ἀξίῳ ἐστὶν ἐλεεῖν, ὁρῶντας τούτους μὲν διὰ σπανιότητα τῆς γῆς

Σικελίας Διονύσιοι⁸⁷, ὡς καὶ τὸ βάρβαρο⁸⁸ ποῦ ἐξουσιάζει τὴν Ἀσία, γιὰ
 νὰ ἀποχτήσουνε οἱ ἴδιοι ὅσο γίνεται πιδ μεγάλη δύναμη καὶ ἐπιβολή.
 Καὶ ὅμως τουλάχιστο παράλογο δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ προστάτες τῶν 127
 Ἑλλήνων ἀπὸ τῆ μιᾶ μεριά νὰ ὀρίζουνε κυρίαρχο καὶ ἀφέντη ἓνα μο-
 νάχα πρόσωπο σὲ τόσο πλῆθος ἀπὸ ἀνθρώπους, ποῦ καὶ τὸν ἀριθμὸ
 τους δὲν μπορεῖς νὰ ὑπολογίσης, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ μὴν ἀφήνουν
 οὔτε τίς πιδ μεγάλες πόλεις νὰ κανονίζουν μόνες τὰ ζητήματά τους,
 μὰ ἢ νὰ τίς ἀναγκάζουν νὰ εἶναι σκλάβες ἢ νὰ τίς ρίχνουν σὲ συμφο-
 ρὲς ἀβάσταχτες; Καὶ τὸ φριχτότερο ἀπὸ ὅλα, νὰ βλέπης αὐτούς, ποῦ 128
 ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ εἶναι στὴν Ἑλλάδα ἡγεμόνες, νὰ κάνουν κάθε μέρα
 ἐκστρατεῖες ἐναντία στοὺς Ἕλληνες, μὲ τοὺς βαρβάρους ὅμως νὰ
 ἔχουν πάντοτε φιλία καὶ συμμαχία ἀδιατάραχτη.

Καὶ ἂς μὴ νομίση κανεὶς πὼς προκαλῶ δυσχέρειες ποῦ ἀνακά- 129
 λεσα στὴ μνήμη σας μὲ τόσο σκληρὸ τρόπο τὰ γεγονότα αὐτά, τὴ
 στιγμή μάλιστα ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σᾶς δῆλωσα πὼς θὰ μιλήσω
 γιὰ συνδιαλλαγή. Μίλησα ἔτσι ὄχι βέβαια γιὰ νὰ διαβάλω τὴν πόλη
 τῶν Σπαρτιατῶν μπροστὰ στοὺς ἄλλους Ἕλληνες, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀναγκά-
 σω αὐτούς τοὺς ἴδιους νὰ ἀλλάξουν νοοτροπία — μέσα στὰ πλαί-
 σια φυσικὰ τῆς δυνάμης ποῦ ἔχει ἓνας λόγος.

Μὰ οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποτρέψης ἀπὸ σφάλματα ἢ νὰ 130
 κάνης κάποιον νὰ ἐπιθυμῆσει πράξεις διαφορετικές, ἂν δὲ θὰ κατα-
 κρίνης μὲ τρόπο ἀποφασιστικὸ τὴν τωρινὴ κακὴ διαγωγή του. Κατή-
 γορους πρέπει νὰ θεωροῦμε μονάχα ὅσους ἐπικρίνουν μὲ αὐτὸ τὸν τρό-
 πο μὲ σκοπὸ νὰ βλάψουν κάποιον ἀντίθετα, αὐτούς ποῦ μιλοῦν γιὰ τὸ
 καλὸ θὰ πρέπη νὰ τοὺς ὀνομάζουμε συμβούλους. Καὶ αὐτὸ γιὰ τὸν
 ἴδιο λόγο, ὅταν δὲν ξεκινᾷ καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια πρόθεση, δὲν πρέπει νὰ
 τὸν κρίνωμε καὶ μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα.

Ἄλλωστε ἔχομε νὰ τοὺς κατακρίνωμε καὶ γιὰ ἄλλο λόγο ἀκόμα: 131
 Τοὺς γείτονες τῆς χώρας τους τοὺς ἀναγκάζουν νὰ εἶναι εἰλωτες⁸⁹ στὴν
 πόλη τους, ἐνῶ τίποτα τέτοιο δὲ φροντίζουν νὰ πετύχουν γιὰ τὸ κοινὸ
 συμφέρο τῶν συμμάχων, παρόλο ποῦ εἶναι στὸ χέρι τους νὰ διαλύ-
 σουνε τὴν ἔχθρα τους μὲ ἐμᾶς καὶ νὰ ἀναγκάσουν ὅλους τοὺς βαρ-
 βάρους νὰ γίνουν οἱ περίοικοι⁹⁰ ὅλης τῆς Ἑλλάδας. Καὶ ὅμως αὐτοὶ 132
 ποῦ νιώθουν δίκαια περηφάνια γιὰ τὰ φυσικά τους προτερήματα
 καὶ ὄχι γιὰ τὴν τύχη τοὺς τὰ ἔφερε ὅλα βολικά, ἔχουν ὑποχρέω-
 ση νὰ καταπιάνωνται μὲ πράξεις τέτοιες βέβαια, καὶ ὄχι νὰ ὀρίζουν

ΘΕΜΑ Β'.

Ἡ ἀνάγκη τοῦ
 πολέμου κατὰ
 τῶν Περσῶν.

ὄρη γεωργεῖν ἀναγκαζομένους, τοὺς δ' ἠπειρώτας δι' ἀφθονίαν τῆς χώρας τὴν μὲν πλείστην αὐτῆς ἀργὸν περιορῶντας, ἐξ ἧς δὲ καρποῦνται τοσοῦτον πλοῦτον κεκτημένους.

- 133 Ἡγοῦμαι δ' εἴ τινες ἄλλοθεν ἐπελθόντες θεαταὶ γένοιτο τῶν παρόντων πραγμάτων, πολλὴν ἂν αὐτοὺς καταγῶναι μανίαν ἀμφοτέρων ἡμῶν, οἵτινες οὕτω περὶ μικρῶν κινδυνεύομεν, ἐξὸν ἀδεῶς πολλὰ κεκτῆσθαι, καὶ τὴν ἡμετέραν αὐτῶν χώραν διαφθείρομεν, ἀμε-
- 134 λήσαντες τὴν Ἀσίαν καρποῦσθαι. Καὶ τῷ μὲν οὐδὲν προὔργιαίτερόν ἐστιν ἢ σκοπεῖν ἐξ ὧν μηδέποτε πανσόμεθα πρὸς ἀλλήλους πολεμοῦντες· ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον δέομεν συγκροεῖν τι τῶν ἐκείνου πραγμάτων ἢ ποιεῖν στασιάζειν ὥστε καὶ τὰς διὰ τύχην αὐτῶ γεγενημένας ταραχὰς συνδιαλύειν ἐπιχειροῦμεν, οἵτινες καὶ τοῖν στρατοπέδου τοῖν περὶ Κόπρον ἐῷμεν αὐτὸν τῷ μὲν χρῆσθαι, τὸ δὲ πολιορκεῖν, ἀμφοτέρου
- 135 αὐτοῖν τῆς Ἑλλάδος ὄντων. Οἱ τε γὰρ ἀφεστῶτες πρὸς ἡμᾶς τ' οἰκείως ἔχουσιν καὶ Λακεδαιμονίοις σφᾶς αὐτοὺς ἐνδιδόασιν, τῶν τε μετὰ Τειριβάζου στρατενομένων καὶ τοῦ πεζοῦ τὸ χρησιμώτατον ἐκ τῶνδε τῶν τόπων ἤθροισται, καὶ τοῦ ναυτικοῦ τὸ πλείστον ἀπ' Ἰωνίας συμπέπλευκεν, οἱ πολὺ ἂν ἥδιον κοινῇ τὴν Ἀσίαν ἐπόρθουν ἢ
- 136 πρὸς ἀλλήλους ἔνεκα μικρῶν ἐκινδύνεον. Ὡν ἡμεῖς οὐδεμίαν ποιούμεθα πρόνοιαν, ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν Κοκλάδων νήσων ἀμφισβητοῦμεν, τοσαύτας δὲ τὸ πλῆθος πόλεις καὶ τηλικαύτας τὸ μέγεθος δυνάμεις οὕτως εἰκῆ τῷ βαρβάρῳ παραδεδώκαμεν. Τοιγαροῦν τὰ μὲν ἔχει, τὰ δὲ μέλλει, τοῖς δ' ἐπιβουλεύει, δικαίως ἀπάντων ἡμῶν καταπε-

τούς δασμούς για τούς κατοίκους τῶν νησιῶν, τούς ἀνθρώπους δηλαδή πού ἀξίζουν μόνο νά τούς λυποῦνται : Τούς βλέπουν κάθε μέρα πού ἀναγκάζονται νά ὀργώνουν τά βουνά, ἔτσι πού ἡ γῆ τους εἶναι στέρια καί ἄγονη, ἐνῶ οἱ στεριανοί, πού ἔχουν στή διάθεσή τους χωράφια ἀφθονα καί γόνιμα, τά πιό πολλὰ τά ἀφήνουν ἀδούλευτα· μὰ καί ἀπό τὰ λίγα πού δουλεύουν ἀποκομίζουν πλούτη ἀμέτρητα.

Ἐχω τή γνώμη πώς, ἂν κάποιος ξένος ἐρχόταν ἀπό ἀλλοῦ καί ἀντίκριζε τήν τωρινή κατάσταση τῆς χώρας μας, σίγουρα θά μᾶς νόμιζε τρελοῦς καί ἐμᾶς καί τούς Σπαρτιάτες : Παλεύομε μεταξύ μας γιά τιποτένια πράγματα, τή στιγμή πού χωρίς κανένα φόβο μπορούμε νά ἀποχτήσουμε πολλά, ρημάζουμε τή χώρα τή δικιά μας καί δέ μᾶς νοιάζει διόλου νά ἀποχτήσουμε καί νά χαροῦμε τά πλούτη τῆς Ἀσίας.

Καί γιά τὸ βασιλιά βέβαια τῆς Περσίας τίποτα δέν εἶναι πιό 134 ὠφέλιμο, ἀπό τὸ νά λογαριάζῃ διαρκῶς μὲ ποιόν ἀκριβῶς τρόπο δέ θά πάψουμε στιγμή ἐμεῖς νά πολεμοῦμε μεταξύ μας. Ἐμεῖς ὅμως τόσο μακριὰ βρισκόμαστε ἀπὸ τὸ νά προκαλέσωμε συγκρούσεις μέσα στοὺς δικούς του ὑποτελεῖς ἢ νά τούς κάνουμε νά ἐπαναστατήσουν, ὥστε ἀκόμα καί τίς ταραχές, πού γίνονται ὀλοτέλα τυχαῖα, τὸν βοηθοῦμε νά τίς καταπνίξῃ ἀφοῦ καί ἀπὸ τὰ δύο στρατόπεδα πού βρίσκονται στήν Κύπρο⁸⁹, τή στιγμή πού καί τὸ ἓνα καί τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ἴδιο ἑλληνικά, τοῦ ἐπιτρέπομε νά χρησιμοποιοῦν τὸ ἓνα ἐλεύθερα γιά τούς σκοποὺς του καί τὸ ἄλλο νά τὸ πολιορκῇ.

Ὅστοςο οἱ ἀποστάτες τὰ ἔχουν καλὰ μαζί μας, ἀλλὰ καί στοὺς 135 Σπαρτιάτες θά ἐμπιστεύονταν τήν τύχη τους. Μὰ καί ἀπὸ ὅσους ἐξεστράτευσαν μαζί μὲ τὸν Τειρίβαζο⁹⁰ καί τοῦ περσικοῦ τὸ ἐκλεκτότερο κομμάτι ἀπὸ ἑλληνικοὺς τόπους στρατολογήθηκε καί τοῦ ναυτικοῦ τὸ μεγαλύτερο μέρος συγκεντρώθηκε ἀπὸ τὰ ἰωνικά παράλια· καί αὐτοὶ μὲ μεγαλύτερη χαρὰ θά ἐκπορθοῦσαν τήν Ἀσίαν παρὰ θά πολεμοῦσαν μεταξύ τους γιά ἀσήμαντα ζητήματα.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς καμιὰ ἐγνοια δέν ἔχομε παρὰ φιλονικοῦμε 136 μεταξύ μας ποῖός θά κατέχῃ τίς Κυκλάδες καί παραδώσαμε στὸ βάρβαρο μὲ τόση ἀπερισκεψία ἀμέτρητες πόλεις καί ἐξαιρετικά ὑπολογίσιμες δυνάμεις. Ἐτσι ἄλλες τίς ἔχει κιάλας μὲς στὰ χέρια του, ἄλλες κοντεύει νά τίς πάρῃ καί γιά ἄλλες καιροφυλακτεῖ, γιατί — καί μὲ τὸ δίκιο του — νιώθει μιὰ περιφρόνηση γιά ὅλους μας.

- 137 φρονηκώς. Διαπέπρακται γὰρ ὁ τῶν ἐκείνου προγόνων οὐδεὶς πώποτε· τὴν τε γὰρ Ἀσίαν διωμολόγηται καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρὰ Λακεδαιμονίων βασιλέως εἶναι, τὰς τε πόλεις τὰς Ἑλληνίδας οὕτω κυρίως παρείληφεν ὥστε τὰς μὲν αὐτῶν κατασκάπτειν, ἐν δὲ ταῖς ἀκροπόλεις ἐντειχίζειν. Καὶ ταῦτα πάντα γέγονε διὰ τὴν ἡμετέραν ἄνοιαν, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν ἐκείνου δύναμιν.
- 138 Καίτοι τινὲς θαυμάζουσι τὸ μέγεθος τῶν βασιλέως πραγμάτων καὶ φασιν αὐτὸν εἶναι δυσπολέμητον, διεξιόντες ὡς πολλὰς τὰς μεταβολὰς τοῖς Ἑλλησι πεποίηκεν. Ἐγὼ δ' ἠγοῦμαι μὲν τοὺς ταῦτα λέγοντας οὐκ ἀποτρέπειν, ἀλλ' ἐπισπεύδειν τὴν στρατείαν· εἰ γὰρ ἡμῶν ὁμονοησάντων· αὐτὸς ἐν ταραχαῖς ὧν χαλεπὸς ἔσται προσπολεμεῖν, ἢ που σφόδρα χρεὴ δεδιέναι τὸν καιρὸν ἐκείνου ὅταν τὰ μὲν τῶν βαρβάρων καταστῆ καὶ διὰ μιᾶς γένηται γνώμη, ἡμεῖς δὲ πρὸς
- 139 ἀλλήλους ὥσπερ νῦν πολεμικῶς ἔχωμεν. Οὐ μὴν οὐδ' εἰ συναγορεύουσι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις οὐδ' ὡς ὀρθῶς περὶ τῆς ἐκείνου δυνάμεως γιγνώσκουσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἀπέφαινον αὐτὸν ἅμα τοῖν πολέοις ἀμφοτέροισιν πρότερόν ποτε περιγεγενημένον, εἰκότως ἂν ἡμᾶς καὶ νῦν ἐκφοβεῖν ἐπεχείρουν· εἰ δὲ τοῦτο μὲν μὴ γέγονεν, ἀντιπάλων δ' ὄντων ἡμῶν καὶ Λακεδαιμονίων προσθέμενος τοῖς ἑτέροις ἐπικυδέστερα τὰ πράγματα θάτερον ἐποίησεν, οὐδὲν ἔστι τοῦτο σημεῖον τῆς ἐκείνου δυνάμεως. Ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις καιροῖς πολλάκις μικραὶ δυνάμεις μεγάλας τὰς ὁπάς ἐποίησαν, ἐπεὶ καὶ περὶ Χίων ἔχομι' ἂν τοῦτον τὸν λόγον εἰπεῖν, ὡς ὀπότεροις ἐκείνοι προσθέσθαι βουληθεῖεν,
- 140 οὗτοι κατὰ θάλατταν κρείττους ἦσαν. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐκ τούτων δίκαιόν ἐστι σκοπεῖν τὴν βασιλέως δύναμιν, ἐξ ὧν μεθ' ἑκατέρων γέ-

Κατάφερε δηλαδή, ότι δεν μπόρεσε κανείς από τους προγόνους 137 του ως τώρα: 'Αναγνωρίστηκε επίσημα και από μᾶς και από τους Σπαρτιάτες πώς ἡ 'Ασία ἀνήκει αποκλειστικά στὸν Πέρση βασιλιά¹¹. Καὶ τέτοια ἀπόλυτη κυριαρχία ἀσκεῖ πάνω στὶς πόλεις τὶς ἑλληνικές, ὥστε ἄλλες τὶς καταστρέφει ἀπὸ τὰ θεμέλια καὶ σὲ ἄλλες ὀχυρώνει ἀκροπόλεις. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἔγιναν φυσικά ἀπὸ τὴ δικιά μας κουταμάρα μόνο, καὶ ὄχι ἀπὸ τὶς δικές του τὶς δυνάμεις.

ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Βέβαια ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ νιώθουν θαυμασμό μπροστὰ στὸ 138 μέγεθος τῆς δυνάμεις τῆς Περσικῆς καὶ ἐπιμένουν πὼς εἶναι ἀκαταμάχητη. Πάνω σ' αὐτὸ λένε καὶ ξαναλένε πὼς τάχα ἔχει φέρει ἄνω κάτω τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀποψη ὅμως ἡ δική μου εἶναι πὼς ὅσοι λέν αὐτὰ δὲ μᾶς ἀποτρέπουν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία· ἀντίθετα μᾶς σπρώχνουν ἀκόμα περισσότερο σ' αὐτή. Ἐνοῶ φυσικά ὅτι, ἂν εἶναι δύσκολο νὰ πολεμήσωμε μ' ἐκεῖνον ὅταν ὁμονήσωμε, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔχῃ νὰ ἀντιμετωπίσῃ πολλές ταραχές μες στὸ δικό του κράτος, θὰ πρέπει κυριολεκτικά νὰ τρέμωμε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ποὺ θὰ ἀποκατασταθῇ τάξη καὶ ἡσυχία ἀπόλυτη μες στὸ βασιλείῳ του, ἐνῶ ἡμεῖς θὰ ἐξακολουθοῦμε τοὺς πολέμους μεταξὺ μας, ὅπως συμβαίνει τώρα.

Ὡστόσο ὅμως, ἀκόμα καὶ ἂν συντάσσωνται μετὰ τὴ δικιά μου γνώ- 139 μη, οὔτε καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι σωστὴ ἡ σκέψη τους γιὰ τὴ δικιά του δύναμη. Ἄν δηλαδή ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποδείξουν ὅτι καὶ μιὰ φορὰ στὰ περασμένα νίκησε ἡ δύναμη τοῦ βασιλιᾶ καὶ τὶς δύο πόλεις τὶς δικές μας ἐνωμένες, ἴσως νὰ εἶχαν κάποια βάση ποὺ προσπαθοῦν καὶ τώρα νὰ μᾶς τρομοκρατήσουν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἔγινε ποτέ! Ἄν τώρα, τὴ στιγμὴ ποὺ πολεμοῦσαμε ἡμεῖς μετὰ τοὺς Σπαρτιάτες, τάχτηκε ἐκεῖνος μετὰ τὸ μέρος τοῦ ἑνὸς καὶ ἡ συμβολὴ του βάρυνε σὲ βάρος τῆς ἀντίπαλης μερίδας, τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποτελέσῃ ἀπόδειξη γιὰ τὴ δικιά του δύναμη. Σὲ τέτοιες περιστάσεις εἶναι γνωστὸ ὅτι μικρὲς δυνάμεις φέρνουν συχνὰ ἀνυπολόγιστες μεταστροφές στὴν ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα. Σχετικὰ μάλιστα θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρωμε τοὺς Χιῶτες⁹² γιὰ παράδειγμα, ποὺ μετὰ ὅποιον τὸ μέρος συναχθοῦν, αὐτοὶ ἐπικρατοῦν πάντα στὴ θάλασσα.

Δὲν εἶναι λοιπὸν σωστὸ νὰ κρίνωμε τὴ δύναμη τοῦ βασιλιᾶ ἀπὸ 140 τὰ ἀποτελέσματα ποὺ ἔφερε ἡ σύμπραξί του μετὰ τὸν καθέναν ἀπὸ τοὺς

¹¹ Ἡ ἐξασθενησι τοῦ Περσικοῦ κράτους.

γονεν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπολέμηκεν. Καὶ πρῶτον μὲν
 ἀποστάσης Αἰγύπτου τί διαπέπρακται πρὸς τοὺς ἔχοντας αὐτήν; Οὐκ
 ἐκεῖνος μὲν ἐπὶ τὸν πόλεμον τοῦτον κατέπεμψεν τοὺς εὐδοκιμωτά-
 τους Περσῶν, Ἀβροκόμαν καὶ Τιθραύστην καὶ Φαρνάβαζον, οὗτοι
 δὲ τριῖ ἔτη μείναντες καὶ πλείω κακὰ παθόντες ἢ ποιήσαντες, τελευ-
 τῶντες οὕτως ἀπηλλάγησαν ὥστε τοὺς ἀφεστῶτας μηκέτι τὴν ἔλευ-
 141 θερίαν ἀγαπᾶν, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ὁμόρων ζητεῖν ἐπάρχειν; Μετὰ δὲ
 ταῦτ' ἐπ' Εὐαγόραν στρατεύσας, ὃς ἄρχει μὲν μιᾶς πόλεως [τῶν ἐν
 Κύπρῳ], ἐν δὲ ταῖς συνθήκαις ἔκδοτός ἐστιν, οἰκῶν δὲ νῆσον κατὰ μὲν
 θάλατταν προδεδυστόχηκεν, ὑπὲρ δὲ τῆς χώρας τρισχιλίους ἔχει μό-
 νον πελταστάς, ἀλλ' ὅμως οὕτω ταπεινῆς δυνάμεως οὐ δύναται πε-
 ριγενέσθαι βασιλεὺς πολεμῶν, ἀλλ' ἤδη μὲν ἐξ ἔτη διατέτριφεν, εἰ
 δὲ δεῖ τὰ μέλλοντα τοῖς γεγενημένοις τεκμαίρεσθαι, πολὺ πλείων ἐλ-
 πῖς ἐστὶν ἕτερον ἀποστῆναι πρὶν ἐκεῖνον ἐκπολιορκηθῆναι τοιαῦται
 142 βραδυτῆτες ἐν ταῖς πράξεσι ταῖς βασιλέως ἐνεῖσιν. Ἐν δὲ τῷ
 πολέμῳ τῷ περὶ Ῥόδον ἔχων μὲν τοὺς Λακεδαιμονίων συμμάχους
 εὔρους διὰ τὴν χαλεπότητα τῶν πολιτειῶν, χρώμενος δὲ ταῖς ὑπη-
 ρεσίαις ταῖς παρ' ἡμῶν, στρατηγούντος δ' αὐτῷ Κόνωνος, ὃς ἦν ἐπι-
 μελέστατος μὲν τῶν στρατηγῶν, πιστότατος δὲ τοῖς Ἑλλήσιν, ἐμπει-
 ρότατος δὲ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον κινδύνων, τοιοῦτον λαβῶν συναγω-
 νιστὴν τρία μὲν ἔτη περιεῖδε τὸ ναυτικὸν τὸ προκινδυνεῦον ὑπὲρ τῆς
 Ἀσίας ὑπὸ τριῶν ἑκατὸν μόνων πολιορκούμενον, πεντεκαίδεκα δὲ
 μηνῶν τοὺς στρατιώτας τὸν μισθὸν ἀπεστέρησεν, ὥστε τὸ μὲν ἐπ'
 ἐκείνῳ πολλάκις ἂν διελύθησαν, διὰ δὲ τὸν ἐφεστῶτα [κίνδυνον] καὶ
 τὴν συμμαχίαν τὴν περὶ Κόρινθον συστάσαν μόλις ναυμαχοῦντες

δυσ' μας, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὰ πού πέτυχε στίς περιπτώσεις πού πολεμοῦσε μόνος αὐτός γιὰ τὸ δικό του τὸ συμφέρο. Καί πρῶτα—πρῶτα μὲ ποιό τρόπο ἀντιμετώπισε τὴν ἀποστασία τῆς Αἰγύπτου⁹⁴; Δὲν ἔστειλε γιὰ νὰ τοὺς πολεμήσουν τοὺς πιὸ ἔμπειρους στρατηγούς του, τὸν Ἀβροκόμα, τὸν Τιθραύστη, τὸν Φαρνάβαζο; Καί αὐτοὶ στὰ τρία χρόνια πού ἔμειναν ἐκεῖ πέρα πιότερες συμφορὲς δὲν ἔπαθαν ἀπὸ αὐτὲς πού προξένησαν οἱ ἴδιοι στοὺς ἐχθρούς τους; Καί τελικὰ δὲν ἔφυγαν ἀπὸ ἐκεῖ κάτω τόσο ντροπιασμένοι, ὥστε οἱ ἀποστάτες νὰ μὴν ἀκοῦνται τώρα πιά νὰ ἐξασφαλίσουν μονάχα τὴν ἐλευθερία τους, ἀλλὰ νὰ θέλουν νὰ ἐπιβάλλουν τὴ θέλησή τους καὶ στοὺς γείτονες;

Ἰστέρα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔκαμε ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Εὐ- 141
αγόρα⁹⁵. Αὐτὸς κυβερναίει μιὰ πόλη μόνο, καί, σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τῆ γνωστῆ, ὁ ἴδιος ἀνήκει στὴν κυριαρχία τῆς Περσίας· ἀκόμα, μέλο πού κατοικεῖ νησί, νικῆθηκε στὴ θάλασσα πολλές φορές ὡς τώρα, καὶ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς χώρας του μπορεῖ νὰ διαθέσῃ μονάχα τρεῖς χιλιάδες πελταστῆς. Ὡστόσο, παρόλο πού ἡ δύναμή του εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη, ὁ βασιλεὺς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὴ νικήσῃ πολεμώντας. Καί ἔχει κιόλας ξοδέψῃ ἑξὶ χρόνια ὀλόκληρα γι' αὐτὴ τὴν ἱστορία· καί, ἂν εἶναι δυνατὸ νὰ συμπεράνῃ κανένας τὰ μελλούμενα ἀπὸ ὅσα προηγήθηκαν, εἶναι πιὸ πιθανὸ νὰ ἀποστατήσῃ καὶ ἄλλος κανεὶς μὲς στὸ βασιλείο του προτοῦ νὰ ὑποκύψῃ ὁ Εὐαγόρας. Τόση ἀργοπορία διακρίνει συχνὰ ὅλες τίς πράξεις τοῦ Πέρση βασιλιᾶ.

Στὴ ναυμαχία πάλι πού ἔγινε στὴ Ρόδο⁹⁶ εἶναι γνωστὸ πὼς εἶχε 142
τὴ συμπάθεια ἀπὸ τοὺς συμμάχους τῶν Σπαρτιατῶν, πού ἦταν δυσαρρεστημένοι ἀπ' τὴν κακὴ πολιτειακὴ κατάστασι· ἀκόμα ἀπὸ μᾶς ναυτολογοῦσε τὰ πληρώματα τοῦ στόλου του καὶ εἶχε ναύαρχο τὸν Κόνωνα, τὸν πιὸ εὐσυνείδητο ἀπὸ τοὺς στρατηγούς, πού οἱ Ἕλληνες τοῦ εἶχαν μεγάλη ἐμπιστοσύνη, μὰ καὶ τὸν πιὸ ἔμπειρο στοὺς ναυτικούς ἀγῶνες. Παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ τὴ στιγμὴ πού εἶχε τέτοιο συνεργάτη ἐλεγκτὸ γιὰ τὴν περίπτωσι αὐτή, ἄφησε τρία χρόνια⁹⁶ τὸ ναυτικὸ του — πού ὡστόσο ὑπεράσπιζε τὰ ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Κράτους του — νὰ τὸ πολιορκοῦν μόνο ἑκατὸ τριήρεις τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀφνήθηκε ἀδιάντροπα στοὺς στρατιῶτες του μισθὸ γιὰ δέκα πέντε μῆνες. Τόσο πού, ἂν ἦταν μονάχα στὸ χέρι τὸ δικό του, πολλές φορές οἴγουρα θὰ εἶχαν διαλυθῆ· μόνον ἡ προσωπικότητά του Κόνωνα καὶ ἡ δημιουργία τῆς συμμαχίας τῆς Κορίνθου⁹⁷ τοὺς ὑποχρέωσε

- 143 ἐνίκησαν. Καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ βασιλικώτατα καὶ σεμνότατα τῶν ἐκείνῳ πεπραγμένων, καὶ περὶ ὧν οὐδέποτε παύονται λέγοντες οἱ βουλόμενοι τὰ τῶν βαρβάρων μεγάλα ποιεῖν. "Ὡστ' οὐδεὶς ἂν ἔχοι τοῦτ' εἰπεῖν ὡς οὐ δικαίως χρῶμαι τοῖς παραδείγμασιν, οὐδ' ὡς ἐπὶ
- 144 μικροῖς διατρέβω τὰς μεγίστας τῶν πράξεων παραλείπων· φεύγων γὰρ ταύτην τὴν αἰτίαν τὰ κάλλιστα τῶν ἔργων διήλθον, οὐκ ἀμνημονῶν οὐδ' ἐκείνων, ὅτι Δερκυλίδας μὲν χιλιούς ἔχων ὀπλίτας τῆς Αἰολίδος ἐπῆρχεν, Δράκων δ' Ἀταρνεά καταλαβὼν καὶ τρισχιλίους πελταστὰς συλλέξας τὸ Μύσιον πεδῖον ἀνάστατον ἐποίησεν, Θίβρων δ' ὀλίγῳ πλείους τούτων διαβιβάσας τὴν Λυδίαν ἄπασαν ἐπόρθησεν, Ἀγησίλαος δὲ τῷ Κυρειαίῳ στρατεύματι χρώμενος μι-
- 145 κροῦ δεῖν τῆς ἐντὸς Ἄλως χώρας ἐκράτησεν. Καὶ μὴν οὐδὲ τὴν στρατιὰν τὴν μετὰ τοῦ βασιλέως περιπολοῦσαν, οὐδὲ τὴν Περσῶν ἀνδρείαν ἄξιον φοβηθῆναι· καὶ γὰρ ἐκείνοι φανερώς ἐπεδειχθήσαν ὑπὸ τῶν Κύρῳ συναναβάντων οὐδὲν βελτίους ὄντες τῶν ἐπὶ θαλάττῃ. Τὰς μὲν γὰρ ἄλλας μάχας ὅσας ἠττήθησαν ἐῷ, καὶ τίθημι στασιάζειν αὐτοὺς καὶ μὴ βούλεσθαι προθύμως πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὸν βασι-
- 146 λέως διακινδυνεύειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ Κύρου τελευτήσαντος συνήλθον ἅπαντες οἱ τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντες, ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς οὐτως αἰσχυρῶς ἐπολέμησαν ὥστε μηδένα λόγον ὑπόλοιπῆν τοῖς εἰθιςμένοις τὴν Περσῶν ἀνδρείαν ἐπαινεῖν. Λαβόντες γὰρ ἐξακισχιλίους τῶν Ἑλλήνων οὐκ ἀριστίνδην ἐπιειλεγμένους, ἀλλ' οἱ διὰ φανλότητ' ἐν ταῖς αὐτῶν [πόλεσιν] οὐχ οἰοί τ' ἦσαν ζῆν, ἀπείρους μὲν τῆς χώρας ὄντας, ἐρήμους δὲ συμμάχων γεγεννημένους, προδομένους δ' ὑπὸ τῶν συναναβάντων, ἀπεστερημένους δὲ τοῦ στρατηγοῦ μεθ'
- 147 οὗ συνηκολούθησαν, τοσοῦτον αὐτῶν ἦττους ἦσαν ὥσθ' ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας τοῖς παροῦσι πράγμασι καὶ καταφρονήσας τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως τοὺς ἄρχοντας τοὺς τῶν ἐπικούρων ὑποσπόνδους

νά ναυμαχήσουν με τὸ ζόρι καὶ νά νικήσουν τελικά.

Καὶ αὐτὰ βέβαια εἶναι τὰ πιὸ λαμπρά, τὰ πιὸ βασιλικά του κα- 143
τορθώματα, αὐτὰ πού ὅσοι θέλουν νά ἐξάρουν τίς πράξεις τῶν βαρ-
βάρων ποτὲ δὲν παύουν νά τὰ μνημονεύουν. "Ἐτσι κανεὶς δὲν ἔχει
νά μοῦ πῆ ὅτι δὲ χρησιμοποιοῦ τὰ παραδείγματα καλοπίστα καὶ ὅτι
χρονοτριβῶ σὲ λεπτομέρειες ἀσήμάντες παραμελώντας γεγονότα
βαρυσήμαντα. Ἄκριβῶς γιὰ νά προλάβω μιὰ τέτοια κατηγορία, ἀνά- 144
φερα τὰ πιὸ λαμπρά τους ἔργα. Ὡστόσο δὲν ξεχνῶ οὔτε καὶ τὰ ἄλλα,
ὅτι δηλ. ὁ Δερκυλίδας⁹⁸ μὲ χίλιους μόνο ἄντρες ἔγινε ἀπόλυτος κυρίαρ-
χος στὴν Αἰολίδα· ὁ Δράκοντας⁹⁹ πῆρε τὸν Ἄταρνέα μὲ τρεῖς χιλιάδες
πελταστὲς πού μάζεψε, ἀλόνισε κυριολεκτικὰ τὴν πεδιάδα τῆς Μυ-
σίας¹⁰⁰· ὁ Θίβρωνας¹⁰¹ ἔφερε στὴν Ἀσία λίγους μονάχα παραπάνω
ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὑπόταξε ὅλη τὴ Λυδία· τέλος ὁ Ἀγησίλαος μὲ τὰ ἀ-
πομεινάρια ἀπὸ τὸ στράτευμα τοῦ Κύρου¹⁰² ἔγινε κύριος σχεδὸν σὲ
ὅλη τὴ χώρα δῶθε ἀπὸ τὸν Ἄλυ¹⁰³.

Ἄλλωστε δὲν ἀξίζει νά φοβηθοῦμε βέβαια οὔτε τὴ στρατιά, 145
πού διαρκῶς περιπολεῖ μαζὶ μὲ τὸ βασιλιά, οὔτε καὶ τὴν ἀνδρεία
τῶν βαρβάρων. Ἀπόδειξαν δὲ ὀλοκάθαρα οἱ Ἕλληνες, πού πῆραν
μέρος τότε στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου, ὅτι αὐτοὶ δὲν ἔχουν περισσό-
τερη παλικαριά ἀπὸ ὅσους στρατολογοῦνε στὰ παράλια. Ἀφῆνω κατὰ
μέρος, ἂν θέλετε, ὅλες τίς μάχες, ὅπου νικήθηκαν, καὶ δέχομαι τὴν
ἄποψη ὅτι στασίαζαν, γιὰτὶ δὲν ἤθελαν νά πολεμήσουν μὲ τὸν ἀδερφὸ
τοῦ βασιλιᾶ. Μὰ καὶ ἀπὸ τότε πού σκοτώθηκε ὁ Κύρος καὶ ὅλοι οἱ 146
Ἀσιάτες βρέθηκαν ἐνωμένοι, κάτω ἀπὸ τίς λαμπρὲς αὐτὲς συνθη-
κες πολέμησαν μὲ τρόπο τόσο θλιβερό, ὥστε δὲν ἄφησαν κανένα ἐπι-
χείρημα σ' αὐτοὺς πού συνηθίζουν νά ἐπαινοῦν τὴν ἀντρεία τῶν Περ-
σῶν. Εἶναι γνωστὸ πὼς εἶχαν μὲς στὰ χέρια τους ἑξὶ χιλιάδες¹⁰⁴
Ἕλληνες, ὅχι βέβαια διαλεγμένους καὶ ἀπ' τοὺς καλύτερους, ἀλλὰ
ἀνθρώπους πού κακίες καὶ ἐλαττώματα δὲν τοὺς ἄφηναν νά ζήσουν
στὸν τόπο τους καὶ πού δὲν ἤξεραν τὴ χώρα τῶν βαρβάρων καὶ
εἶχαν ἐγκαταλειφθῆ ἀπ' τοὺς συμμάχους τους, πού εἶχαν προδοθῆ
ἀπὸ τοὺς συντρόφους τους¹⁰⁵ καὶ εἶχαν χάσει τὸν ἀρχηγό, αὐτὸν πού
καὶ ἀκολούθησαν. Ὅμως τόσο κατώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς φάνηκαν τότε οἱ 147
βάρβαροι, ὥστε ὁ βασιλιάς τους τὰ ἔχασε μπρὸς στὴν κατάσταση
αὐτή, καὶ μὴν ἔχοντας καμιὰ ἐμπιστοσύνη στὶς περσικὲς δυνάμεις

συλλαβεῖν ἐτόλμησεν, ὡς εἰ τοῦτο παρανομήσειε συνταράξων τὸ στρα-
 τόπεδον, καὶ μᾶλλον ἔλλετο περὶ τοὺς θεοὺς ἔξαμαρτεῖν ἢ πρὸς ἐκεί-
 148 νους ἐκ τοῦ φανεροῦ διαγωνίσασθαι. Διαμαρτῶν δὲ τῆς ἐπιβουλῆς
 καὶ τῶν στρατιωτῶν συμμεινάντων καὶ καλῶς ἐνεργόντων τὴν συμ-
 φορὰν, ἀπιούσιν αὐτοῖς Τισσαφέρην καὶ τοὺς ἱππέας συνέπεμψεν,
 ὑφ' ὧν ἐκεῖνοι παρὰ πᾶσαν ἐπιβουλεύμενοι τὴν ὁδὸν ὁμοίως διεπο-
 ρεύθησαν ὥσπερ ἀνὰ πρόπεμπόμενοι, μάλιστα μὲν φοβούμενοι τὴν
 ἀοίκητον τῆς χώρας, μέγιστον δὲ τῶν ἀγαθῶν νομίζοντες, εἰ τῶν πο-
 149 λεμίων ὡς πλείστοις ἐντόχοιεν. Κεφάλαιον δὲ τῶν εἰρημένων ἐκεῖ-
 νοὶ γὰρ οὐκ ἐπὶ λείαν ἐλθόντες, οὐδὲ κόμην καταλαβόντες, ἀλλ' ἐπ'
 αὐτὸν τὸν βασιλέα στρατεύσαντες, ἀσφαλέστερον κατέβησαν τῶν περὶ
 φιλίας ὡς αὐτὸν προσβενόντων. "Ὡστε μοι δοκοῦσιν ἐν ἅπασιν τοῖς
 τόποις σαφῶς ἐπιδεδείχθαι τὴν αὐτῶν μαλακίαν· καὶ γὰρ ἐν τῇ πα-
 ραλίᾳ τῆς Ἀσίας πολλὰς μάχας ἤττηνται, καὶ διαβάντες εἰς τὴν Εὐ-
 ρώπην δίκην ἔδοσαν, — οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν κακῶς ἀπώλονθ', οἱ δ'
 αἰσχρῶς ἐσώθησαν, — καὶ τελευτῶντες ὑπ' αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις
 καταγέλαστοι γεγόνασιν.

150 Καὶ τούτων οὐδὲν ἀλόγως γέγονεν, ἀλλὰ πάντ' εἰκότως ἀπο-
 βέβηκεν· οὐ γὰρ οἷόν τε τοὺς οὕτω τρεφομένους καὶ πολιτενομέ-
 νους οὔτε τῆς ἄλλης ἀρετῆς μετέχειν οὔτ' ἐν ταῖς μάχαις τρόπαιον
 ἰστάναι τῶν πολεμίων. Πῶς γὰρ ἐν τοῖς ἐκείνων ἐπιτηδεύμασιν ἐγ-
 γενέσθαι δύναιτ' ἂν ἢ στρατηγὸς δεινὸς ἢ στρατιώτης ἀγαθός, ὧν
 τὸ μὲν πλείστον ἐστὶν ὄχλος ἄτακτος καὶ κινδύνων ἄπειρος, πρὸς
 μὲν τὸν πόλεμον ἐκλελυμένος, πρὸς δὲ τὴν δουλείαν ἄμεινον τῶν
 151 παρ' ἡμῖν οἰκετῶν πεπαιδευμένος; Οἱ δ' ἐν ταῖς μεγίσταις δόξαις

πού τὸν ἔζωναν, τόλμησε νὰ συλλάβῃ ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ μισθοφορικοῦ στρατοῦ τοῦ Κύρου, καὶ αὐτὸ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῶν σπονδῶν. Εἶχε, βλέπετε, τὴν ιδέα πὼς μὲ τὴ μικρὴ του πράξι θὰ ἔφερνε ἄνω κάτω τὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων καὶ προτίμησε νὰ τὰ βάλῃ καλύτερα μὲ τοὺς θεοὺς παρὰ νὰ ἀναμετρηθῇ ἀντρίκια μὲ τοὺς Ἑλληνας.

Καὶ ὅταν τὸ ὑπολό του σχέδιο ἀπότυχε, γιατί οἱ στρατιῶτες 148
μας ἔμειναν ἀκλόνητοι στὶς θέσεις τους καὶ ἀντιμετώπισαν τὴ συμφορὰ σὰν ἄντρες, κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους στὴν πατρίδα ἔστειλε τὸν Τισσαφέρην μὲ ἵππικὸ νὰ τοὺς συνοδέψῃ. Καὶ παρόλο πού αὐτοὶ τοὺς παρακολουθοῦσαν ἄγρυπνα σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πορείας, πορεύτηκαν σὰ νὰ εἶχαν συνοδεία τιμητικὴ καὶ ἐνωθῶν φόβο μόνο σὲ χῶρες ἀκατοίχητες, ἐνῶ, ἂν συναντοῦσαν ὅσο γινόταν περισσότερους ἐχθροὺς, τὸ θεωροῦσαν μεγάλη εὐτυχία.

Καί, γιὰ ἀνακεφαλαίωση στὰ ὅσα εἶπα ὡς πρῶτα, θέλω νὰ σὰς τονί- 149
σω τοῦτο ἐδῶ: Ἐκεῖνοι—πού δὲν ἤρθαν βέβαια γιὰ λαφυραγωγία οὔτε καὶ γιὰ νὰ καταχτήσουν καμιὰ πόλη ἀσήμαντη, μὰ εἶχαν ἐπιστρατεύσει μὲ ἐχθρική διάθεση γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν Πέρση βασιλεῖα—γύρισαν πίσω μὲ μεγαλύτερη ἀσφάλεια ἀπὸ ὅση οἱ πρέσβεις πού ἔρχονται στὴ χώρα του, γιὰ νὰ συνάψουν συμμαχία¹⁰⁷. Θαρρῶ λοιπὸν πὼς δὲν ὑπάρχει τόπος πού δὲ γνώρισε σὲ ὅλη τὴν ἑκτασὴ τῆς τῆ δειλία καὶ τῆ νωθρότητα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ: Καὶ στὰ παράλια τῆς Ἀσίας πολλὰς φορές νικῆθηκε¹⁰⁸, ἀλλὰ καὶ στὴν Εὐρώπῃ¹⁰⁹, ὅταν διέβηκε, πολὺ ἀκριβὰ τὸ πλήρωσε: Ἄλλοι χάθηκαν κατὰ τρόπο ἄθλιο, ἄλλοι σώθηκαν ντροπιασμένοι καὶ δειλοὶ¹¹⁰ καὶ τελευταῖα μέσα στὰ ἴδια τὰ ἀνάκτορα¹¹¹ τοῦ Πέρση βασιλεῖα ἔγιναν καταγέλαστοι.

Καὶ τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔγινε στὴν τύχη: ὅλα ἦταν φυσικὸ νὰ 150
γίνονιν ὅπως ἔγιναν. Δὲν εἶναι δυνατόν οἱ ἄνθρωποι πού ἀνατρέφονται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ κάτω ἀπὸ τὴν τρομέρα τοῦ δεσποτικοῦ τους πολιτεύματος νὰ ἔχουν μέσα τους καμιὰ ἀρετὴ, δὲν εἶναι δυνατό νὰ στήνουν τρόπαια στὶς μάχες ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς. Πὼς εἶναι δυνατόν ἀλήθεια, μὲ τὰ δικὰ τους ἦθη, νὰ ἀναδειχθῇ ποτὲ ἄξιος στρατηγὸς ἢ καὶ γενναῖος στρατιώτης, ἀφοῦ ἡ μάζα ἢ μεγάλη εἶναι ἄτακτος ὄχλος χωρὶς καμιὰ πείρα στοὺς κινδύνους, ἀνίκανοι γιὰ πόλεμο, γιὰ τὴ σκληριὰ ὅμως καλύτερα ἐκπαιδευμένοι καὶ ἀπὸ τοὺς δούλους μας: Ὅσοι πάλι κατέχουν μεγάλα ἀξιώματα, αὐτοὶ ποτὲ δὲν ἔζησαν μὲ 151

ὄντες αὐτῶν ὁμαλῶς μὲν οὐδὲ κοινῶς οὐδὲ πολιτικῶς οὐδεπώποτ'
 ἐβίωσαν, ἅπαντα δὲ τὸν χρόνον διάγουσιν εἰς μὲν τοὺς ὑβρίζοντες,
 τοῖς δὲ δουλεύοντες, ὡς ἂν ἄνθρωποι μάλιστα τὰς φύσεις διαφθα-
 ρεῖεν, καὶ τὰ μὲν σώματα διὰ τοὺς πλούτους τρυφῶντες, τὰς δὲ
 ψυχὰς διὰ τὰς μοναρχίας ταπεινὰς καὶ περιδεεῖς ἔχοντες, ἐξεταζόμε-
 νοι πρὸς αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις καὶ προκαλινδούμενοι καὶ πάντα τρό-
 πον μικρὸν φρονεῖν μελετῶντες, θνητὸν μὲν ἄνδρα προσκονοῦντες καὶ
 δαίμονα προσαγορεύοντες, τῶν δὲ θεῶν μᾶλλον ἢ τῶν ἀνθρώπων
 152 ὀλιγωροῦντες. Τοιγαροῦν οἱ καταβαίνοντες αὐτῶν ἐπὶ θάλατταν,
 οὐδὲ καλοῦσι σατράπας, οὐ καταισχύνουσι τὴν ἐκεῖ παίδευσιν, ἀλλ'
 ἐν τοῖς ἥθεσι τοῖς αὐτοῖς διαμένουσιν, πρὸς μὲν τοὺς φίλους ἀπίστως,
 πρὸς δὲ τοὺς ἐχθροὺς ἀνάνδρως ἔχοντες, καὶ τὰ μὲν ταπεινῶς, τὰ
 δ' ὑπερφάνως ζῶντες, τῶν μὲν συμμάχων καταφρονοῦντες, τοὺς
 153 δὲ πολεμίους θεραπεύοντες. Τὴν μὲν γε μετ' Ἀγησιλάου στρα-
 τιὰν ὀκτὼ μῆνας ταῖς αὐτῶν δαπάναις διέθρεψαν, τοὺς δ' ὑπὲρ αὐ-
 τῶν κινδυνεύοντας ἑτέρου τοσοῦτου χρόνου τὸν μισθὸν ἀπεστέρησαν
 καὶ τοῖς μὲν Κισθίην καταλαβοῦσιν ἑκατὸν τάλαντα διένειμαν, τοὺς
 δὲ μεθ' αὐτῶν εἰς Κύπρον στρατευσάμενους μᾶλλον ἢ τοὺς αἰχμα-
 154 λώτους ὑβρίζον. Ὡς δ' ἀπλῶς εἰπεῖν καὶ μὴ καθ' ἐν ἑαστον,
 ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τίς ἢ τῶν πολεμησάντων αὐτοῖς οὐκ εὐδαιμο-
 νήσας ἀπῆλθεν, ἢ τῶν ὑπ' ἐκείνοις γενομένων οὐκ αἰκισθεὶς τὸν βίον
 ἐτελεύτησεν; Οὐ Κόνωνα μὲν ὃς ὑπὲρ τῆς Ἀσίας στρατηγήσας
 τὴν ἀρχὴν τὴν Λακεδαιμονίων κατέλυσεν, ἐπὶ θανάτῳ συλλαβεῖν
 ἐτόλμησαν, Θεμιστοκλέα δ' ὃς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αὐτοὺς κατεναυμά-
 155 χησε, τῶν μεγίστων δωρεῶν ἠξίωσάν; Καίτοι πῶς χρὴ τὴν τού-
 των φιλίαν ἀγαπᾶν, οἳ τοὺς μὲν εὐεργέτας τιμωροῦνται, τοὺς δὲ κα-
 κῶς ποιοῦντας οὕτως ἐπιφανῶς κολακεύουσιν; Περὶ τίνας δ' ἡμῶν
 οὐκ ἐξημαρτήκασιν; Ποῖον δὲ χρόνον διαλελοίπασιν ἐπιβουλεύοντες

κάποια ισορροπία, ποτέ δὲ νοιάστηκαν γιὰ τὸ συμφέρον τὸ κοινό, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Κράτους· ἀντίθετα κάθε στιγμή δείχνουν τὴν περιφρόνηση στοὺς κατώτερους, τὴ δουλοπρέπεια τοὺς στοὺς ἀνώτερους, σὰν τοὺς ἀνθρώπους πού ἡ διαφθορά τοὺς ἔχει σημαδέψει. Καὶ γενικὰ τὰ σώματά τους εἶναι μαλθακά, ἀπὸ τὸν πλοῦτο βουτηγμένα στὴν πολυτέλεια καὶ στὴ χλιδή, καὶ ἡ ψυχὴ τους πάντα δουλική, ταπεινωμένη καὶ τρομοκρατημένη ἀπὸ τὸ δυνάστη· ἀρνήνουν νὰ τοὺς ἐρευνῶν ἐξευτελιστικὰ τοῦ παλατιοῦ τίς πόρτες, σέρονται κατὰ γῆς, μὲ κάθε τρόπο ἀσχοῦνται στὴν ταπείνωση¹¹². λατρεύουν καὶ προσκυνῶν ἕνα θνητὸ πού τὸν ἀποκαλοῦν θεό, ἀδιαφοροῦν γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ λογαριάζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἄλλωστε καὶ αὐτοὶ πού διορίζονται σατράπες καὶ κατεβαίνουν 152
στὶς παραθαλάσσιες περιοχές ποτέ δὲ θὰ ντροπιάσουν τὴν ἀγωγή
πού ἔλαβαν στὴ χώρα τους! Θὰ βαδίσουν ἀκριβῶς πάλιν στὰ ἴδια χά-
ρια, ἄπιστοι γιὰ τοὺς φίλους, ἄναντροι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τους,
πότε μὲς στὴν ταπείνωση, πότε μέσα στὴν περηφάνια βουτηγμένοι, μὲ
ἔπαρση καὶ κατὰφρόνια στοὺς συμμάχους καὶ στοὺς ἐχθροὺς κόλακες
σιχαμένοι. Τὸ στράτευμα τοῦ Ἀγησίλαου τὸ συντήρησαν μὲ ἔξοδα 153
δικὰ τους ὀχτῶ μῆνες¹¹³. τοὺς στρατιῶτες ὅμως, πού γιὰ λογαριασμό
τοὺς ἀντιμετώπισαν κινδύνους, τοὺς κατακράτησαν δυὸ φορές τόσους
μῆνες τοὺς μισθοὺς. Καὶ αὐτοὺς πού εἶχαν καταλάβει τὴν Κισθῆνη¹¹⁴
ἑκατὸ τάλαντα τοὺς μοίρασαν, ἐκείνους ὅμως πού πῆραν μαζί τους
μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Κύπρου τοὺς φέρθηκαν πρὸς βάνανσα καὶ
ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ γιὰ νὰ σταθοῦμε σὲ γενικὲς γραμμές, χω- 154
ρὶς νὰ πελαγοδρομοῦμε σὲ λεπτομέρειες εἰδικές, ποιὸς ἀπὸ αὐτοὺς
πού τοὺς πολέμησαν δὲν ἔφυγε πλούσιος; Καὶ ποιὸς ἀπὸ ὅσους ἔπε-
σαν στὰ χέρια τους δὲν πέθανε φριχτὰ ἀπὸ βασιανιστήρια; Δὲν ἔπιασαν
τὸν Κόνωνα θρασύτατα γιὰ νὰ τὸν θανατώσουν¹¹⁵, αὐτὸν πού ναύαρ-
χος γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Ἀσίας κατόρθωσε νὰ καταλύσῃ τὴν ἐξουσία
τῶν Σπαρτιατῶν; Καὶ τὸ Θεμιστοκλῆ¹¹⁶, πού τοὺς κατατρόπωσε στὴ
Σαλαμίνα, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Ἑλλάδα, δὲν τὸν ἔκριναν ἄξιο γιὰ
τὰ ἀκριβότερα δῶρα καὶ γιὰ τίς πιὸ λαμπρὲς τιμές;

Πῶς εἶναι δυνατό λοιπὸν νὰ ἐπιδιώκῃ ἄνθρωπος τὴ φιλία τῶν 155
βαρβάρων, πού τιμωροῦν σκληρὰ τοὺς εὐεργέτες τους καὶ κολακεύουν
ἐπιδεικτικὰ ἐκείνους πού τοὺς βλάπτουν; Καὶ ποιὸν τάχα ἀπὸ μᾶς
δὲν ἔχουν ἀδικήσει; Καὶ ποιά στιγμή σταμάτησαν νὰ ἐτοιμά-

Τὸ ἀδιάλλα-
κτο μῖσος τῶν
Ἑλλήνων γιὰ
τοὺς Πέρσες.

τοῖς Ἑλλησιν; Τί δ' οὐκ ἐχθρόν αὐτοῖς ἐστὶν τῶν παρ' ἡμῖν, οἳ καὶ
 τὰ τῶν θεῶν ἔδη καὶ τοὺς νεῶς συλᾶν ἐν τῷ προτέρῳ πολέμῳ καὶ
 156 κατακάειν ἐτόλμησαν; Διὸ καὶ τοὺς Ἰωνας ἄξιον ἐπαινεῖν ὅτι τῶν
 ἐμπροσθέντων ἱερῶν ἐπηράσαντ' εἴ τινας κινήσειαν ἢ πάλιν εἰς τὰρ-
 χαῖα καταστῆσαι βουληθεῖεν, οὐκ ἀποροῦντες πόθεν ἐπισκενάσωσιν,
 ἀλλ' ἴν' ὑπόμνημα τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἢ τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας,
 καὶ μηδεὶς πιστεύῃ τοῖς τοιαῦτ' εἰς τὰ τῶν θεῶν [ἔδη] ἐξαμαρτεῖν
 τολμῶσιν, ἀλλὰ καὶ φυλάττωνται καὶ δεδίωσιν, ὄρωντες αὐτοὺς οὐ
 μόνον τοῖς σώμασιν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀναθήμασιν πολεμήσαντας.

157 Ἐχω δὲ καὶ περὶ τῶν πολιτῶν τῶν ἡμετέρων τοιαῦτα διελ-
 θεῖν. Καὶ γὰρ οὗτοι πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ὅσοις πεπολεμήκασιν, ἅμα
 διαλλάττονται καὶ τῆς ἐχθρας τῆς γεγενημένης ἐπιλανθάνονται, τοῖς
 δ' ἠπειρώταις οὐδ' ὅταν εὖ πάσχωσι χάριν ἴσασιν· οὕτως ἀείμνη-
 στον τὴν ὀργὴν πρὸς αὐτοὺς ἔχουσιν. Καὶ πολλῶν μὲν οἱ πατέρες
 ἡμῶν μηδισμοῦ θάνατον κατέγνωσαν, ἐν δὲ τοῖς συλλόγοις ἔτι καὶ
 νῦν ἀρὰς ποιοῦνται, πρὶν ἄλλο τι χρηματίζειν, εἴ τις ἐπικηροκνεύεται
 Πέρσαις τῶν πολιτῶν. Εὐμολπίδαι δὲ καὶ Κήρυκες ἐν τῇ τελετῇ
 τῶν μυστηρίων διὰ τὸ τούτων μῖσος καὶ τοῖς ἄλλοις βαρβάροις εἴρ-

158 γεσθαι τῶν ἱερῶν ὥσπερ τοῖς ἀνδροφόνοις προαγορεύουσιν. Οὕτω
 δὲ φύσει πολεμικῶς πρὸς αὐτοὺς ἔχομεν ὥστε καὶ τῶν μύθων ἠδι-
 στα συνδιατρίβομεν τοῖς Τρωϊκοῖς καὶ Περσικοῖς, [καὶ] δι' ὧν ἔστι
 πυνθάνεσθαι τὰς ἐκείνων συμφοράς. Εὐροι δ' ἂν τις ἐκ μὲν τοῦ πο-
 λέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους ὕμνος πεποιημένους, ἐκ δὲ τοῦ πρὸς
 τοὺς Ἑλληνας θρήνους ἡμῖν γεγενημένους, καὶ τοὺς μὲν ἐν ταῖς ἐορ-
 ταῖς ἀδομένους, τοὺς δ' ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ἡμᾶς μεμνημένους.

159 Οἶμαι δὲ καὶ τὴν Ὀμήρου ποίησιν μεῖζω λαβεῖν δόξαν ὅτι καλῶς τοὺς
 πολεμήσαντας τοῖς βαρβάροις ἐνεκωμίασεν καὶ διὰ τοῦτο βουληθῆναι

ζουν συμφορές για την Ελλάδα; Και ποιό πράγμα ελληνικό είναι που δὲ μισοῦν αὐτοί, που δὲν ἐδίστασαν στὸν προηγούμενο πόλεμο νὰ λεηλατήσουν καὶ νὰ παραδώσουν στὶς φλόγες καὶ τῶν θεῶν ἀκόμα τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς ναοὺς;

Γι' αὐτὸ κιόλας οἱ Ἴωνες ἀξίζουσι κάθε ἔπαινο, πού ἄφησαν κατά- 156
ρα¹¹⁷ σὲ ὅποιον ἀγγίξῃ τοὺς καμένους τοὺς ναοὺς ἢ σὲ ὅποιον διανοηθῇ νὰ τοὺς ἐπαναρέρῃ στὴν παλιὰ τους κατάστασι. Δὲν ἦταν βέβαια τὰ μέσα πού τοὺς ἔλειπαν νὰ τοὺς ἀναστηλώσουν, ἀλλὰ ἤθελαν νὰ θυμίζουσι συνεχῶς τὴν ἀσέβεια τῶν βαρβάρων στὶς ἐπερχόμενες γενιές, ἔτσι πού κανένας πιά νὰ μὴν τοὺς ἔχῃ ἐμπιστοσύνη, ἀφοῦ τόλμησαν τέτοιες ντροπές γιὰ τοὺς θεοὺς, παρὰ νὰ τοὺς φοβοῦνται καὶ νὰ φυλάγονται ἀπὸ αὐτοὺς, βλέποντας πὼς τὰ ἔβαλαν ὄχι μόνο μὲ τὴ δική μας τὴ ζωὴ, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ μὲ τὰ ἀφιερώματά μας στοὺς θεοὺς.

Ἔχω βέβαια καὶ γιὰ τοὺς συμπολίτες μας νὰ ἀναφέρω παρα- 157
δείγματα ἀνάλογα. Δηλαδή καὶ αὐτοὶ μὲ ὅσους ἔχουν πολεμήσει μέχρι τώρα συμφιλιώνονται εὐκολὰ καὶ λησιμονοῦν τὴν ἔχθρα πού τοὺς χωρίζει. Στους κατοίκους ὅμως τῆς Ἀσίας, οὔτε καὶ ὅταν εὐεργετοῦνται ἀπὸ ἐκείνους, ποτὲ δὲν τοὺς ἀναγνωρίζουν καμιά χάρη· τόσο εἶναι τὸ μίσος πού νιώθουνε γιὰ κείνους. Πολλοὺς ἐξᾴλλου καταδίκασαν σὲ θάνατο οἱ πρόγονοί μας, γιατί ἔδειξαν συμπάθεια στους Μήδους· καὶ τώρα ἀκόμα στὶς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, πρὶν ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἡμέρας, διατυπώνουν κατάρες γιὰ κείνον πού θὰ πρότεινε ἀποστολὴ πρεσβείας στὴν Περσία. Ὡς καὶ στὰ Ἐλευσίνα μυστήρια οἱ Εὐμολπίδες καὶ οἱ Κήρυκες¹¹⁸, ἀπὸ τὸ φοβερό τους μίσος γιὰ τοὺς Πέρσες, ἀπαγορεύουν τίς τελετὲς καὶ σὲ ὅλους τοὺς βαρβάρους, ὅπως στοὺς δολοφόνους.

Καὶ τόσο ζυμωμένη μὲ τὴ φύση μας εἶναι ἡ ἔχθρα μας μὲ αὐτοὺς, 158
ὥστε καὶ ἀπὸ τίς διηγῆσεις τίς παλιές περισσότερο χαίρομαστε ὅσες μιᾶνε γιὰ τοὺς Τρῶες καὶ τοὺς Πέρσες, τίς διηγῆσεις δηλ. πού μᾶς πληροφοροῦν γιὰ ὅλες τίς συμφορές τους. Θὰ μπορούσαμε μάλιστα νὰ βροῦμε ὅτι ἀπὸ τὸν πόλεμο μὲ τοὺς βαρβάρους οἱ ποιητές μας ἔχουν ἐμπνευστῆ τραγοῦδια θριαμβευτικά, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς πολέμους μεταξὺ μας μονάχα θρήνους θλιβεροὺς: Τὰ πρῶτα τὰ τραγοῦδάμε στὶς γιορτές μας, ἐνῶ τοὺς θρήνους τοὺς θυμόμαστε μόνο στὶς συμφορές μας.

Ἔχω τὴ γνώμη μάλιστα ὅτι καὶ ἡ ποίησις τοῦ Ὀμήρου τιμήθη- 159
κε ξεχωριστὰ κυρίως γιατί ἐπλεξε μὲ τέχνη θαυμαστῆ τὸν ὕμνο τῶν ἠρώων πού πολέμησαν γενναῖα τότε μὲ τοὺς βαρβάρους. Γι' αὐτὸ

τοὺς προγόνους ἡμῶν ἔντιμον αὐτοῦ ποιῆσαι τὴν τέχνην ἔν τε τοῖς
 τῆς μουσικῆς ἄθλοις καὶ τῇ παιδεύσει τῶν νεωτέρων, ἵνα πολλάκις
 ἀκούοντες τῶν ἐπῶν ἐκμανθάνωμεν τὴν ἔχθραν τὴν ὑπάρχουσαν πρὸς
 αὐτοὺς καὶ ζηλοῦντες τὰς ἀρετὰς τῶν στρατευσαμένων τῶν αὐτῶν
 160 ἔργων ἐκείνοις ἐπιθυμῶμεν. Ὡστε μοι δοκεῖ πολλὰ λίαν εἶναι
 τὰ παρακελευόμενα πολεμεῖν αὐτοῖς, μάλιστα δ' ὁ παρῶν καιρὸς,
 οὗ σαφέστερον οὐδὲν. Ὅν οὐκ ἀφετέον· καὶ γὰρ αἰσχρὸν παρόντι μὲν
 μὴ χρῆσθαι, παρελθόντος δ' αὐτοῦ μεμνησθαι. Τί γὰρ ἂν καὶ βουλη-
 θεῖμεν ἡμῖν προσγενέσθαι, μέλλοντες βασιλεῖ πολεμεῖν, ἔξω τῶν νῦν
 161 ὑπαρχόντων; Οὐκ Αἴγυπτος μὲν αὐτοῦ καὶ Κύπρος ἀφέστηκεν,
 Φοινίκη δὲ καὶ Συρία διὰ τὸν πόλεμον ἀνάστατοι γεγόνασιν, Τύρος
 δ' ἐφ' ἧ μὲγ' ἐφρόνησεν, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐκείνου κατελίπηται;
 Τῶν δ' ἐν Κιλικίᾳ πόλεων τὰς μὲν πλείστας οἱ μεθ' ἡμῶν ὄντες ἔχου-
 σιν, τὰς δ' οὐ χαλεπὸν ἔστιν κτήσασθαι. Λυκίας δ' οὐδ' εἰς πρότερον
 162 Περσῶν ἐκράτησεν. Ἐκατόμωρος δ' ὁ Καρίας ἐπίσταθμος τῇ μὲν
 ἀληθείᾳ πολὺν ἤδη χρόνον ἀφέστηκεν, ὁμολογήσει δ' ὅταν ἡμεῖς βου-
 ληθῶμεν. Ἀπὸ δὲ Κνίδου μέχρι Σινώπης Ἑλληνας τὴν Ἀσίαν παρ-
 οικοῦσιν, οὓς οὐ δεῖ πείθειν, ἀλλὰ μὴ κωλύειν πολεμεῖν. Καίτοι τοι-
 οῦτων ὀρμητηρίων ὑπαρξάντων καὶ τοσοῦτου πολέμου τὴν Ἀσίαν
 περιστάντος τί δεῖ τὰ συμβησόμενα λίαν ἀκριβῶς ἐξετάζειν; Ὅπου
 γὰρ μικρῶν μερῶν ἦττους εἰσίν, οὐκ ἄδηλον, ὡς ἂν διαθεθεῖεν εἰ πᾶσιν

ἀκριβῶς καὶ οἱ πρόγονοί μας θέλησαν νὰ τῆς δώσουν μιὰ τέτοια θέση τιμητικὴ καὶ στοὺς ποιητικoὺς ἀγῶνες καὶ στὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων¹¹⁰: Γιὰ νὰ κρατοῦμε στὴν ψυχὴ μας ἀσβηστο τὸ μίσος τὸ παλιὸ γιὰ τοὺς βαρβάρους ἀκούγοντας ἀδιάκοπα τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου, καί, ἔχοντας γιὰ ὑπόδειγμα τὴν ἀρετὴ ἐκείνων ποὺ πῆραν μέρος σ' αὐτὴν τὴν ἐκστρατεία, νὰ μᾶς γεννιέται ἡ ἐπιθυμία νὰ ἐπιτελέσουμε καὶ ἐμεῖς παρόμοια κατορθώματα.

ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΟΥ ΕΠΙΒΑΛΛΟΥΝ ΑΜΕΣΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

*Ἡ κατάληξη
στιγμῆ.*

Κατὰ τὴν γνώμη μου λοιπὸν πολλοὶ εἶναι οἱ λόγοι, ποὺ μᾶς πιέ- 160
ζουν νὰ πολεμήσουμε μὲ αὐτούς, κυρίως ὅμως ἡ σημερινὴ περίστα-
ση, ποὺ εἶναι ὁ πιὸ ἰσχυρὸς παράγοντας. Αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀφή-
σωμε νὰ πάη χαμένη. Εἶναι χωρὶς ἄλλο ντροπὴ νὰ τὴν ἀφήνωμε ἀνεκ-
μετάλλευτη, τώρα ποὺ εἶναι μέσα στὰ χέρια μας, γιὰ νὰ τὴ θυμη-
θοῦμε ὅταν θὰ γίνῃ παρελθόν. Τί ἄλλο λοιπὸν θὰ θέλαμε νὰ συμβῆ
ἀκόμᾳ παραπάνω ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις ποὺ ὑπάρχουν τώρα, προ-
κειμένου νὰ ἀποφασίσουμε ἐπιτέλους τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ βασιλιᾶ;

Δὲν ἔχει μήπως ἀποστατήσῃ ἀπὸ αὐτὸν ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Κύ- 161
προς; Δὲν ἔχει γίνῃ ἀνω κάτω ἀπὸ τὸν πόλεμο ἡ Φοινίκη καὶ ἡ Συ-
ρία; Τὴν Τύρο¹²⁰, ποὺ τόσο κόμπαζε γι' αὐτὴ, δὲν τοῦ τὴν πῆραν μή-
πως οἱ ἔχθροί του; Μὰ καὶ οἱ πιὸ πολλές πόλεις τῆς Κιλικίας βρί-
σκονται πιά στὰ χέρια τῶν συμμάχων μας καὶ ὅσες ἀπομένουν δὲν εἶ-
ναι δύσκολο νὰ τὶς κατακτήσουν. Ὅσο γιὰ τὴ Λυκία κανένας ποτὲ
Πέρσης δὲν τῆς ἐπιβλήθηκε.

Καὶ ὁ Ἐκατόμωως¹²¹ ὅμως, ὁ σατράπης τῆς Καρίας, πάει καιρὸς 162
πιὰ τώρα ποὺ στὴν πραγματικότητα ἔγινε ἀνεξάρτητος· καὶ θὰ τὸ ἐκ-
δηλώσῃ καὶ ἐπίσημα ὅταν ἐμεῖς θελήσωμε. Καὶ ἀπὸ τὴν Κνίδο ὡς
τὴ Σινώπη Ἕλληνες κατοικοῦνε τὴν Ἀσία, καὶ αὐτούς δὲ χρειάζεται
βέβαια νὰ τοὺς πείσωμε ἐμεῖς παρὰ νὰ μὴν τοὺς ἐμποδίσωμε νὰ πο-
λεμήσουν τοὺς βαρβάρους. Ὑστερα ἀπὸ ὅλα αὐτά, ὅταν τέτοια ὄρη-
τήρια ὑπάρχουν καὶ ὁ πόλεμος ἀπὸ παντοῦ σχεδὸν κυκλώνῃ τὴν Ἀσία,
γιὰ πιὸ λόγο τάχα νὰ λεπτολογοῦμε τόσο σχολαστικὰ τὸ κάθετι ποὺ
θὰ προκύψῃ ἀπὸ αὐτόν; Ἀφοῦ οἱ βάρβαροι νικιοῦνται ἀπὸ ἀσήμαντες
δυνάμεις, εἶναι ὀλοφάνερο τί ἔχουν νὰ τραβήξουν, ὅταν θὰ ἀναγκα-
στοῦν νὰ πολεμήσουν μὲ ὅλους μαζὶ τοὺς Ἕλληνες.

- 163 ἡμῖν πολεμεῖν ἀναγκασθεῖεν. Ἐχει δ' οὕτως. Ἄν μὲν ὁ βάρβαρος ἐρρωμενεστέρως κατάσχη τὰς πόλεις τὰς ἐπὶ θαλάττῃ, φρουρὰς μείζους ἐν αὐταῖς ἢ νῦν ἐγκαταστήσας, τάχ' ἂν καὶ τῶν νήσων αἱ περὶ τὴν ἠπειρον, οἷον Ῥόδος καὶ Σάμος καὶ Χίος, ἐπὶ τὰς ἐκείνου τύχας ἀποκλίνειαν· ἦν δ' ἡμεῖς αὐτὰς πρότεροι καταλάβωμεν, εἰκὸς τοὺς τὴν Λυδίαν καὶ Φρυγίαν καὶ τὴν ἄλλην τὴν ὑπερκειμένην χώραν οἰκοῦντας
- 164 ἐπὶ τοῖς ἐντεῦθεν ὀρρωμένους εἶναι. Διὸ δεῖ σπεύδειν καὶ μηδεμίαν ποιεῖσθαι διατριβήν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ ὑστερίσαντες τῶν βαρβάρων καὶ προέμενοι τινὰς τῶν συμμάχων ἠναγκάσθησαν ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς κινδυνεύειν, ἔξῃ ἀπὸ αὐτοῖς πρότεροις διαβᾶσιν εἰς τὴν ἠπειρον μετὰ πάσης τῆς τῶν Ἑλλήνων δύ-
- 165 νάμεως ἐν μέρει τῶν ἐθνῶν ἕκαστον χειροῦσθαι. Δέδεικται γάρ, ὅταν τις πολεμῇ πρὸς ἀνθρώπους ἐκ πολλῶν τόπων συλλεγομένους ὅτι δεῖ μὴ περιμένειν ἕως ἂν ἐπιστῶσιν, ἀλλ' ἔτι διεσπαρμένοις αὐτοῖς ἐπιχειρεῖν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν προεξαμαρτόντες ἅπαντα ταῦτ' ἐπηρωρθώσαντο καταστάντες εἰς τοὺς μεγίστους ἀγῶνας· ἡμεῖς δ' ἂν σωφρονῶμεν, ἔξ ἀρχῆς φυλαξόμεθα καὶ πειρασόμεθα φθῆναι περὶ
- 166 τὴν Λυδίαν καὶ τὴν Ἰωνίαν στρατόπεδον ἐγκαταστήσαντες εἰδότες ὅτι καὶ βασιλεὺς οὐχ ἐκόντων ἄρχει τῶν ἠπειρωτῶν, ἀλλὰ μείζω δύναμιν περὶ αὐτὸν ἐκάστων αὐτῶν ποιησάμενος· ἥς ἡμεῖς ὅταν κρείττω διαβιβάσωμεν, ὁ βουληθέντες ῥαδίως ἂν ποιήσαιμεν, ἀσφαλῶς ἅπασαν τὴν Ἀσίαν καρπώσομεθα. Πολὸν δὲ κάλλιον ἐκείνῳ περὶ τῆς βασιλείας πολεμεῖν ἢ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ τῆς ἡγεμονίας ἀμφισβητεῖν.
- 167 Ἄξιον δ' ἐπὶ τῆς νῦν ἡλικίας ποιήσασθαι τὴν στρατείαν, ἵν' οἱ τῶν συμφορῶν κοινωγήσαντες οὗτοι καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσωσι καὶ μὴ πάντα τὸν χρόνον δυστυχοῦντες διαγάγωσιν. Ἰκανὸς

Καὶ νὰ τί θὰ συμβῆ ἀκριβῶς· ἂν ὁ βάρβαρος ἐνισχύσῃ τὴν κατο- 163
 χή του στὶς πόλεις τὶς παραθαλάσσιες τοποθετώντας ἀκόμα ἰσχυρό-
 τερες φρουρὲς ἀπὸ ὅσες τώρα, ἴσως καὶ τὰ νησιά κοντὰ στὶς ἀσιατικὲς
 ἀκτὲς, ὅπως ἡ Ρόδος, ἡ Σάμος καὶ ἡ Χίος, νὰ κλίνουν μὲ τὸ μέρος του
 ἂν ὅμως τὸν προλάβουμε ἐμεῖς καὶ καταλάβουμε τὴν περιοχὴ αὐ-
 τή, εἶναι φυσικὸ καὶ αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦνε τὴ Λυδία, τὴ Φρυγία, ὡς
 καὶ τὴ χώρα ποὺ ἀπλώνεται ἀκόμα παραμέσα, νὰ προσχωρήσουνε
 σ' ἐμᾶς, ποὺ θὰ ἔχουμε πιά γιὰ ὀρμητήριο τὴν περιοχὴ αὐτή.

Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ βιαστοῦμε, νὰ μὴν καθυστερήσωμε στι- 164
 γμῆ, γιὰ νὰ μὴν πάθουμε ὅ,τι καὶ οἱ πατέρες μας. Ἐκεῖνοι κινητο-
 ποιήθηκαν ὕστερα ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, ἄφησαν μερικοὺς ἀπὸ τοὺς
 συμμάχους τους¹²² στὴν τύχη, καὶ ὕστερα ἀναγκάστηκαν λίγοι αὐτοὶ
 νὰ πολεμοῦνε μὲ πολλοὺς· καὶ ὅμως ἦταν στὸ χέρι τους νὰ διαβοῦν
 πρῶτοι στὴν Ἀσία καὶ μὲ ὅλες τὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις ἐνωμένες νὰ ὑπο-
 τάζουν μὲ εὐκολία ἓνα πρὸς ἓνα τὰ ἔθνη τῆς Ἀσίας.

Γιατί, ὅταν κανένας πολεμᾷ μὲ ἀνθρώπους ποὺ συναθροίζονται 165
 ἀπὸ διαφόρους τόπους, ἔχει ἀποδειχτῆ ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένη
 ὥσπου νὰ μαζευτοῦνε ὅλοι, ἀλλὰ νὰ ἐπιτεθῆ ἀμέσως, ὅταν ἀκόμα θὰ
 εἶναι σκορπισμένοι. Καὶ οἱ πρόγονοί μας βέβαια, ποὺ ἔπασαν στὰ
 σφάλματα αὐτά, τὰ ἐπανάρθωσαν ἀργότερα, ἀλλὰ ἀντιμετώπισαν κιν-
 δύνους φοβεροὺς. Ἐμεῖς ὅμως, ἂν ἔχουμε μυαλό, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θὰ
 πάρουμε τὰ μέτρα μας! Ἐγκαίρῃ θὰ ἐπιδιώξωμε νὰ ἐγκαταστήσωμε
 στρατὸ στὴν Ἰωνία καὶ τὴ Λυδία, ἀφοῦ ξέρομε ὅτι ὁ Πέρσης βασι- 166
 λιὰς ἐξουσιάζει τοὺς κατοίκους τῆς Ἀσίας ὄχι βέβαια μὲ τὴ δική τους
 θέληση, παρὰ ἀσφαλισμένους πάντα μὲ στρατιωτικὲς δυνάμεις πρὸ ἰσχυ-
 ρὲς ἀπὸ ὅσες μπορεῖ νὰ διαθέσῃ κάθε πόλη. Ἄν τώρα ἐμεῖς μεταφέ-
 ρουμε δυνάμεις ἀκόμα ἰσχυρότερες ἐκεῖ — πράγμα εὐκολώτατο γιὰ
 μᾶς, ἀρκεῖ νὰ τὸ θελήσουμε — σίγουρα καὶ ἀκίνδυνα θὰ καρπωθοῦμε
 ὅλη τὴν Ἀσία. Καὶ ἀσφαλῶς εἶναι καλύτερα νὰ πολεμοῦμε ἐμεῖς
 μ' ἐκεῖνον, γιὰ νὰ τοῦ καταλύσουμε τὴ βασιλεία, παρὰ νὰ ἀλληλο-
 τραγώμαστε συνέχεια γιὰ τὸ ποιὸς θὰ πετύχῃ τὴν ἡγεμονία στὴν
 Ἑλλάδα.

Εἶναι μάλιστα ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ ἐκστρατεία στὶς μέρες τοῦτες 167
 τῆς γενιᾶς μας, γιὰ νὰ ἀπολαύσουν ἐπιτέλους καὶ τὰ ἀγαθὰ αὐτοὶ ποὺ
 ὡς τώρα γεύτηκαν μόνο τὶς συμφορὲς καὶ νὰ μὴν περάσουν τὴ ζωὴ
 τους ὅλη μέσα στὴ δυστυχία. Φτάνει τὸ παρελθόν — τότε ποὺ καὶ

*Ἡ ἀνάγκη νὰ
 ἀποκαταστα-
 θοῦν τὸ γνη-
 γουώτερο οἶ-
 Ἑλληνες.*

- γὰρ ὁ παρεληλυθώς, ἐν ᾧ τί τῶν δεινῶν οὐ γέγονεν; Πολλῶν γὰρ κακῶν τῇ φύσει τῇ τῶν ἀνθρώπων ὑπαρχόντων αὐτοὶ πλείω τῶν ἀναγ-
- 168 καίων προσεξευρηγάμεν, πολέμους καὶ στάσεις ἡμῖν αὐτοῖς ἐμποιήσαντες, ὥστε τοὺς μὲν ἐν ταῖς αὐτῶν ἀνόμῳ ἀπόλλυσθαι, τοὺς δ' ἐπὶ ξένης μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν ἀλᾶσθαι, πολλοὺς δὲ δι' ἐνδειαν τῶν καθ' ἡμέραν ἐπικουρεῖν ἀναγκαζομένους ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῖς φίλοις μαχομένους ἀποθνήσκειν. Ὑπὲρ ὧν οὐδεὶς πώποτ' ἡγανάκτησεν, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ταῖς ὑπὸ τῶν ποιητῶν συγκαμμέναις δακρῦειν ἀξιοῦσιν, ἀληθινὰ δὲ πάθη πολλὰ καὶ δεινὰ γιγνόμενα διὰ τὸν πόλεμον ἐφορῶντες τοσούτου δέουσιν ἐλεεῖν ὥστε καὶ μᾶλλον χαίρουσιν ἐπὶ τοῖς ἀλλήλων κακοῖς ἢ τοῖς αὐτῶν ἰδίοις ἀγαθοῖς.
- 169 Ἴσως δ' ἂν καὶ τῆς ἐμῆς εὐηθείας πολλοὶ καταγελάσειαν, εἰ δυστυχίας ἀνδρῶν ὀδυροίμην ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς, ἐν οἷς Ἰταλία μὲν ἀνάστατος γέγονεν, Σικελία δὲ καταδεδούλωται, τῶσαυται δὲ πόλεις τοῖς βαρβάροις ἐκδέδονται, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις ἐστίν.
- 170 Θαυμάζω δὲ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσιν, εἰ προσήκει αὐτοῖς ἡγοῦνται μέγα φρονεῖν, μηδὲν πώποθ' ὑπὲρ τηλικούτων πραγμάτων μῆτ' εἰπεῖν μῆτ' ἐνθυμηθῆναι δυνηθέντες. Ἐχρῶν γὰρ αὐτούς, εἶπερ ἦσαν ἄξιοι τῆς παρουσίας δόξης, ἀπάντων ἀφεμένους τῶν ἄλλων περὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους εἰσηγεῖσθαι
- 171 καὶ συμβουλεύειν. Τυχὸν μὲν γὰρ ἂν τι συνεπέραναν· εἰ δὲ καὶ προαπεῖπον, ἀλλ' οὖν τοὺς γε λόγους ὥσπερ χρησμούς εἰς τὸν ἐπιόντα χρόνον ἂν κατέλιπον. Νῦν δ' οἱ μὲν ἐν ταῖς μεγίσταις δόξαις ὄντες ἐπὶ μικροῖς σπονδάζουσιν, ἡμῖν δὲ τοῖς τῶν πολιτῶν ἐξεστηκόσιν περὶ τηλικούτων πραγμάτων συμβουλεύειν παραλελοίπασιν.

ποιό κακό δὲν ἔπεσε ἀπάνω τους! Πάντα εἶναι πολλές οἱ συμφορές
 στὸ φυσικὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπινοήσαμε καὶ ἐμεῖς ἀκόμα περισσό-
 τερες ἀπὸ τὶς ἀναπόφευκτες : Δημιουργήσαμε στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ 168
 μας πολέμους καὶ ἐπαναστάσεις, ὥστε ἄλλοι νὰ χάνωνται παράνομα
 μέσα στὴν ἴδια τους τὴ χώρα, ἄλλοι σὲ ξένους τόπους νὰ περιφέρων-
 ται ἄθλιοι μαζί με τὰ παιδιὰ καὶ τὶς γυναῖκες τους, τέλος πολλοὶ
 ἀπὸ τὴ φτώχεια καὶ τὴ στέρηση νὰ υποχρεώνωνται νὰ ὑπηρετοῦνε
 τὸν ἐχθρὸ καὶ νὰ πεθαίνουν πολεμώντας με τοὺς φίλους. Γιὰ τὴν
 κατάσταση αὐτὴ κανεὶς ποτὲ δὲν ἀγανάχτησε! Γιὰ τὰ φανταστικὰ
 βέβαια δράματα, ποὺ συνθέτουν καὶ παρουσιάζουν οἱ τραγικοὶ ποιη-
 τές, ὅλοι νιώθουν τὴν ὑποχρέωση νὰ συγκινοῦνται καὶ νὰ κλαῖν
 ὅταν ὅμως βλέπουν μπροστὰ στὰ μάτια τους νὰ διαδραματίζονται
 τραγωδίες ἀληθινές, φριχτές καὶ ἀναρίθμητες, αὐτὲς ποὺ φέρνει
 τοῦ πολέμου ἢ κατάρρα, τόσο μακριὰ βρίσκονται ἀπὸ τὸ νὰ νιώσουν
 λύπη, ὥστε πιότερο χαίρονται γιὰ τὸ κακό ποὺ προξενεῖ ὁ ἕνας στὸν
 ἄλλο παρά γιὰ τὴν προσωπικὴ τους εὐτυχία.

Δὲν ἀποκλείεται ὥστόσο καὶ νὰ γελάσουν μερικοὶ με τὴν ἀφέλειά 169
 μου, ποὺ κάθομαι ἐδῶ πέρα καὶ ὀδύρομαι γιὰ τὴ δυστυχία ἀτομικῶν
 περιπτώσεων σὲ τέτοιες περιστάσεις, ὅπου ἡ Ἰταλία ὅλη ἔχει γίνει
 ἄνω κάτω¹²³, ἡ Σικελία ὑποδουλώθηκε¹²⁴, τόσες πόλεις ἔχουν παρα-
 δοθῆ στὸ βάρβαρο¹²⁵ καὶ ὅλη ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα βρίσκεται πιά μπρο-
 στὰ σὲ ἔσχατους κινδύνους.

Ἄπορῶ μάλιστα καὶ με τὴ στάση ποὺ κρατοῦν οἱ διάφοροι ἡγέ- 170
 τες στὶς πόλεις τὶς ἐλληνικές. Νομίζουν πὼς ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ
 νιώθουν περηφάνια, τὴ στιγμή ποὺ ποτὲ δὲν μπόρεσαν οὔτε νὰ ποῦν,
 μὰ οὔτε καὶ νὰ στοχαστοῦν τίποτα γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ποὺ ἔχει τόση
 σημασία. Ἐπρεπε δηλαδὴ αὐτοί, ἂν ἀξίζαν πραγματικὰ τὴ φήμη ποὺ
 ἔχουν τώρα, νὰ ἀφήσουν κατὰ μέρος κάθε ἄλλο ζήτημα καὶ νὰ κατα-
 πιαστοῦν νὰ δώσουν γνώμη μονάχα γιὰ τὸν πόλεμο με τοὺς βαρβάρους.

Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔφερναν κάποιο θετικὸ ἀποτέλεσμα· καὶ στὴν 171
 περίπτωση ὅμως ποὺ θὰ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀπογοητευθοῦν, θὰ
 ἄφηναν τὰ λόγια τους χρησμούς γιὰ τὶς μελλούμενες γενιές. Τώρα
 ὅμως αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὴ δόξα τὴ μεγάλη καταπιάνονται περισπού-
 दाστα με τὰ ἀσήμαντα ζητήματα καὶ ἀφήνουνε σ' ἐμᾶς, ποὺ δὲν ἔχο-
 με σχέση με τὴν πολιτικὴ, τὴ φροντίδα νὰ δίνουμε συμβουλές γιὰ θέ-
 ματα με τόση σπουδαιότητα.

- 172 Οὐ μὴν ἀλλ' ὅσῳ μικροψυχότεροι τυγχάνουσιν ὄντες οἱ προ-
 εστῶτες ἡμῶν, τοσοῦτῳ τοὺς ἄλλους ἐρρωμενεστέρας δεῖ σκο-
 πεῖν, ὅπως ἀπαλλαγσόμεθα τῆς παρούσης ἔχθρας. Νῦν μὲν γὰρ
 μάτην ποιούμεθα τὰς περὶ τῆς εἰρήνης συνθήκας· οὐ γὰρ διαλυόμεθα
 τοὺς πολέμους, ἀλλ' ἀναβαλλόμεθα καὶ περιμένομεν τοὺς καιροὺς ἐν
- 173 οἷς ἀνήκεστόν τι κακὸν ἀλλήλους ἐργάσασθαι δυνησόμεθα. Δεῖ δὲ
 ταύτας τὰς ἐπιβουλὰς ἐκποδῶν ποιησαμένους ἐκείνοις τοῖς ἔργοις
 ἐπιχειρεῖν ἐξ ὧν τὰς τε πόλεις ἀσφαλέστερον οἰκήσομεν καὶ πιστότε-
 ρον διακεισόμεθα πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Ἔστι δ' ἀπλοῦς καὶ ῥᾶδιος ὁ λό-
 γος ὁ περὶ τούτων· οὔτε γὰρ εἰρήνην οἷόν τε βεβαίαν ἀγαγεῖν ἢ
 μὴ κοινῇ τοῖς βαρβάροις πολεμήσωμεν, οὐθ' ὁμοιοῦσαι τοὺς Ἕλληνας
 πρὶν ἂν καὶ τὰς ἀφελείας ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ τοὺς κινδύνους πρὸς τοὺς
- 174 αὐτοὺς ποιησώμεθα. Τούτων δὲ γενομένων καὶ τῆς ἀπορίας τῆς
 περὶ τὸν βίον ἡμῶν ἀφαιρεθείσης, ἢ καὶ τὰς ἐταιρίας διαλύει καὶ τὰς
 συγγενείας εἰς ἔχθραν προάγει καὶ πάντας ἀνθρώπους εἰς πολέμους
 καὶ στάσεις καθίστησιν, οὐκ ἔστιν ὅπως οὐκ ὁμοιοῦσομεν καὶ τὰς
 εὐνοίας ἀληθινὰς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἔξομεν. Ὡν ἔνεκα περὶ παντὸς
 ποιητέον ὅπως ὡς τάχιστα τὸν ἐνθένδε πόλεμον εἰς τὴν ἡπειρον διο-
 ρισθῆναι, ὡς μόνον ἂν τοῦτ' ἀγαθὸν ἀπολαύσαιμεν τῶν κινδύνων τῶν
 πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, εἰ ταῖς ἐμπειρίαις ταῖς ἐκ τούτων γεγενημέναις
 πρὸς τὸν βάρβαρον καταχρησασθαι δόξειεν ἡμῖν.
- 175 Ἄλλὰ γὰρ ἴσως διὰ τὰς συνθήκας ἄξιον ἐπισχεῖν, ἀλλ' οὐκ
 ἐπιχειρῆσαι καὶ θάπτον ποιήσασθαι τὴν στρατείαν. Δι' αἷς αἰ μὲν ἡλευ-
 θερωμένα τῶν πόλεων βασιλεῖ χάριν ἴσασιν, ὡς δι' ἐκεῖνον τυχοῦ-
 σαι τῆς αὐτονομίας ταύτης, αἰ δ' ἐκδεδομένα τοῖς βαρβάροις μάλιστα
 μὲν Λακεδαιμονίοις ἐπικαλοῦσιν, ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς με-
 τασχοῦσι τῆς εἰρήνης, ὡς ὑπὸ τούτων δουλεύειν ἠναγκασμένοι. Καί-

Ἄλλὰ ὅσο πῖο μικρόψυχοι εἶναι οἱ ἀρχηγοὶ μας, τόσο πῖο σο- 172
 βαρὰ καὶ πῖο ἀποφασιστικὰ πρέπει νὰ ἐξετάζουσι οἱ ἄλλοι τὸν τρόπο
 πού θά ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὶς ἐχθρες πού μᾶς βασιανίζουν τώρα. Γιατὶ
 τώρα βέβαια μάταια κάνομε συνθήκες γιὰ εἰρήνη! Στὴν πραγματι-
 κότητα δὲ ματαιώνομε ὀριστικὰ τὸν πόλεμο· μόνον τὸν ἀναβάλλομε, καὶ
 περιμένομε τὴν εὐκαιρία τὴν καλή, πού θά ἔχομε τὴ δύναμη νὰ κα-
 ταφέρωμε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο κάποιο χτύπημα ἀνεπανόρθωτο!...

Ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴ μέση τὰ σχέδια τὰ 173
 ὑπουλα καὶ νὰ καταπιαστοῦμε ἐπιτέλους μονάχα μὲ τὰ ἔργα πού θά
 μᾶς ἐπιτρέψουνε νὰ ζοῦμε μὲς στὶς πόλεις μας μὲ ἀσφάλεια μεγαλύ-
 τερη καὶ νὰ ἔχομε ἀνάμεσά μας ἐμπιστοσύνη περισσότερη. Βέβαια
 νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι ἀπλὸ καὶ εὐκόλο : Δηλαδή εἶναι
 ἀδύνατο νὰ ἐξασφαλίσωμε μιὰ σίγουρη εἰρήνη, ἀμα δὲν πολεμήσω-
 με ὅλοι μαζί ὁμόφωνα τοὺς Πέρσες· ἀδύνατο νὰ ὁμονοήσουσι οἱ Ἕλ-
 ληνες, προτοῦ πεισθοῦν καὶ τὶς ὠφέλειες ὅλοι μαζί καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο
 ἐχθρὸ νὰ ἐπιζητοῦνε καὶ τοὺς πολέμους πάλι ὅλοι μαζί καὶ μὲ τὸν
 ἴδιο ἀντίπαλο νὰ κάνουν.

Καὶ ὅταν γίνουσι ὅλα αὐτὰ καὶ λείψῃ ἀπὸ τὴ μέση ἡ φτώχεια 174
 ἢ φοβερή, πού καταστρέφει τὶς φιλίαι καὶ ὀδηγεῖ τοὺς συγγενεῖς σὲ
 ἀμάχες, ἀναστατώνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ φέρνει τοὺς πολέ-
 μους, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ὁμονοήσωμε καὶ νὰ μὴ νιώθωμε ἀγάπη
 ἀληθινὴ ὁ ἓνας γιὰ τὸν ἄλλο. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους πρέπει
 νὰ κάνωμε τὸ πᾶν, γιὰ νὰ μεταφερθῇ τὸ γρηγορώτερον ἀπὸ δῶ ὁ πό-
 λεμος στὸ χῶρον τῆς Ἀσίας. Εἶναι τὸ μόνον ἀγαθὸ πού θά ἦταν δυνατὸ
 ἴσως νὰ βγάλωμε ἀπὸ τοὺς ἀνόσιους πολέμους μεταξὺ μας, ἂν θά
 τὸ ἀποφασίζαμε ἐπιτέλους νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε ἐνάντια στοὺς βαρ-
 βάρους γιὰ τὸ δικό μας τὸ καλὸ τὴν πικρὴ πείρα πού μᾶς ἐξασφάλι-
 σαν ἐδῶ.

Ἄλλὰ, θά πῆτε, θά πρέπει ἴσως ἐξαιτίας τῆς συνθήκης¹²⁶ νὰ 175
 συγκρατηθοῦμε, νὰ μὴ βιαστοῦμε καὶ νὰ μὴν κάνωμε τὴν ἐκστρατεία
 νωρίτερα ἀπὸ τὴν ὥρα τῆς. Ἄλλωστε οἱ πόλεις πού ἀπόχτησαν αὐτο-
 νομία μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴ νιώθουσι εὐγνωμοσύνη γιὰ τὸ βασιλιά, γιὰ-
 τί σ' αὐτὸν χρωστοῦν αὐτὴ τὴν αὐτονομία· καὶ ὅσες πάλιν ἔχουσι παρα-
 δοθῆ στὰ χέρια τῶν βαρβάρων δὲν τὰ βάζουσι παρὰ μὲ τοὺς Σπαρτιάτες
 πρῶτα καὶ ὕστερα μὲ τοὺς ἄλλους πού ὑπόγραψαν μαζί τους τοὺς ὅρους
 τῆς εἰρήνης, γιὰτὶ πιστεύουσι πῶς αὐτοὶ εἶναι ἡ αἰτία πού τοὺς ἀνάγκα-

Τὸ χρέος νὰ
 καταλυθῇ ἡ
 εἰρήνη τοῦ
 Ἄνταλκίδα.

176 *τοι πῶς οὐ χρηὴ διαλύειν ταύτας τὰς ὁμολογίας, ἐξ ὧν τοιαύτη δόξα γέγονεν, ὡς ὁ μὲν βάρβαρος κήδεται τῆς Ἑλλάδος καὶ φύλαξ τῆς εἰρήνης ἐστίν, ἡμῶν δὲ τινές εἰσιν οἱ λυμαινόμενοι καὶ κακῶς ποιοῦν-
 τες αὐτήν; Ὁ δὲ πάντων καταγελαστότατον, ὅτι τῶν γεγραμμένων ἐν ταῖς ὁμολογίαις τὰ χεῖριστα τυγχάνομεν διαφυλάττοντες.
 Ἄ μὲν γὰρ αὐτονόμους ἀφήσει τὰς τε νήσους καὶ τὰς πόλεις τὰς ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, πάλαι λέλονται καὶ μάτην ἐν ταῖς στήλαις ἐστίν· ἃ δ' αἰσχύνῃ ἡμῖν φέροι καὶ πολλοὺς τῶν συμμάχων ἐκδέδωκεν, ταῦτα δὲ κατὰ χώραν μένει καὶ πάντες αὐτὰ κύρια ποιοῦμεν, ἃ χρῆν ἀναιρεῖν καὶ μηδὲ μίαν ἑᾶν ἡμέραν, νομίζοντας προστάγματα καὶ μὴ συνθήκας εἶναι. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι συνθήκαι μὲν εἰσιν, αἵτινες ἂν ἴσως καὶ κοινῶς ἀμφοτέροις ἔχουσιν, προστάγματα δὲ τὰ τοὺς ἐτέ-
 177 ρους ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον; Διὸ καὶ τῶν πρεσβευσάντων ταύτην τὴν εἰρήνην δικαίως ἂν κατηγοροῦμεν, ὅτι πεμφθέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐποιήσαντο τὰς συνθήκας. Ἐχρῆν γὰρ αὐτούς, εἴτ' ἐδόκει τὴν αὐτῶν ἔχειν ἐκάστους, εἴτε καὶ τῶν δοριαλώτων ἐπάρχειν, εἴτε τούτων κρατεῖν ὧν ὑπὸ τὴν εἰρήνην ἐτυγχάνομεν ἔχοντες, ἐν τι τούτων ὀρισμένους καὶ κοινὸν τὸ δίκαιον ποιη-
 178 σαμένους, οὕτω συγγράφεσθαι περὶ αὐτῶν. Νῦν δὲ τῇ μὲν ἡμετέρᾳ πόλει καὶ τῇ Λακεδαιμονίῳ οὐδεμίαν τιμὴν ἀπένειμαν, τὸν δὲ βάρβαρον ἀπάσης τῆς Ἀσίας δεσπότην κατέστησαν, ὥσπερ ὑπὲρ ἐκείνου πολεμησάντων ἡμῶν ἢ τῆς μὲν Περσῶν ἀρχῆς πάλαι καθεστηκυίας, ἡμῶν δ' ἄρτι τὰς πόλεις κατοικούντων, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων μὲν νεωστὶ ταύτην τὴν τιμὴν ἔχόντων, ἡμῶν δὲ τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν τοῖς Ἑλ-
 179 λησι δυναστευόντων. Οἶμαι δ' ἐκείνως εἰπὼν μᾶλλον δηλώσειν τὴν τε περὶ ἡμᾶς ἀτιμίαν γεγενημένην καὶ τὴν τοῦ βασιλέως πλεονεξίαν.*

σε νά γίνουν οί σκλάβοι τῶν βαρβάρων. Μά ἕνας ἀκόμα λόγος παραπάνω νά διαλύσωμε ἀμέσως τή συμφωνία αὐτή, πού δημιούργησε μιὰ τέτοια γνώμη ἀπαράδεκτη : "Ὅτι δῆθεν ὁ βάρβαρος νοιάζεται τήν Ἑλλάδα καί προστατεύει τήν εἰρήνην¹²⁷, ἐνῶ μερικοὶ ἀπό μᾶς εἶναι αὐτοὶ πού τή λυμαίνονται καί τήν καταστρέφουν.

Καί τὸ πιὸ κωμικὸ ἀπὸ ὅλα, ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης περισσό- 176
 σότερο σεβόμαστε ἐκεῖνα πού εἶναι τὰ χειρότερα γιὰ μᾶς: Αὐτὰ πού δίνουν στὰ νησιά μας καί στὶς πόλεις τῆς Εὐρώπης τὴν αὐτονομία ἀπὸ πολλὴν καιρὸ τώρα καταπατήθηκαν¹²⁸ καί ἄδικα ἀναφέρονται μέσα στὶς στήλες¹²⁹ τῆς συνθήκης· ἐκεῖνα ὅμως πού εἶναι ἡ ντροπὴ μας καί πού πολλοὺς ἀπὸ τοὺς συμμάχους μας ἔχουν ρίξει στὴ σκλαβιά, μένουν στὴ θέση τους ἀκλόνητα καί τὰ σεβόμαστε ἀπόλυτα· καί ὅμως θὰ ἔπρεπε νά τὰ καταστρέψωμε ἀμέσως, νά μὴν τὰ ἀφήσωμε οὔτε μιὰ μέρα, νομίζοντάς τα διαταγὰς τοῦ βασιλιᾶ καί ὄχι ἄρθρα ἰσοτιμῆς συνθήκης. Ποιὸς τάχα δὲν τὸ ξέρει ὅτι συνθήκη ἔχομε, ὅταν ὑπάρχει ἀπόλυτη ἰσότητά¹³⁰ καί ἀμεροληψία καί γιὰ τίς δυὸ μερίδες πού συμβάλλονται, καί διαταγή, ὅταν τὸ ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ δυὸ ἄδικα μειονεκτῇ γιὰ ὄφελος τοῦ ἄλλου;

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀκριβῶς ἔχομε ὅλο τὸ δικαίωμα νά καταγγεί- 177
 λωμε τοὺς πρέσβεις πού διαπραγματεύτηκαν αὐτὴ τὴν εἰρήνην, ἐπειδὴ, ἐνῶ τοὺς ἔστειλαν οἱ Ἕλληνες, ὑπόγραψαν συνθήκη πού μόνο τοὺς βαρβάρους εὐνοεῖ. Ὡστόσο, εἴτε πίστευαν πὼς ὁ καθένας ἔπρεπε νά διαφεντεύη μόνο τὴ δικιὰ του πόλη εἴτε νά ἐξουσιάζη καί τίς χῶρες πού καταχτήθηκαν στὸν πόλεμο ἢ καί νά ἀρκεστῇ στὶς κτήσεις πού εἶχε στὰ χρόνια τῆς εἰρήνης, αὐτοὶ εἶχανε χρέος νά ὀρίσουν μιὰ ἀπὸ τίς τρεῖς αὐτὲς λύσεις καί νά ὑπογράψουν τὴ συνθήκη μὲ πνεῦμα ἀπόλυτης ἰσοτιμίας καί δικαιοσύνης.

Τώρα ὅμως τόσο στὴν πόλη τὴ δικιὰ μας ὅσο καί στῶν Σπαρ- 178
 τιατῶν δὲν ἀναγνώρισαν καμιὰ τιμὴ· ἀντίθετα ὄρισαν τὸ βάρβαρο δεσπότη ὅλης τῆς Ἀσίας, σὰ νά εἶχαμε πολεμῆσει ἐμεῖς γιὰ λογαριασμό του ἢ σὰ νά ἦταν πολὺ παλιὰ ἡ ἐξουσία τῶν Περσῶν καί ἐμεῖς μόλις πού κατοικήσαμε στὶς πόλεις μας· σὰ νά μὴν πῆραν τὴν τιμὴ αὐτὴ τώρα στὰ τελευταῖα καί σὰ νά μὴν εἶχαμε ἐμεῖς ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια τὴν ἐξουσία στὴν Ἑλλάδα.

"Ἐχω μάλιστα τὴ γνώμη ὅτι μὲ αὐτὰ πού τώρα θὰ σᾶς πῶ θὰ 179
 ἀποδείξω καθαρὰ τόσο τὴν προσβολὴ πού ἔγινε σ' ἐμᾶς ὅσο καί τὰ

Τῆς γὰρ γῆς ἀπάσης τῆς ὑπὸ τῷ κόσμῳ κειμένης δίχα τετμημένης καὶ τῆς μὲν Ἀσίας, τῆς δ' Εὐρώπης καλουμένης, τὴν ἡμίσειαν ἐκ τῶν συνθηκῶν εἴληφεν, ὥσπερ πρὸς τὸν Δία τὴν χώραν νεμόμενος, ἀλλ' οὐ πρὸς ἀνθρώπους τὰς συνθήκας ποιούμενος. Καὶ ταύτας ἡμᾶς ἠνάγκασεν ἐν στήλαις λιθίναις ἀναγράψαντας ἐν τοῖς κοινοῖς τῶν ἱερῶν καταθεῖναι, πολὺ κάλλιον τρόπαιον τῶν ἐν ταῖς μάχαις γιγνομένων· τὰ μὲν γὰρ ὑπὲρ μικρῶν ἔργων καὶ μιᾶς τύχης ἐστίν, αὐτὰ δ' ὑπὲρ ἅπαντος τοῦ πολέμου καὶ καθ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἐστήκασιν.

181 Ὑπὲρ ὧν ἄξιον ὀργίζεσθαι καὶ σκοπεῖν ὅπως τῶν τε γεγενημένων δίκην ληψόμεθα καὶ τὰ μέλλοντα διορθωσόμεθα. Καὶ γὰρ αἰσχρὸν ἰδίᾳ μὲν τοῖς βαρβάροις οἰκέταις ἀξιοῦν χρῆσθαι, δημοσίᾳ δὲ τοσοῦτους τῶν συμμάχων περιορᾶν αὐτοῖς δουλεύοντας, καὶ τοὺς μὲν περὶ τὰ Τρωϊκὰ γενομένους μιᾶς γυναικὸς ἀρπασθείσης οὕτως ἅπαντας συνοργισθῆναι τοῖς ἀδικηθεῖσιν ὥστε μὴ πρότερον παύσασθαι πολεμοῦντας, πρὶν τὴν πόλιν ἀνάστατον ἐποίησαν τοῦ τολμήσαν-

182 τος ἑξαμαρτεῖν, ἡμᾶς δ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος ὑβριζομένης μηδεμίαν ποιήσασθαι κοινὴν τιμωρίαν, ἐξὸν ἡμῖν εὐχῆς ἄξια διαπράξασθαι. Μόνος γὰρ οὗτος ὁ πόλεμος εἰρήνης κρείττων ἐστίν, θεωρία μὲν μᾶλλον ἢ στρατεία προσεικώς, ἀμφοτέροις δὲ συμφέρον καὶ τοῖς ἡσυχίαν ἄγειν καὶ τοῖς πολεμεῖν ἐπιθυμοῦσιν. Ἐξείη γὰρ ἂν τοῖς μὲν ἀδεῶς τὰ σφέτερόν αὐτῶν καρποῦσθαι, τοῖς δ' ἐκ τῶν ἄλλοτριῶν μεγάλους πλούτους κατακτήσασθαι.

183 Πολλαχῆ δ' ἂν τις λογιζόμενος εὔροι ταύτας τὰς πράξεις μά-

πλεονεκτήματα που αποκόμισε ο Πέρσης βασιλιάς. Δηλαδή είναι γνωστό πως όλη η γη που σκέπει ο ούρανός είναι μοιρασμένη σε δυο μεγάλα τμήματα¹³¹ — το ένα το λέν 'Ασία, το άλλο Ευρώπη. Ο βασιλιάς με τη γνωστή συνθήκη πήρε στην έξουσία του το μισό μέρος όλου κληρης τής γης, σά να έκαμνε τη μοιρασιά του κόσμου με το Δία¹³² και όχι ισότιμη συνθήκη με ανθρώπους. Και ύστερα αυτή τη θλιβερή 180 συνθήκη μᾶς υποχρέωσε να τη χαράξουμε σε στήλες λίθινες και να την καταθέσουμε στα πανελλήνια ιερά, σάν τρόπαιο πολύ λαμπρότερο γι' αυτόν από όσα στήνονται στις μάχες. Και πράγματι, αυτά τὰ τελευταῖα είναι για κατορθώματα περιορισμένης σημασίας και αποτελέσματα μᾶς ἴσως τυχερῆς στιγμῆς· οἱ στήλες ὅμως προβάλλουν τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς πολέμου μακροχρόνιου σὲ βάρος ὅλης τῆς Ἑλλάδας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Γιὰ ὅλα αὐτὰ θὰ πρέπη νὰ μᾶς πιᾶση ἡ ἀγανάκτηση καὶ νὰ κοιτάζουμε νὰ βροῦμε τρόπο νὰ πάρουμε ἐκδίκηση γιὰ ὅσα πάθαμε στὸ παρελθὸν καὶ νὰ ταχτοποιήσουμε τὰ πράγματα στὸ μέλλον. Στὸ κάτω κάτω εἶναι ντροπὴ σὺν ἰδιώτης ὁ καθένας νὰ ἔχουμε στὰ σπίτια μας γιὰ δούλους τοὺς βαρβάρους, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπίσημα σὺν κράτος νὰ ἀφήνωμε τόσους ἀπὸ τοὺς συμμάχους μας νὰ εἶναι δοῦλοι ἐκείνων· εἶναι ντροπὴ αὐτοὶ ποὺ ζήσανε στὰ χρόνια τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, γιὰ τὸ χατήρι μιᾶς γυναίκας ποὺ τοὺς κλέψανε, νὰ νιώσουν τόσο ὅλοι μαζί τὴν προσβολὴ ποὺ ἔγινε, ὥστε νὰ μὴν τὸν σταματήσουνε τὸν πόλεμο, παρὰ μονάχα ἀφοῦ κατάστρεψαν ἀπ' τὰ θεμέλια τὴν πόλη αὐτοῦ ποὺ τόλμησε νὰ τοὺς προσβάλη, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐμεῖς σήμερα, 182 τὴ στιγμὴ ποὺ καταξυτελιζέται ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάδα, νὰ μὴν τοὺς ἐπιβάλλουμε ὅλοι μαζί μιὰ τιμωρία — ἐνῶ εἶναι στὸ χέρι μας νὰ πραγματοποιήσουμε ἀκόμα καὶ τὴν τολμηρότερη εὐχὴ μας. Ἐξᾴλλου μόνο ἓνας τέτοιος πόλεμος εἶναι ἀπὸ τὴν εἰρήνην προτιμότερος: Μοιάζει μὲ πανηγυρικὴ πομπή¹³³ παρὰ μὲ ἐκστρατεία καὶ εἶναι ὠφέλιμος καὶ γιὰ ὅσους θέλουν τὴν ἡσυχία τους καὶ γιὰ κείνους ποὺ ἐπιθυμοῦν τὸν πόλεμο. Ἐξασφαλίζει, βλέπετε, τὴ δυνατότητα στοὺς πρώτους νὰ ἀπολαμβάνουν χωρὶς φόβο τὰ ἀγαθὰ τους, στοὺς ἄλλους πάλι νὰ ἀποχτήσουν πλούτη πολλὰ ἀπὸ τίς ξένες γῶρες.

Μὰ καὶ ἀπὸ κάθε ἄποψη ἂν τὸ συλλογιστῆ κανεὶς στὰ σοβαρά, 183

Ἔλικά καὶ θικά ὀφέλη πὸ τὴν ἐστρατεία.

λιστα λωσιτελούσας ἡμῖν. Φέρε γάρ, πρὸς τίνας χρῆ πολεμεῖν τοὺς
 μηδεμιᾶς πλεονεξίας ἐπιθυμοῦντας, ἀλλ' αὐτὸ τὸ δίκαιον σκοποῦντας ;
 Οὐδ' πρὸς τοὺς καὶ πρότερον κακῶς τὴν Ἑλλάδα ποιήσαντας καὶ νῦν
 ἐπιβουλεύοντας καὶ πάντα τὸν χρόνον οὕτω πρὸς ἡμᾶς διακειμένους ;
 184 Τίσιν δὲ φθονεῖν εἰκὸς ἔστιν τοὺς μὴ παντάπασιν ἀνάνδρως δια-
 κειμένους, ἀλλὰ μετριῶς τούτῳ τῷ πράγματι χρωμένους ; Οὐδ' τοῖς
 μείζους μὲν τὰς δυναστείας ἢ κατ' ἀνθρώπους περιβεβλημένοις, ἐλάτ-
 τονος δ' ἀξίους τῶν παρ' ἡμῖν δυστυχοῦντων ; Ἐπὶ τίνας δὲ στρατεύειν
 [μᾶλλον] προσήκει τοὺς ἅμα μὲν εὐσεβεῖν βουλομένους, ἅμα δὲ τοῦ
 συμφέροντος ἐνθυμουμένους ; Οὐκ ἐπὶ τοὺς καὶ φύσει πολεμίους καὶ
 πατρικοὺς ἐχθροὺς, καὶ πλεῖστα μὲν ἀγαθὰ κεκτημένους, ἥκιστα δ'
 ὑπὲρ αὐτῶν ἀμύνεσθαι δυναμένους ; Οὐκοῦν ἐκεῖνοι πᾶσι τούτοις ἔνο-
 185 χοι τυγχάνουσιν ὄντες. Καὶ μὴν οὐδὲ τὰς πόλεις λυπήσομεν στρα-
 τιώτας ἐξ αὐτῶν καταλέγοντες, ὃ νῦν ἐν τῷ πολέμῳ τῷ πρὸς ἀλλή-
 λους ὀχληρότατόν ἐστιν αὐταῖς· πολλὴ γὰρ οἶμαι σπανιωτέρους ἔσε-
 σθαι τοὺς μένειν ἐβελήσαντας τῶν συνακολουθεῖν ἐπιθυμησόντων.
 Τίς γὰρ οὕτως ἢ νέος ἢ παλαιὸς ῥαθυμὸς ἔστιν, ὅστις οὐ μετασχεῖν
 βουλῆσεται ταύτης τῆς στρατιᾶς τῆς ὑπ' Ἀθηναίων μὲν καὶ Λακε-
 δαιμονίων στρατηγουμένης, ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν συμμάχων ἐλευθερίας
 ἀθροιζομένης, ὑπὸ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἐκπεμπομένης, ἐπὶ δὲ
 186 τὴν τῶν βαρβάρων τιμωρίαν πορευομένης ; Φήμην δὲ καὶ μνήμην
 καὶ δόξαν πόσῃν τινα χρῆ νομίζειν ἢ ζῶντας ἔξειν ἢ τελευτήσαντας
 καταλείπειν τοὺς ἐν τοῖς τοιούτοις ἔργοις ἀριστεύσαντας ; Ὅποιον γὰρ
 οἱ πρὸς Ἀλέξανδρον πολεμήσαντες καὶ μίαν πόλιν ἐλόντες τοιούτων
 ἐπαίων ἠξιώθησαν, ποῖον τινῶν χρῆ προσδοκᾶν ἐγκωμίων τεύξε-
 σθαι τοὺς ὅλης τῆς Ἀσίας κρατήσαντας ; Τίς γὰρ ἢ τῶν ποιεῖν δυ-
 ναμένων ἢ τῶν λέγειν ἐπισταμένων οὐδὲ ποινήσει καὶ φιλοσοφήσει βου-

θὰ βρῆ πὼς τέτοιες πράξεις μᾶς ὠφελοῦν πάρα πολὺ. Καὶ πράγματι, μὲ ποιούς πρέπει νὰ πολεμοῦν οἱ ἄνθρωποι ποὺ δὲν κατέχονται ἀπὸ καμιὰ διάθεση πλεονεξίας, ἀλλὰ κοιτοῦν μόνο τὸ δίκαιο; Δὲν πρέπει νὰ τὰ βάζουν μὲ αὐτοὺς ποὺ καὶ παλιότερα ἔβλαψαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τώρα πάλι τὴν ἔχουσε στὸ μάτι καὶ ὅλο τὸν καιρὸ τρέφουν ἐναντίον μας αἰσθήματα μονάχα μίσους; Ποιούς εἶναι φυσικὸ νὰ φθοιοῦν ὅσοι 184 δὲν ἔχουν χάσει ἀκόμα τὸ φιλότιμό τους ἐντελῶς, ἀλλὰ διατηροῦν μιὰ στάλα ἀξιοπρέπειας; Δὲν πρέπει νὰ μισοῦν ἐκείνους ποὺ ἔχουν φορτωθῆ ἐξουσία μεγαλύτερη ἀπὸ ὅση γίνεται νὰ σηκώσῃ ἢ φύσῃ ἢ ἀνθρώπινη, μὴ μὲν ἢ ἀξία τους δὲ φτάνει οὔτε τοὺς πιὸ ἄθλιους δικούς μας; Καὶ ἐναντίον τίνων ἔχουσε χρέος νὰ ἐκστρατεύουν αὐτοὶ ποὺ θέλουσε νὰ δείχνουν εὐσέβεια, μὰ δὲν ξεχνοῦν οὔτε στιγμή καὶ τὸ συμφέρο τους; Ὅχι ἐναντίον ἐκείνων ποὺ εἶναι φυσικοὶ καὶ προαιώνιοι ἐχθροί, ποὺ ἔχουν ἀποχτήσει ἀμέτρητα ἀγαθὰ, μὰ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ ὑπερασπίσουν; Ἐ λοιπόν, ὅλους αὐτοὺς τοὺς ὄρους τοὺς συγκεντρώνουν ἀπάνω τους οἱ Πέρσες.

Ἄλλωστε οὔτε καὶ τὶς πόλεις μας πρόκειται νὰ λυπήσουμε στρα- 185
τολογώντας στρατιῶτες ἀπὸ αὐτές, πράγμα ποὺ τώρα, στὸν πόλεμο ποὺ κάνουν μεταξύ τους, ἀναμφισβήτητα τοὺς εἶναι ὀχληρότατο. Εἶμαι μάλιστα βέβαιος ὅτι πολὺ λιγότεροι θὰ θέλουνε νὰ μείνουν ἀπὸ ὅσους θὰ ἔχουν τὴ λαχάρα νὰ πάρουν μέρος στὴν ἐκστρατεία αὐτή. Ποιὸς τάχα νέος ἢ καὶ ἡλικιωμένος θὰ εἶναι τόσο ἀδιάφορος, ὥστε νὰ μὴ δεχτῆ νὰ πάρῃ μέρος σ' αὐτὸ τὸ στράτευμα ποὺ θὰ τὸ διευθύνουνε μαζὶ Σπαρτιάτες καὶ Ἀθηναῖοι, ποὺ ὀργανώνεται γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν συμμάχων, ποὺ ξεκινάει μὲ τὶς εὐχὰς ὅλης ἀνεξαιρέτως τῆς Ἑλλάδας, ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς βαρβάρους; Ἄλλὰ καὶ 186
πόση φήμη, τί θύμηση θαυμάσια, πόση δόξα πρέπει νὰ φανταστοῦμε ὅτι θὰ ἀποχτήσουν ὅσο θὰ εἶναι ζωντανοί, ἢ θὰ ἀφήσουν πίσω τους, ἂν θὰ πεθάνουν, ὅσοι θὰ ξεχωρίσουν σὲ ἓναν ἀγῶνα τόσο ἱερό; Καὶ ἀφοῦ ἐκεῖνοι ποὺ πολέμησαν μονάχα τὸν Ἀλέξανδρο¹³⁴ καὶ δὲν κυρίευσαν παρὰ μιὰ πόλη μόνο ἀξιώθηκαν τέτοιους λαμπροὺς ἐπαίνους, ποιά ἀνείπωτα ἐγκώμια πρέπει νὰ περιμένωμε πὼς θὰ δεχτοῦν αὐτοὶ ποὺ θὰ κυριαρχήσουνε σὲ ὅλη τὴν Ἀσία; Ποιὸς ἀπὸ τοὺς ποιητὲς ἢ ἀπὸ τοὺς ρήτορες δὲ θὰ μοχθήσῃ καὶ δὲ θὰ ἐξαντλήσῃ ὅλες του τὶς δυνάμεις καὶ τὶς γνώσεις του μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ ἀφήσῃ ἀθάνατο

λόμενος ἅμα τῆς θ' αὐτοῦ διανοίας καὶ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς μνημεῖον εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον καταλιπεῖν ;

- 187 Οὐ τὴν αὐτὴν δὲ τυγχάνω γνώμην ἔχων ἔν τε τῷ παρόντι καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου. Τότε μὲν γὰρ ὤμην ἀξίως δυνήσεσθαι τῶν πραγμάτων εἰπεῖν· νῦν δ' οὐκ ἐφικνοῦμαι τοῦ μεγέθους αὐτῶν, ἀλλὰ πολλά με διαπέφευγεν ὣν διανοήθη. Αὐτοὺς οὖν χρὴ συνδιορᾶν, ὅσης ἂν εὐδαιμονίας τύχοιμεν εἰ τὸν μὲν πόλεμον τὸν νῦν ὄντα περὶ ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἠπειρώτας ποιησαίμεθα, τὴν δ' εὐδαιμονίαν τὴν ἐκ τῆς
- 188 Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διακομίσειμεν, καὶ μὴ μόνον ἀκροατὰς γενομένους ἀπελθεῖν, ἀλλὰ τοὺς μὲν πράττειν δυναμένους παρακαλοῦντας ἀλλήλους πειρᾶσθαι διαλλάττειν τὴν τε πόλιν τὴν ἡμετέραν καὶ τὴν Λακεδαιμονίων, τοὺς δὲ τῶν λόγων ἀμφισβητοῦντας πρὸς μὲν τὴν παρακαταθήκην καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὧν νῦν φλυαροῦσι παύεσθαι γράφοντας, πρὸς δὲ τοῦτον τὸν λόγον ποιεῖσθαι τὴν ἄμιλλαν καὶ σκοπεῖν ὅπως ἄμεινον ἐμοῦ περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἐροῦσιν,
- 189 ἐνθυμονόμενος ὅτι τοῖς μεγάλ' ὑπισχνουμένοις οὐ πρέπει περὶ μικρὰ διατρίβειν, οὐδὲ τοιαῦτα λέγειν ἔξ ὧν ὁ βίος μηδὲν ἐπιδώσει τῶν πεισθέντων, ἀλλ' ὧν ἐπιτελεσθέντων αὐτοὶ τ' ἀπαλλαγῆσονται τῆς παρούσης ἀπορίας καὶ τοῖς ἄλλοις μεγάλων ἀγαθῶν αἰτιοὶ δόξουσιν εἶναι.

μνημεῖο στους αἰῶνες τόσο για τὴ δικιὰ του ἰκανότητά, ὅσο καὶ για τὴν ἀρετὴ ἐκείνων:

Τώρα πιά, πού βρίσκομαι στοῦ λόγου μου τὸ τέρμα, δὲν ἔχω τὴν 187
τὴν ἴδια γνώμη πού εἶχα ὅταν τὸν ἀρχίζα. Τότε πίστευα πὼς θὰ μπο-
ρέσω νὰ μιλήσω μὲ τρόπο ἀντάξιο για ἓνα τέτοιο θέμα: τώρα ὅμως
ξέρω καλὰ πὼς δὲν τὰ ἔχω καταφέρει νὰ φτάσω τὴ σπουδαιότητά
του καὶ πὼς πολλὰ πού εἶχα στὸ νοῦ μου νὰ σᾶς πῶ μοῦ ἔχουν δια-
φύγει¹⁸⁵. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ προσπαθήστε μόνοι σας νὰ συλλάβετε
τὴν εὐημερία πού θὰ ἀποχτήσωμε, ἐὰν θὰ στρέψωμε πρὸς τοὺς βαρ-
βάρους τῆς ἡπείρου τὸν πόλεμο πού τώρα κάνομε μεταξύ μας, ἐὰν
μεταφέρωμε τὰ πλούτη τῆς Ἀσίας στὸ χῶρο τῆς Εὐρώπης.

Καὶ νὰ μὴ μείνουν αὐτὰ πού τώρα ἀκούσατε λόγια μονάχα ἄδεια, 188
ἀλλά, ὅσοι μποροῦν νὰ τὰ μεταβάλουνε σὲ πράξη θετικὴ, νὰ ξεσηκώ-
σουνε μὲ ζῆλο ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ νὰ προσπαθήσουν μὲ κάθε μέσο
νὰ ἐπιτύχουν τὴ συμφιλίωση τῆς πόλης μας καὶ τῶν Σπαρτιατῶν·
ὅσοι πάλι διεκδικοῦν μιὰ θέση ξέχωρη στὸ χῶρο τῶν ρητόρων, νὰ
πάψουν πιά νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ λόγο μου για τὴ γνωστὴ Παρακα-
ταθήκη¹⁸⁶ καὶ νὰ ἀραδιάζουν καὶ τίς ἄλλες τους γνωστὲς μικρολογίες·
εἶναι καιρὸς νὰ βάλουνε τὰ δυνατὰ τους νὰ μὲ ἀνταγωνιστοῦν σ' αὐ-
τὸν ἐδῶ τὸ λόγο καὶ νὰ σκεφτοῦν πὼς θὰ μιλήσουν μὲ τρόπο ἰκανό-
τερο γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο θέμα, ἔχοντας στὸ μυαλό τους ὅτι αὐτοὶ πού δι- 189
νονε μεγάλες ὑποσχέσεις δὲν πρέπει νὰ ἐξαντλοῦνται στὰ μικροζη-
τήματα, δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ εἰσηγοῦνται μέτρα πού δὲ θὰ ἐξα-
σφαλίσουν καμιά προκοπὴ σ' αὐτοὺς πού θὰ πεισθοῦν, ἀλλὰ νὰ δίνουν
συμβουλὲς πού, ἂν εἰσακουστοῦν, καὶ οἱ ἴδιοι θὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴ
δυσπραγία πού ἔχουν¹⁸⁷, μὰ καὶ στοὺς ἄλλους θὰ φανοῦν πὼς πρόσφε-
ραν λαμπρὲς ὑπηρεσίες.

*Ἀνακεφαλαί-
ωση.
Πρόσκληση
τῶν ρητόρων
για συνεργα-
σία πάνω στο
γνωστὸ θέμα
τῆς ἐκστρα-
τείας*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Επισημαίνεται ότι η εργασία της Επιτροπής και της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι ομοειδής με την εργασία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η Εκκλησία της Ελλάδος είναι η μόνη Εκκλησία στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική, η οποία είναι η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

Η Ακαδημία Θεολογική της Εκκλησίας της Ελλάδος είναι η μόνη Ακαδημία Θεολογική στην Ελλάδα που έχει τη δική της Ακαδημία Θεολογική.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ

τοῦ **ΙΣΟΚΡΑΤΗ**

1. Οἱ ἐπισημότερες πανελλήνιες γιορτές ἦταν: Τὰ Ὀλύμπια, ποὺ γίνονταν στὴν Ὀλυμπία κάθε τέσσερα χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὰ Πύθια, στοὺς Δελφούς, κάθε πέντε χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνα, τὰ Ἴσθμια, στὸν Ἴσθμό, κάθε τρία χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδώνα, καὶ τὰ Νέμεα στὴ Νεμέα, κάθε δυὸ χρόνια πρὸς τιμὴν τοῦ Διός. Στὶς γιορτές αὐτές, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς θυσίες καὶ τὶς ἄλλες λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις, γίνονταν καὶ κάθε λογῆς ἀγῶνες, πνευματικοί, καλλιτεχνικοὶ καὶ ἰδίως ἀθλητικοί. Οἱ νικητὲς ἀποχοῦσαν τιμὴ καὶ δόξα πανελλήνια. Σὲ τέτοιες ἑορταστικὲς συγκεντρώσεις, **πανηγύρεις**, ὅπως τὶς ἔλεγαν (ἀπὸ τὸ *παν* καὶ *ἄγυρις* = συνάθροιση) ἀπαγγέλλονταν συνήθως καὶ οἱ **Πανηγυρικοὶ λόγοι**, ποὺ εἶχαν γιὰ θέμα ἢ τὴν κοινὴ γιορτὴ, ποὺ γιόρταζε τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος, ἢ τὸ λαὸ ποὺ ἄκουε, τοὺς προγόνους καὶ τὰ κατορθώματά τους.

2. Ἡ λέξη **σοφιστής** στὰ ἔργα τοῦ Ἰσοκράτη καὶ γενικότερα στὴν ἐποχὴ του δὲν ἔχει φυσικὰ τὴ σημερινὴ τῆς σημασία — τοῦ ἀνθρώπου δηλ. ποὺ χρησιμοποιοεῖ λογικοφανῆ ἐπιχειρήματα, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μιὰ παράλογη θέση. Σημαίνει εὐρύτατα τὸν ἄνθρωπο μὲ τὶς πνευματικὲς ἀνησυχίες, αὐτὸν ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἀπαντήσῃ σὲ προβλήματα φιλοσοφικά, ἠθικά, πνευματικά, θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ποῦμε τὸν φιλόσοφο, μὲ πρακτικὴ ὁμως κατεύθυνση. Οἱ γνωστοὶ σοφιστὲς — Πρωταγόρας, Γοργίας, Πρόδικος, Ἴππίας καὶ ἄλλοι — δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἐποχὴ τους, παρὰ δάσκαλοι ἐκλεκτοὶ τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ρητορικῆς, πνευματικοὶ ἄνθρωποι καὶ ἔξοχοι στοχαστές.

3. Ὑπαιγιμὸς στοὺς Ὀλυμπιακοὺς λόγους τοῦ Γοργία καὶ τοῦ Λυσία (ἀπὸ αὐτοὺς σώθηκαν μόνο ἐλάχιστα ἀποσπάσματα). Ὁ πρῶτος ἀπάγγειλε τὸ 392 π.Χ. στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες τὸν «Ὀλυμπιακὸ» του λόγο, ὅπου καλοῦσε τοὺς Ἕλληνας σὲ ὁμόνοια καὶ ὕστερα σὲ πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων μὲ σκοπὸ τὴν κατάληψη τῆς χώρας τους καὶ τὴν ἀποικιακὴ ἐπέκταση τῶν Ἑλλήνων. Στὴν ἐπομένη Ὀλυμπιάδα, τοῦ 388 π.Χ., ὁ Λυσίας φαίνεται πὼς ἀπάγγειλε ἐπίσης λόγο καὶ καλοῦσε

τούς "Έλληνες νά ένωθοῦν σέ πόλεμο κοινό κατά τοῦ Διονυσίου τῶν Συρακουσῶν. Οἱ δυό αὐτοί λόγοι ὅπωςδῆποτε εἶχαν ἐπίδραση πάνω στόν Πανηγυρικό τοῦ Ἴσοκράτη, πού πραγματεύεται τὸ ἴδιο θέμα και κυκλοφόρησε τὸ 380 π.Χ., με τὴν εὐκαιρία πάλι μιᾶς Ὀλυμπιάδας.

4. Με τὴν ἔκφραση *δικαστικά ἔγγραφα* — και ὄχι με τὴ γνωστότερη *δικανικούς λόγους* — νομίζομε πὼς ἀποδίδεται ὀρθότερα τὸ «*τοὺς περὶ τῶν ἰδίων συμβολαίων*» τοῦ κειμένου, διότι ἔτσι ἡ ἰδέα τοῦ Ἴσοκράτη προβάλλεται σαφέστερα και γίνεται πιὸ κατανοητή. Ἄλλωστε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικανικούς λόγους εἶναι δουλεμένοι με τέτοια τέχνη και ἐπιμέλεια ὥστε τίποτε δὲν ἔχουν νά ζηλέψουν και ἀπὸ τοὺς καλύτερους ἐπιδεικτικούς.

5. Οἱ *ἐκλεκτοὶ* εἶναι ὁ κύκλος τῶν μαθητῶν του. Σ' αὐτοὺς ἀπευθύνεται ὁ λόγος του και ἔχει σκοπὸ νά τοὺς μορφώση πολιτικά, μὰ και νά τοὺς μύση στὰ μυστικά τῆς Ρητορικῆς τέχνης. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νά προσέχη πολὺ τόσο στὴ φραστικὴ διατύπωση, ὅσο και σὲ ὅλη τὴν ἀρχιτεκτονικὴ δομὴ τοῦ λόγου του.

6. Τυπικὸ μοτίβο στὰ προοίμια τῶν πιὸ πολλῶν ρητορικῶν λόγων. Ἄλλὰ και ὁ Ἴσοκράτης δὲν πρωτοτυπεῖ ὄχι μονάχα στὸ προοίμιο, ἀλλὰ και στὴ γενικὴ ἐκτέλεση τοῦ θέματος. Οἱ ἰδέες — τὸ εἶπαμε — ἀποτελοῦν ἐπανάληψη ἀνάλογων ἰδεῶν και προτάσεων τοῦ Γοργία, πού ὡστόσο προηγήθηκε ἀπὸ τὸν Ἴσοκράτη δώδεκα ὀλόκληρα χρόνια, σημασία ὅμως ἔχει ὁ ἰδιαιτέρος τρόπος πού τις προβάλλει.

7. Εἶναι βέβαιο πὼς ὁ Πανηγυρικός ἀπασχόλησε τὸν Ἴσοκράτη περὶ τὰ δέκα χρόνια. Τὸν δούλεψε συνέχεια ἀπὸ τὸ 390 ὡς τὸ 380 π.Χ., και μάλιστα στὰ πιὸ δημιουργικά του χρόνια, ἀπὸ 46 μέχρι 56 χρονῶν.

8. Αὐτὸ τὸ ἀναφέρει και στὸν Φίλιππο (§ 84). Ἐκεῖ ὅμως ντρέπεται γιὰ τὴν ἔπαρση αὐτὴ και παραδέχεται σχεδὸν πὼς ἕνας τέτοιος λόγος εἶναι τολμηρὸς και ὅπωςδῆποτε ἀποτέλεσμα μιᾶς κάποιας ἀπειρίας.

9. Γιατὶ τὸ ναυτικὸ τῶν Ἀθηναίων πρόσφερε ὑπηρεσίες ὕψιστες στὴν κοινὴ ὑπόθεση τῶν Ἑλλήνων κατά τὰ Μηδικά. Ὑστερα ἡ διχωγὴ τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο προκάλεσε τὴν δυσἀρέσκεια ὄλων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ὅλα αὐτὰ προετοιμάζουν τὴ δημιουργία τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας και ὁ λόγος τοῦ Ἴσοκράτη τὴ διευκόλυνε ὅπωςδῆποτε.

10. Ὁ Ἴσοκράτης θέλει νά ἀποδείξη πὼς ἡ Ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία εἶναι «*πάτριος*» ἀλλὰ και «*βελτίστη*» πολιτεία μαζί.

11. Δηλαδή τους Σπαρτιάτες.

12. 'Ο ύπαιγιμός στρέφεται κατά των Λακεδαιμονίων, πού κατέβηκαν τελευταίοι από τους Έλληνες και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Λακωνίας, αφού έδιωξαν πρώτα τους παλιούς κατοίκους της.

13. 'Ο μύθος περι αυτοχθονίας είναι κοινός στα έγκώμια των 'Αθηνών. Τόν βρίσκουμε λ.χ. στο Θουκυδίδη (II, 36), στον Πλάτωνα (Μενέξενος, 237) κ.λ.π. 'Αλλά και ο ίδιος ο 'Ισοκράτης τόν χρησιμοποιεί και άλλο (Παναθηναϊκός, § 124—125).

14. Τό σιτάρι.

15. 'Ο μύθος λέει ότι η Δήμητρα, όταν ο Πλούτωνας της έκλεψε την κόρη της την Περσεφόνη, έτρεχε σαν τρελή αναζητώντας την. Κάποτε έφτασε και στην 'Αττική, στην 'Ελευσίνα μάλιστα, και ο βασιλιάς της Κελεός τή φιλοξένησε στο παλάτι του. Για να δείξη τή εύγνωμοσύνη της για τή φιλοξενία, δίδαξε τή γεωργία στο γιό του βασιλιά Τριπτόλεμο. Τόν έστειλε μάλιστα με ένα άρμα, πού τó σέρνανε δράκοντες φτερωτοί, να διαδώση τους χρυσούς σπόρους σε όλη τήν οικουμένη και να διδάξη τή γεωργία στους ανθρώπους.

16. 'Ελευσίνα ήταν γιορτή πού γίνοταν στην 'Ελευσίνα προς τιμή της Δήμητρας από πολύ παλιά κάθε τρία ή κάθε πέντε χρόνια. Στην ιστορική εποχή κάθε πέντε χρόνια γίνονταν τά μεγάλα 'Ελευσίνια και ίσως κάθε χρόνο τά μικρά. Οί γιορτές αυτές δέν πρέπει να συγχέονται με τά 'Ελευσίνια Μυστήρια. Γι' αυτά δέν ξέρομε παρά ελάχιστα πράγματα — τόσο μυστήριο σκέπαζε τήν υπόθεση αυτή, γνωστή μόνο στους μυημένους, πού ποτέ δέν έβγαζαν λέξη. Είναι ωστόσο μάλλον βέβαιο πώς αυτοί, σε κατάσταση έκστασης μυστικιστικής, ένα είδος καταληψίας, δέχονταν — ή φαντάζονταν πώς δέχονταν — πληροφορίες για τó μέγα πρόβλημα πού συγκλόνιζε τόν άνθρωπο από τή στιγμή πού πρωτοφάνηκε στη γή: Για τó πρόβλημα της ζωής μετά θάνατο. 'Η Δήμητρα, ή Κόρη, ο Διόνυσος, πού λατρεύονταν στα Μυστήρια αυτά, ήταν, λέει, σε θέση να απαντήσουν στα έναγώνια έρωτήματα των ανθρώπων, αφού και οί τρεις είχαν ιδιαίτερες σχέσεις και με τή ζωή και με τόν 'Αδη, με τó θάνατο.

17. Πρόκειται για τά μικρά 'Ελευσίνια.

18. 'Απαρχές είναι ή προσφορά στους θεούς από τους πρώτους — πρώτους καρπούς της χρονιάς. Τό έθιμο είναι πολύ παλιό και συναντιέται τόσο στην ελληνική όσο και στην Ιουδαϊκή θρησκεία. ('Επιζει

και στις μερες μας ενσωματωμένο στα χριστιανικά λατρευτικά έθιμα).

19. Πρόκειται για τον πρώτο ελληνικό αποικισμό, που έγινε μετά την κάθοδο των Δωριέων και έφερε τους Έλληνες σε σύγκρουση με τους βαρβάρους της Ασίας. Η λύση του οικονομικού — κοινωνικού προβλήματος με τον αποικισμό αποτελεί πίστη βαθιά για τον Ίσοκράτη, που την προβάλλει κάθε τόσο με επιμονή και πειστική επιχειρηματολογία.

20. Έννοεί το πολίτευμα που καθιέρωσε ο Θησεάς. Αυτός έκαμε και τον πρώτο συνοικισμό της Αττικής, που αποτέλεσε την Αθήνα.

21. Στην Ομηρική εποχή, αλλά και αργότερα, στα φονικά έγκλήματα εφαρμόζονταν ο νόμος της αυτοδικίας, δηλαδή καθένας είχε το δικαίωμα να επιβάλει σ' αυτόν που τον άδικησε την τιμωρία που ο ίδιος έκρινε δίκαια.

22. Με την αναπτυγμένη υλική και πνευματική ζωή, με τα άφθονα μέσα ψυχαγωγίας που διέθετε — μουσικούς και δραματικούς αγώνες, πανηγύρεις, θρησκευτικές τελετές, άνετα και ευχάριστα στίτια κ.λ.π. — με τα θαυμάσια έργα τέχνης που τη στόλιζαν ή Αθήνα ήταν πάντα η λαμπρή πολιτεία, που έξασφάλιζε άνεση, ευδαιμονία και περηφάνια στους κατοίκους της.

23. Από όλα τα μέρη της Ελλάδας έρχονταν καθημερινά άνθρωποι στην Αθήνα, για να βρουν δουλειά και να ζήσουν ζωή ανθρώπινη. Η τάξη των μετοίκων αποτελεί μάρτυρα αδιάψευστο γι' αυτό.

24. Πριν από τους Ολυμπιακούς αγώνες γινόταν πάντα σ' όλη την Ελλάδα η γνωστή Ολυμπιακή έκεχειρία: Σταματούσε δηλ. κάθε έχθροπραξία, για να μπορούν να πάρουν μέρος στις γιορτές όλοι οι Έλληνες. Η άνακωχή αυτή κρατούσε ένα μήνα, γι' αυτό λεγόταν και ιερομηνία.

25. Έκτός από τους άθλητές που αγωνίζονταν στις πανελληνίες γιορτές, και προπαντός στην Ολυμπία, συχνά παρουσίαζαν τα έργα τους και γνωστοί πνευματικοί άνδρες από όλη την Ελλάδα. Ο Ηρόδοτος λ.χ. διάβασε στην Ολυμπία μέρος της Ιστορίας του, ενώ ο Γοργίας, ο Λυσίας, ο Ίππίας και άλλοι πολλοί αγόρευαν στον ιερό χώρο.

26. Τα θέατρα, τα διάφορα έργα τέχνης — αρχιτεκτονικής, γλυπτικής, ζωγραφικής — κ.λ.π.

27. Έκτός από τις δημόσιες πνευματικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, βοηθούσε πολύ και η ιδιωτική πρωτοβουλία να δίνει ή Αθήνα την εικόνα κέντρου πνευματικού και καλλιτεχνικού με τρόπο μοναδικό: Τα διάφορα συμπόσια, όπου γίνονταν θαυμάσιες φιλοσοφικές και φιλολογι-

κές συζητήσεις, τὰ ὀργάνωναν στὰ σπίτια τους ἰδιῶτες. Λένε πὼς τὸ σπῆτι τοῦ Περικλῆ ἀποτελοῦσε διαρκῶς ἐστία τέτοιας πνευματικῆς τροφῆς.

28. Εἶπαμε πὼς τὰ Νέμεα γίνονταν κάθε δυὸ χρόνια, τὰ Ἴσθμια κάθε τρία χρόνια, τὰ Ὀλύμπια κάθε τέσσερα χρόνια καὶ τὰ Πύθια κάθε πέντε χρόνια.

29. Ὁ ὄρος Φιλοσοφία, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἐδῶ ὁ Ἰσοκράτης, δὲν ἔχει τὴν ἰδιαιτέρη σημασία ποὺ πῆρε στὸν Πλάτωνα καὶ στὸν Ἀριστοτέλη. Εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴ λέξη παιδεία καὶ περιέχει τὴν καλλιέργεια τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος γιὰ σκοποὺς πρακτικούς, ἀνθρωπιστικούς, ὅπως ἴσως θὰ λέγαμε σήμερα.

30. Τὸ ἐγκώμιο τῆς πνευματικῆς Ἀθήνας εἶναι ἀγαπημένος στόχος γιὰ τὸν Ἰσοκράτη καὶ χωρὶς ἀμφιβολία τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ λόγου τοῦ ἀποτελεῖ μιά ἀπὸ τὶς κορυφές του. Μᾶς ἔρχεται στὸ νοῦ ὁ περίφημος ὕμνος τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ Θουκυδίδη, ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλῆ, ὅπου καὶ ἐκεῖ ἡ βάση τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου βρίσκεται στὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀνάπτυξη τῆς λαμπρῆς πόλης. Ἡ ἰδέα πάλι πὼς οἱ λέξεις Ἐλλάδα καὶ Ἐλληνες ταυτίζονται σχεδὸν μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς εἶναι κοινὸς τόπος στὴν ἀρχαία γραμματεία.

31. Κατὰ τὴν ἀττικὴ παράδοση γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἥρωα τὰ παιδιὰ του, καταδιωγμένα ἀπὸ τὸ βασιλιά τῶν Μυκηναῶν Εὐρυσθέα, ζήτησαν πρῶτα τὴ βοήθεια τοῦ βασιλιά τῆς Τραχίνιας καὶ ὕστερα τοῦ Θησέα τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ τελευταῖος ἀνάλαβε εὐχαρίστως πόλεμο κατὰ τοῦ Εὐρυσθέα, τὸν ἔπιασε αἰχμάλωτο, ἀφοῦ τὸν νίκησε, καὶ τὸν παράδωσε στὰ παιδιὰ τοῦ Ἡρακλῆ, ποὺ τὸν σκότωσαν. Μὲ τὴν ἐπέμβαση λοιπὸν τῶν Ἀθηναίων τὰ παιδιὰ τοῦ Ἡρακλῆ ἐξασφάλισαν τὴν κυριαρχία τους στὴν Πελοπόννησο. Στὸ μῦθο αὐτὸν οἱ τραχηνοὶ ποιητὲς τῶν Ἀθηνῶν στήριξαν τὶς τραγωδίες τους γιὰ τοὺς Ἡρακλεΐδες.

32. Πρόκειται γιὰ τὸν πόλεμο τῶν «Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας», ποὺ ὑποκίνησε ὁ Πολυνεΐκης, γιὸς τοῦ Οἰδίποδα, κατὰ τοῦ ἀδερφοῦ του Ἐτεοκλῆ. Ὁ Ἄδραστος, ὁ βασιλιάς τοῦ Ἄργους, ἔδωσε τὴν κόρη του στὸν Πολυνεΐκη καὶ βοήθησε τὸ γαμπρό του στὴν ἐξστρατεία. Ὁ μῦθος αὐτὸς στὰ ἐγκώμια τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρεται συχνὰ καὶ σχεδὸν πάντα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μῦθο τῶν Ἡρακλεϊδῶν.

33. Σύμφωνα μὲ τὴ Μυθολογία ὁ Ἡρακλῆς ἦταν γιὸς τοῦ Δία καὶ τῆς Ἀλκμήνης.

34. Ὁ ὑπαινιγμός γιὰ τὴν ὑποδούλωση τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ Λύσανδρο μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (404 π.Χ.).

35. Ξενοφερμένοι εἶναι οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ Δωριεῖς, ποὺ κατέβηκαν τελευταῖοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας (1100 π.Χ.) καὶ κατάχτησαν χώρα ξένη.

36. Οἱ Ἀθηναῖοι, σύμφωνα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ παράδοση ποὺ ἐπαναλαμβάνεται συνέχεια στὰ ἐγκώμια τῆς πόλης, εἶναι αὐτόχθονες, γηγενεῖς, γέννημα — θρέμμα τῆς Ἀττικῆς γῆς. (Φυσικὰ ἢ ἱστορικὴ πραγματικότητα διαφεύδει τὴν παράδοση).

37. Σκύθες γιὰ τοὺς Ἕλληνας εἶναι ὁ λαὸς ποὺ κατοικοῦσε πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη ὡς τὸ Β. Ὠκεανό. Μ' αὐτοὺς πολέμησαν καὶ οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ Πέρσες. Οἱ Ἀθηναῖοι μάλιστα χρησιμοποιοῦσαν συχνὰ Σκύθες γιὰ ἀστυνομικούς, γιὰ κλητῆρες, γιὰ ὑπηρέτες κ.λ.π.

38. Ὁ Ἴσοκράτης, ὅπως καὶ ὁ Εὐριπίδης στὸν «Ἐρεχθέα», θεωρεῖ τὸν Εὐμόλπο Θράκα βασιλιά, ποὺ ἤρθε νὰ καταχτήσῃ τὴν Ἀττικὴ μὲ ἀφορμὴ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἐλευσινίους κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὅμως σκοτώθηκε στὸν ἀγῶνα αὐτὸν, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ βασιλιάς τῶν Ἀθηναίων Ἐρεχθέας, καὶ οἱ Ἐλευσῖνιοι ὑποτάχτηκαν στοὺς Ἀθηναίους.

Ἄλλη παράδοση θέλει τὸν Εὐμόλπο ἰδρυτὴ τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων, καὶ ἀπὸ αὐτὸν κατάγονται οἱ Εὐμόλπιδες, τὸ περίφημο ἰερατικὸ γένος τῆς Ἐλευσίνας.

39. Πολεμόχαρες γυναῖκες ποὺ τίς τοποθετοῦν στὴ Θράκη. — Διάφορες παραδόσεις γι' αὐτὲς προβάλλουν καὶ διάφορες ἐκδοχές — Ἐκαμαν, λέει, πολλοὺς πολέμους καὶ πολεμοῦσαν συνήθως ἔφιππες μὲ τόξα, ἀσπίδες στρογγυλές καὶ κυρίως μὲ πελέκια ἀμφίστομα. Ὁ Ἡρακλῆς κάποτε ἔκαμε ἐκστρατεία ἐναντίον τους καὶ τὸν συνόδεψε μάλιστα καὶ ὁ Θησέας. Κατὰ τὸν Ἴσοκράτη (Παναθηναϊκός) ἡ βασίλισσά τους Ἴππολύτη ἀγάπησε τὸ Θησέα καὶ ἐκεῖνος τὴν πῆρε μαζί του. Λίγα χρόνια μετὰ οἱ Ἀμαζόνες, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν γιὰ τὴν προσβολὴ καὶ νὰ τιμωρήσουν τὴ βασίλισσά τους ποὺ τίς πρόδωσε, ἔκαμαν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἔπαθαν ὅμως πραγματικὴ πανωλεθρία.

40. Οἱ Σπαρτιάτες δηλαδή.

41. Ἐννοεῖ βασικὰ τὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Λυσία, ποὺ τὸν μιμεῖται σὲ πολλὰ ὁ Ἴσοκράτης.

42. Ἡ ἔκφραση «οἱ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προκινδυνεύσαντες» χρησιμοποιεῖται κυρίως γιὰ τοὺς Μαραθωνομάχους.

43. Το θέμα επανέρχεται και σε άλλους λόγους του Ἴσοκράτη (Ἀρεοπαγίτικὸς, Περὶ Εἰρήνης).

44. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ὁ Ἴσοκράτης δηλώνει ὅτι ἡ δόξα ἀποτελεῖ τὴν ἀξία ἀνταμοιβῆ τῶν νεκρῶν ἡρώων καὶ μάλιστα ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς «ἢ μετὰ θάνατον εὐλογία» ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ἀθανασίας, ἂν δὲν εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀθανασία. (Φίλιππος § 135, Εὐαγόρας § 3, Ἀρχίδαμος § 109, Εἰρήνη § 94).

45. Ὁ ὑπαινιγμὸς γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες, πού στά χρόνια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κολάκευαν τοὺς Πέρσες, γιὰ νὰ πετύχουν τὴν οἰκονομικὴ βοήθειά τους ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Γιὰ τὴν κατάσταση αὐτὴ μάλιστα εἶχαν ἀγανακτήσει καὶ ἐπιφανεῖς Σπαρτιάτες μὲ πανελλήνια αἰσθήματα, ὅπως ὁ ναύαρχος Καλλικρατίδας (Ξεν. Ἑλλην. I, IV).

46. Ἐνοεῖ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη (490 π. X.).

47. Ἡ ἱστορικὴ πραγματικότητα, τὸ γεγονὸς δηλ. πὼς οἱ Ἀθηναῖοι ἀμφιταλαντεύτηκαν ἑννέα μέρες, πρὶν νὰ συνάψουν μάχη, καὶ πὼς οἱ Σπαρτιάτες περίμεναν τὸ καινούριο φεγγάρι, γιὰ νὰ ξεκινήσουν, δὲν ἐξυπηρετεῖ ἐδῶ τοὺς σκοποὺς τοῦ ρήτορα, πού θέλει νὰ ἐξάρη τὸ ἔθνικὸ φιλότιμο τῶν Ἑλλήνων γενικά. Ἐξάλλου οἱ λεπτομέρειες αὐτὲς δὲν ἀλλοιώνουν τὴν πραγματικότητα, πού ὀπωσδήποτε δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὴν εἰκὸνα πού προβάλλει ἐδῶ ὁ Ἴσοκράτης.

48. Τ ρ ο π α ι ο ἦταν πρόχειρο μνημεῖο πού ἔστηναν οἱ νικητὲς στὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἦταν συνήθως κορμὸς δέντρου στημένους κατακόρυφα σὲ ὕψωμα καὶ πάνω του κάρφωναν ὀριζόντια ἄλλους κορμούς, ἀπὸ ὅπου κρεμοῦσαν ἀσπίδες, κράνη, θώρακες καὶ ἄλλα πολεμικὰ λάφυρα.

49. Τὸ στάδιο ἰσοδυναμοῦσε μὲ 185 περίπου σημερινὰ μέτρα.

50. Τὸ 480 π. X.

51. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει πὼς στὶς Θερμοπύλες οἱ Σπαρτιάτες ἦταν μόνο 300.

52. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο 700 Θεσπιεῖς, κατὰ τὸν Διόδωρο 3.000. Προφανῶς στὴν ἀρχὴ οἱ μαχητὲς ἦταν συνολικὰ περίπου 4.000, ἀλλὰ τὴν τελευταία μέρα δὲν ἔμειναν παρὰ 300 Σπαρτιάτες καὶ 700 Θεσπιεῖς. — Ὅλους τοὺς ἄλλους τοὺς ἀπόλυσε ὁ ἴδιος ὁ Λεωνίδα.

53. Ὁ Ἴσοκράτης βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἡρόδοτο (VIII, 2), πού μιλάει γιὰ 281 ἑλληνικὰ καράβια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 127 ἦταν ἀθηναϊκά.

54. Ὁ Ἡρόδοτος παραδίδει 1207 καράβια καὶ ὁ Ἰσοκράτης στὸν Παναθηναϊκὸ (§ 49) τὰ ἀνεβάζει πάνω ἀπὸ τὰ 1300.

55. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει σχετικὰ τὸν ὑπερβολικὸ ἀριθμὸ τῶν 1.700.000 ἀνδρῶν, ποὺ φυσικὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ κινητοποιηθῇ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

56. Τίς ὑποσχέσεις αὐτὲς δὲν τίς εἶχε δώσει ὁ ἴδιος ὁ Ξέρξης, ἀλλὰ ὁ γαμπρὸς του ὁ Μαρδόνιος, καὶ μάλιστα μετὰ τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

57. Γιατὶ ἐνδιαφέρονταν μόνο γιὰ τὴ δικιά τους σωτηρία καὶ ἀποσύρονταν στὴν Πελοπόννησο.

58. Οἱ κάτοικοι τῆς Μήλου, τοῦ γνωστοῦ νησιοῦ τῶν Κυκλάδων, ποὺ ἦταν ἄποικοι τῶν Λακεδαιμονίων, ἀρνήθηκαν νὰ ὑπακούσουν στὶς ἐντολὲς τῶν Ἀθηναίων, πράγμα ποὺ θεωρήθηκε ὡς ἀποστασία ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία. Τότε, τὸ 416 π.Χ., οἱ Ἀθηναῖοι κατέλαβαν μὲ τὴ βία τὸ νησί, ἔσφαξαν ὅλο τὸν ἀρσενικὸ πληθυσμὸ ἀπὸ τὴν ἐφηβικὴ ἡλικία καὶ πάνω, καὶ ὑποδούλωσαν τοὺς ἄλλους. Ἡ πράξη αὐτὴ εἶναι ἀπὸ τίς φρικτότερες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἠθικὴ διάλυση ποὺ ἔφερε ὁ πόλεμος.

59. Ἡ Σκιδωνία ἦταν σπουδαία πόλη στὴ σημερινὴ Κασσάνδρα τῆς Χαλκιδικῆς. Ἦταν μέλος τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας, ἀλλὰ ἀποστάτησε καὶ αὐτὴ στα χρόνια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ τὸ 422 π.Χ. εἶχε τὴν τύχη τῆς Μήλου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, σὰν τὴν ξανακατέλαβαν.

60. Ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία κράτησε γύρω στα 65 χρόνια, ἀπὸ τὸ 477 δηλ. π.Χ. μέχρι τὴν ἐκστρατεία στὴ Σικελία (413 π.Χ.). Ὁ Ἰσοκράτης μιλάει καθαρὰ γι' αὐτὸ στὸν Παναθηναϊκὸ (§ 56)· στὸν Πανηγυρικὸ ὅμως (§ 106) θὰ δώσει χονδρικὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν 70 χρόνων.

61. Ὁ ὑπαιγιμὸς φυσικὰ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτικῆς, ποὺ παντοῦ ἐγκαθιστοῦσε ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, τίς δεκαρχίες.

62. Οἱ μέτοικοι ἦταν ξένοι ποὺ κατοικοῦσαν μόνιμα στὴν Ἀθήνα γιὰ λόγους ἐπαγγελματικούς. Στρατεύονταν ὑποχρεωτικὰ καὶ πλήρωναν εἰδικὸ φόρο, τὸ μετοίκιο. Δὲν εἶχαν πολιτικὰ δικαιώματα καὶ ἀπαγορεύονταν νὰ πατρεύονται Ἀθηναῖες ἢ νὰ ἀποχτοῦν περιουσία ἀκίνητη. Κάθε μέτοικος ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἔχη γιὰ προστατὴ κάποιον Ἀθηναῖο πολίτη, ποὺ τὸν ἐκπροσωποῦσε στὶς σχέσεις του μὲ τὸ δημόσιο καὶ μὲ τοὺς ἰδιῶτες. Μὲ τὴ λέξη μέτοικοι ἐδῶ ὁ Ἰσοκράτης ἐννοεῖ τὴν ἄχαρη ζωὴ στὸ περιθώριο τῆς δημόσιας ζωῆς.

63. Οἱ Ἀθηναῖοι σὰ μέρη πού καταχτοῦσαν ἔφερναν Ἀθηναίους πολίτες ἄπορους καὶ τοὺς μοίραζαν μὲ κλῆρο τὰ ἐδάφη. Αὐτοὶ λέγονταν κ λ η ρ ο ὕ χ ο ι καὶ διατηροῦσαν ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη.

64. Μετὰ τὴν ἄλωση τῶν Πλαταιῶν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ 427 π.Χ. καὶ μετὰ τὴν καταστροφή τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Θηβαίους, ὅσους Πλαταιεῖς ἀπόμειναν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐγκατέστησαν στὴ Σκιῶνῃ.

65. Ἐδῶ ἐννοεῖ τοὺς λακωνίζοντες Ἀθηναίους. Οἱ δεκαρχεῖς ἦταν ὀλιγαρχικὲς κυβερνήσεις ἀπὸ δέκα ἄνδρες, πού ἐγκατέστησε ὁ Λύσανδρος μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου στὶς συμμαχικὲς πόλεις τῶν Ἀθηναίων, κυρίως σὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, γιὰ νὰ τὶς κυβερνοῦν μὲ τὴ βοήθεια πάντα ἐνὸς Σπαρτιάτη ἀρμοστή. (Ξεν. Ἑλλην. III, 5, 13 — Φίλιππος § 95 — Παναθηναϊκὸς § 54 καὶ 68).

66. Μὲ πραγματικὰ διπλωματικὴ λεπτότητα ὁ Ἴσοκράτης ἀποφεύγει νὰ θίξῃ τοὺς Σπαρτιάτες, ἀφοῦ κηρύττει τὴν ἀνάγκη νὰ ὁμοιοήσουν οἱ ἑλληνικὲς πόλεις. Πολὺ εὐστοχα ἀποδίδει κάθε συμφορὰ, πού ἔγινε στὴν Ἀθῆνα τὴν ἐποχὴ τῶν Τριάντα Τυράνων, μόνο στοὺς λακωνίζοντες συμπολίτες του.

67. Ἐννοεῖ τὸ Λύσανδρο, πού ἐγκατέστησε τὶς δεκαρχίες. Ἦταν γιὸς τοῦ Ἀριστοκλείτου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μάνα του δὲν ἦταν γνήσιος Σπαρτιάτης, γι' αὐτὸ λεγόταν «μόθαξ» ἢ «μόθων». Οἱ μόθακες ἦταν βέβαια ἐλεύθεροι, μὰ ὄχι γνήσιοι Σπαρτιάτες. Ἐδῶ τὸ εἴλωτες ἀποτελεῖ φυσικὰ ρητορικὴ ὑπερβολή.

68. Οἱ Ἀθηναῖοι φημίζονταν σὰ φιλόδικοι.

69. Ὁ Ξενοφώντας ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι οἱ Τριάντα Τύρανοι, μέσα σὲ ὀκτὼ μῆνες πού κράτησε ἡ ἐξουσία τους, σκότωσαν πρὸ πολλοὺς πολίτες ἀπὸ ὅσους οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἀθηναίων σὲ διάστημα δέκα χρόνων.

70. Τὸ κατηγορητήριο τοῦ Ἴσοκράτη κατὰ τῶν δεκαρχιῶν καὶ γενικότερα κατὰ τῆς ὀλιγαρχίας εἶναι ἰδιαίτερα ἔντονο καὶ κρύβει ξεχωριστὸ πάθος. Γι' αὐτὸ ἴσως ὁ Πανηγυρικός θεωρήθηκε ἀριστοῦργημα πολιτικῆς κριτικῆς.

71. Ὁ Ἴσοκράτης προσπαθεῖ νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἰδέα ἐνὸς διατάγματος, σὰν αὐτὸ πού ψηφίστηκε τὸ 377 π.Χ. καὶ πού ἀπαγόρευσε τοὺς δασμοὺς στὶς συμμαχικὲς πόλεις, καθὼς καὶ τὶς φρουρὰς, τὶς κληρουχίας καὶ γενικὰ τὴν ἀθηναϊκὴ ἰδιοκτησία σὲ συμμαχικὸ ἔδαφος. Τὸ διάταγμα αὐτὸ θὰ θεμελιώσῃ τὸ δεύτερο ἀθηναϊκὸ συνασπισμό.

72. Ἡ Ἀνταλκίδειος Εἰρήνη, πού ἐγίνε τὸ 387 π.Χ. Ἔγινε μὲ τις προσπάθειες τοῦ Σπαρτιάτη ναύαρχου Ἀνταλκίδα καὶ ἀποτελεῖ συμφωνία πρωτάκουση! Μὲ αὐτὴν ὁ Πέρσης βασιλιάς Ἀρταξέρξης κρατοῦσε τις Μικρασιατικὲς πόλεις, τὴν Κύπρο καὶ τις Κλαζομενές. Οἱ Ἑλληνικὲς πόλεις θὰ ἔμεναν ἐλεύθερες καὶ ἀνεξάρτητες, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ νησιά Λήμνο, Ἴμβρο καὶ Σκύρο, πού θὰ ἀνῆκαν, ὅπως καὶ πρὶν, στοὺς Ἀθηναίους, καὶ ἀπὸ τὴ Μεσσηνία, πού θὰ τὴν κρατοῦσε ἡ Σπάρτη. Ἀπειλοῦσε ἀκόμα ὁ Πέρσης βασιλιάς ὅτι θὰ ἐπιβάλη τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης μὲ τὴ βία στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνάθετε τὴν ἐφαρμογὴ τῆς στοὺς Σπαρτιάτες, πού, ἀπὸ τὸ μῖσος τοὺς γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἔγιναν ἡ αἰτία νὰ ὑπογραφῆ αὐτὴ ἡ ἄθλια συνθήκη. Εὐτυχῶς ὅμως γιὰ τὴν Ἑλλάδα, δὲν κράτησε πολὺ.

73. Στρατεύματα μισθοφορικά, πού ὄργωναν τις πόλεις λόγω τῶν πολιτικῶν ταραχῶν, λυμαίνονταν τὰ πάντα καὶ δημιουργοῦσαν παντοῦ βαριὰ ἀτμόσφαιρα στρατοκρατίας.

74. Ἡ Φάσηλις ἦταν πόλη παραλιακὴ στὰ σύνορα μεταξὺ Λυκίας καὶ Παμφυλίας. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ὅρους τῆς λεγομένης «Κιμωνεῖου Εἰρήνης» (449 π.Χ.) — πού μᾶλλον ἦταν μιὰ ἀπλὴ συμφωνία — ἦταν ἡ ὑποχρέωση τῶν Περσῶν νὰ μὴν πλέουν πέρα ἀπὸ τὴ Φασήλιδα, δηλ. στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα. Ἔτσι ἡ κυριαρχία τοῦ Αἰγαίου, βαθύτερη αἰτία τῶν Μηδικῶν πολέμων, περνοῦσε πιά ἀδιαφιλονίκητη στὸν ἀθηναϊκὸ στόλο.

75. Ἐνοσεῖ τὴν καταστροφὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς τὸ 405 π.Χ.

76. Τὴ ναυμαχία τῆς Κνίδου (394 π.Χ.), ὅπου ὁ περσικὸς στόλος, μὲ ναύαρχους τὸ Φαρνάβαζο καὶ τὸν Ἀθηναῖο Κόνωνα, νίκησε τὸ στόλο τῶν Σπαρτιατῶν.

77. Σύγκριση ἀνάμεσα στὴν Κιμωνεῖο καὶ τὴν Ἀνταλκίδειο Εἰρήνη.

78. Τὸ κείμενο ἔχει τὴ λέξη «ἐπίσταθμος», πού μᾶλλον ἀποτελεῖ μετάφραση στὰ ἑλληνικὰ τῆς περσικῆς λέξης σατραπης. Σατραπές ἦταν οἱ διοικητὲς τῶν εἴκοσι μεγάλων διοικητικῶν περιφερειῶν, τῶν σατραπειῶν, τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἡ αὐταρχικότητα καὶ ἡ αὐθαιρεσία πού συχνὰ τοὺς χαρακτήριζε ὡδήγησε στὴ σημασιολογικὴ ἀλλοίωση τῆς λέξης, ὅπως τὴν ξέρομε σήμερα ἐμεῖς.

79. Τὸν Πελοποννησιακὸ (431—404 π.Χ.).

80. Μὲ τὴν Εἰρήνη τοῦ Ἀνταλκίδα τοῦ 387 π.Χ.

81. Οἱ ἀγοραστοὶ δοῦλοι, οἱ «ἀργυρώνητοι», ἦταν πάντα σὲ χειρό-

τερη μοίρα από εκείνους που γεννιόνταν μες στο σπίτι του άφέντη τους, τους «οικότριβες».

82. Η κατάσταση των δούλων στην Αθήνα ήταν όπωσδήποτε πιο ανθρωπινή· το άφεντικό δεν είχε δικαίωμα ζωής ή θανάτου πάνω τους και όπωσδήποτε απόφευγαν να τους κακοποιήσουν. Τους όνόμαζαν μάλιστα παϊδας ή οϊκέτας. Ο δούλος είχε το δικαίωμα, στην περίπτωση που ό κύριός του του φερόταν παράνομα ή βάρβαρα, να καταφύγη στο ναό του Θησέα ή σε άλλο άσυλο άπαραβίαστο και να ζητήσει να πουληθή σε άλλον άφέντη.

83. Υπαινωιγμός πιθανόν για το ρόλο που έπαιξε ή Σπάρτη στο διώξιμο των Πεισιστρατιδών από την Αθήνα. Ο Πλούταρχος άλλωστε αναφέρει πως καμιά πολιτεία δεν ήταν τόσο «μισοτύραννος», σαν την πολιτεία των Λακεδαιμονίων, που έδιωξε τους Κυψελίδες από την Κόρινθο, το Λύγδαμιν από τη Νάξο, τους Πεισιστρατίδες από την Αθήνα, τον Αισχίνη από τη Σικυώνα.

84. Η Μαντίνεια, πόλη της ανατολικής Αρακίας, καταστράφηκε από τους Σπαρτιάτες το 385 π.Χ. και οι κάτοικοί της διασκορπίστηκαν στα χωριά.

85. Την Καρμεία, την ακρόπολη των Θηβών, την κατέλαβε ό Φοιβίδας, Λακεδαιμόνιος στρατηγός, το 382 π.Χ.

86. Η πολιορκία της Όλυνθου κράτησε από το φθινόπωρο του 382 ως το καλοκαίρι του 379 π.Χ. και του Φλιούντα από το καλοκαίρι του 381 ως την άνοιξη του 379 π.Χ. Έπομένως τη χρονιά που κυκλοφόρησε ό Πανηγυρικός ή πολιορκία συνεχίζεται. Η Όλυνθος είναι ή γνωστή πόλη στη Χαλκιδική, που κατάστρεψε ό Φίλιππος το 348 π.Χ., και ό Φλιούντας βρισκόταν στα Β.Δ. της Νεμέας.

87. Ο Αμύντας, ό βασιλιάς της Μακεδονίας και πατέρας του Φιλίππου του Β', βοηθούσε τους Σπαρτιάτες στον πόλεμο κατά των Όλυνθίων. Ο Διονύσιος ό πρεσβύτερος πάλι ήταν σύμμαχος της Σπάρτης σε όλη σχεδόν τη διάρκεια της εξουσίας του. Η Σπάρτη τέλος από το 392 π.Χ. και κυρίως μετά την Ειρήνη του Ανταλκίδα (387 π.Χ.) διατηρούσε πάντα καλές σχέσεις με τους Πέρσες, γιατί ύπολόγιζε στη βοήθειά τους για την έπιβολή της στην Ελλάδα.

88. Επίτηδες έδω ό Ίσοκράτης μεταχειρίζεται τις λέξεις ειλωτες και περιοικιοι, για να δώσει έμφαση στο λόγο του. Είναι γνωστό πως ειλωτες είναι οι παλιοι κάτοικοι της Σπάρτης, που αντι-

στάθηκαν στους Δωριείς και τελικά έγιναν δούλοι τους, χωρίς να έχουν κανένα απολύτως δικαίωμα· περίοικοι πάλι είναι αυτοί που υποτάχθηκαν χωρίς αντίσταση και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή γύρω από τη Σπάρτη διατηρώντας μερικά προνόμια.

89. Ἡ Ἀνταλκίδειος Εἰρήνη παράδινε, ὅπως εἶπαμε, τὴν Κύπρον στὸν Πέρση βασιλιά, γι' αὐτὸ ὁ Εὐαγόρας, ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου, κήρυξε τὴν ἀνεξαρτησία του καὶ ἀγωνίστηκε σκληρὸ καὶ μακροχρόνιο ἀγῶνα — βάσταξε πεντέξι χρόνια — κατὰ τῶν Περσῶν. Τέλος μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν ποὺ πέτυχε μπόρεσε νὰ δημιουργήσῃ εὐνοϊκὰς συνθήκας, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ὑπογράψῃ μιὰ ἐντιμὴ εἰρήνη. Τὴ στάση τοῦ Εὐαγόρα ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν τὴν ἀντιμετώπισε, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ἴσοκράτης, μὲ μισθοφορικὸ στρατὸ Ἑλλήνων ἀπὸ τὰ ἰωνικὰ παρᾶλια τῆς Μ. Ἀσίας.

90. Ὁ Πέρσης σατράπης ποὺ διεύθυνε τὶς ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ Εὐαγόρα.

91. Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Ἀνταλκίδα, ποὺ ἀναγνώριζε στὸν Πέρση βασιλιά τὴν κυριαρχία στὴ Μ. Ἀσία, στὶς Κλαζομενὲς καὶ στὴν Κύπρον (Ξεν. Ἑλλην. V, 1, 31), ὅπως ἀναφέραμε στὸ σχολ. 72.

92. Ἡ Χίρις ἦταν σύμμαχος πιστὴ τῶν Ἀθηναίων ὡς τὸ 412 π.Χ.

Τότε, μετὰ τὴν καταστροφὴ στὴ Σικελία, ἀποστάτησε καὶ προσχώρησε στὴ συμμαχία τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλὰ μετὰ τὴ νίκη τοῦ Κόνωνα στὴν Κνίδο (394 π.Χ.) ξαναγύρισε στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ ἔθεσε τὸ στόλο τῆς στὴ διάθεση τοῦ νικητῆ.

93. Ἐγίνε ἐπὶ τοῦ βασιλιά τῆς Περσίας Ἀρταξέρξης τοῦ Μνημόνα (405—359 π.Χ.). Τὸ ἴδιο θέμα ἀναφέρεται καὶ στὸν «Φίλιππο» (§ 101): Ὁ βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου Ἀχιρίς κατὰφερε τὸ 382 π.Χ. νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Πέρσες νὰ ὑποχωρήσουν. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ οἱ Αἰγύπτιοι πῆραν θάρρος καὶ ἄρχισαν ἐπιδρομὲς καὶ κατὰ τῶν γειτονικῶν λαῶν. Ἀναφέρεται σχετικὰ πὼς ἀπόσπασαν πολλὰς πόλεις τῆς Συρίας.

94. Ἡ ὑπόθεση τοῦ Εὐαγόρα εἶχε τελειώσει μᾶλλον ἀπὸ τὸ 381 π.Χ. Ἡ δὲν ἔχει λοιπὸν πληροφορηθῆ τὸ γεγονός ὁ Ἴσοκράτης ἢ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ γράφτηκε νωρίτερα καὶ δὲ διορθώθηκε τὸ 380 π.Χ., ὅταν κυκλοφόρησε ὁ Πανηγυρικός.

95. Πρόκειται πάλι γιὰ τὴ γνωστὴ ναυμαχία τῆς Κνίδου, τὸ 394 π.Χ., ὅπου οἱ Πέρσες, μὲ ναύαρχο τὸν Κόνωνα, νίκησαν τοὺς Σπαρτιάτες, καὶ ἀπὸ τότε ἡ Ἀθήνα ἀπόχτησε ξανά τὴν ἡγεμονία στὴ θάλασσα. Τὸ

γεγονός αυτό το είχε αναφέρει και στην § 119, τώρα όμως το φωτίζει διαφορετικά, γιατί άλλος είναι ο στόχος του.

96. Ο περσικός στόλος δὲν τολμοῦσε νὰ ἀνοιχθῆ στὸ πέλαγος, γιατί φοβόταν τὰ 120 πλοῖα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Κόνωνας πάλι μὲ τὰ 40 πλοῖα του ὁπωσδήποτε ἔμεινε παγιδευμένος, ἀν ὄχι τρία, δυὸ τοῦλάχιστο χρόνια.

97. Ἡ Κορινθιακὴ συμμαχία, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Ἀθηναίους, Βοιωτοὺς, Κορίνθιους καὶ Ἀργεῖους, ἔγινε μὲ σκοπὸ νὰ δημιουργηθῆ κοινὸ μέτωπο κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀκολούθησε — τὸ 395 π.Χ. — ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος, ποὺ ἀνάγκασε τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἀνακαλέσουν τὸν Ἀγησίλαο ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία. Μόνο τότε πῆραν θάρρος οἱ Πέρσες καὶ ἀποτόλμησαν τὴ ναυμαχία τῆς Κνίδου.

98. Ἰκανότατος Σπαρτιάτης ναύαρχος ποὺ ἀντικατέστησε τὸ Θίβρωνα, ὅταν ἐκεῖνον τὸν ἀνακάλεσαν στὴ Σπάρτη ὕστερα ἀπὸ τὶς κατηγορίες τῶν συμμαχικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας ὅτι ἄφηνε τὰ στρατεύματά του νὰ τὶς λεηλοτοῦν (βλ. σχολ. 101), καὶ πολέμησε στὴ Μ. Ἀσία ἀπὸ τὸ 399 ὡς τὸ 397 π.Χ.

99. Ὁ Δράκοντας ὁ Πελληνέας ἦταν κάτω ἀπὸ τὶς διαταγές τοῦ Δερκυλίδα καὶ ἔγινε κυβερνήτης τοῦ Ἀταρνέα — εὐφορῆς περιοχῆς στὰ αἰολικὰ παράλια ἀπέναντι στὴ Λέσβο — μετὰ τὴν ἄλωσή του ἀπὸ τὸ Δερκυλίδα (Ξεν. Ἑλλήν. III, 2, 11).

100. Χώρα τῆς Β.Δ. Μ. Ἀσίας κοντὰ στὴ Βιθυνία καὶ στὴν Τρωάδα.

101. Σπαρτιάτης στρατηγός, ποὺ εἶχε σταλῆ πρῶτος τὴν ἀνοιχτὴ τοῦ 399 π.Χ. στὴ Μ. Ἀσία, μὲ 5000 πεζοὺς καὶ 300 Ἀθηναίους ἵππεις, γιὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὶς ἐλληνικὲς πόλεις ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ. Ὅμως τὸν κατηγόρησαν οἱ Ἕλληνες ὅτι ἄφηνε τὸ στράτευμά του νὰ λεηλατῆ τὶς πόλεις τους, καὶ οἱ Σπαρτιάτες τὸν ἀνακάλεσαν καὶ τὸν καταδίκασαν σὲ ἔξορία, ἀφοῦ στὸ μεταξὺ τὸν ἀντικατέστησαν μὲ τὸ Δερκυλίδα.

102. Τὸ στράτευμα τοῦ Κύρου, οἱ Κύ ρ ε ι ο ι, ὅπως τοὺς λέγανε, ἦταν 13 χιλ. Ἕλληνες μισθοφόροι, ποὺ εἶχαν πάρει μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου τοῦ νεώτερου κατὰ τοῦ ἀδερφοῦ του Ἀρταξέρξη. Τοὺς ὀνόμαζαν καὶ Μ υ ρ ῖ ο υ ς μὲ τὸ γενικὸ ἀριθμὸ τῶν 10 χιλ. Ἀπὸ αὐτοὺς, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ δεινὰ καὶ ταλαιπωρίες τρομερές, μόνο 5—6 χιλ. περίπου ἔφτασαν στὸν Εὐξείνιο Πόντο, μὲ ἀρχηγό τους τὸν Ξενοφῶντα, καὶ μετὰ στὴν Προποντίδα, ὅπου ἔσμιζαν μὲ τὸ στράτευμα τοῦ Θίβρω-

να. (Ἡ ὑπόθεση εἶναι γνωστή ἀπὸ τὴν «Κύρου Ἀνάβασιν» τοῦ Ξενοφῶντος, ὅπου μὲ ἐξαιρετικὴ παραστατικότητα γίνεται ἡ ἀφήγηση τῆς ἄτυχης ἐκστρατείας τοῦ Κύρου κατὰ τοῦ ἀδερφοῦ του Ἀρταξέρξη, ὁ θάνατός του καὶ κυρίως τὰ βάσανα καὶ οἱ ταλαιπωρίες ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ γυρίσουν πίσω ἀπὸ τὰ βόθη τῆς Ἀσίας στὰ Μικρασιατικὰ παράλια).

103. Μεγάλος ποταμὸς τῆς Μ. Ἀσίας, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν Ἀντίταυρο καὶ χύνεται στὸν Εὐξείνιο. Χρησίμευε γιὰ σύνορο ἀνάμεσα στὴ χώρα τῆς Λυδίας καὶ τῆς Περσίας.

104. Ὁ Ξενοφώντας λέει πὼς οἱ Ἕλληνες ποὺ πῆραν μέρος στὴ μάχη κοντὰ στὰ Κούναξα, ὅπου σκοτώθηκε ὁ Κύρος, ἦταν 12.900 ἄνδρες (Ξεν. Κύρ. Ἀνάβ. I, 7, 10). 6000 ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἀπόμειναν τελικὰ καὶ γύρισαν ξανά στὴν Προποντίδα (Ξεν. Κύρ. Ἀνάβ. VII, 7, 33).

105. Ἐννοεῖ τὸν Ἀριαῖο, τὸν ὑπαρχηγὸ τοῦ Κύρου, καὶ τοὺς ἄλλους Πέρσες, ποὺ ἐγκατέλειψαν τοὺς Ἕλληνες μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κύρου καὶ πῆγαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀρταξέρξη.

106. Ὁ Τισσαφέρνης, μὲ δόλο καὶ παρὰ τὴ συνθήκη ποὺ ὑπῆρχε, ἐπίασε ὅλους τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς σκότωσε. Ὅλα τὰ γεγονότα αὐτὰ τὰ περιγράφει μὲ κάθε λεπτομέρεια ὁ Ξενοφώντας — ποὺ εἶχε πάρει καὶ ὁ ἴδιος μέρος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Κύρου — στὴν «Ἀνάβασιν» του, ὅπως ἀναφέραμε στὸ σχόλιο 102.

107. Ὑπαιγιμὸς γιὰ διάφορα συμβάντα ἀπροσδόκητα, ὅπως ἡ σύλληψη τοῦ Κόνωνα τὸ 392 π.Χ. κατὰ διαταγὴ τοῦ σατραπῆ Τειριβάζου.

108. Στὴ Μυκάλη τὸ 479 π.Χ., ἀπὸ τὸν Κίμωνα στὸν Εὐρυμέδοντα κλπ.

109. Στὸ Μαραθῶνα τὸ 490 π.Χ., στὴ Σαλαμίνα τὸ 480 π.Χ. καὶ στὶς Πλαταιὲς τὸ 479 π.Χ.

110. Ὁ Ξέρξης, μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ στόλου του στὴ Σαλαμίνα, γύρισε πανικόβλητος σὲ ἄθλια κατάσταση στὴ χώρα του.

111. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους τοῦ Κύρου, τοὺς Μυρίους, ποὺ στὰ Κούναξα τὸ 401 π.Χ. νίκησαν τοὺς βαρβάρους ποὺ ἦταν ἀπέναντί τους καὶ τοὺς κατατρόπωσαν. Ἀλλὰ καὶ ὕστερα, παρὰ τὴν ἄθλια κατάσταση ποὺ βρέθηκαν οἱ Ἕλληνες, οἱ Πέρσες δὲν τόλμησαν νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν ἀνοιχτά.

112. Μὲ ἀληθινὸ πάθος ὁ Ἰσοκράτης προβάλλει τίς ιδέες του γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀνύψωση τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν πολιτειῶν. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀνθρώπινη

ἀξιοπρέπεια, ὁ αὐτοσεβασμός, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ ἀποτελοῦν ἀξίες ἀπαράβατες, ποὺ χαρακτηρίζουν τὶς πολιτισμένους κοινωνίες. Ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στὴν ἀξεστη καὶ ἀνελεύθερη περσικὴ κοινωνία καὶ στὴν πολιτισμένη, τὴν ἐλεύθερη, τὴ θεμελιωμένη μὲ τὰ μεγάλα ἀνθρωπιστικὰ ἰδεώδη ἑλληνικὴ πολιτεία εἶναι φανερὴ καὶ τὰ συμπεράσματα ἀπὸ αὐτὴ χαρακτηριστικὰ καὶ πολὺ πειστικὰ.

113. Ἐνας ἀπὸ τοὺς σατράπες τῆς Περσίας, ὁ Τιθραύστης, τὸ 395 π.Χ. ἔδωσε στὸν Ἀγησίλαο 30 τάλαντα, γιὰ τὰ τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴ σατραπεία του. Τὸ τάλαντο ἦταν μονάδα νομισματικὴ, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ 6000 ἀττικὲς δραχμὲς.

114. Μικρὴ πόλη τῆς Μυσίας ἀπέναντι στὴ Λέσβο.

115. Πρόκειται γιὰ ὑπερβολή. Στὴν πραγματικότητα ὁ Κόνωνας πιάστηκε τὸ 392 π.Χ. ἀπὸ τὸ σατράπη Τειρίβαζο καὶ φυλακίστηκε, γιὰτὶ ἐνεργοῦσε ἀντιδρώντας στὰ σχέδια τῶν Περσῶν. Μπόρεσε ὅμως νὰ δραπέτευσθαι καὶ βρῆκε καταφύγιο στὴν Κύπρο, ὅπου καὶ πέθανε, κοντὰ στὸν Εὐαγόρα.

116. Ὁ Θεμιστοκλῆς, καταδιωγμένος ἀπὸ τὴν πατρίδα του μὲ διαβολὲς τῶν Σπαρτιατῶν, πὼς δῆθεν βρισκόταν σὲ μυστικὴ συνεννόηση μὲ τὸν Πausanias, γιὰ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἑλλάδα στοὺς Πέρσες, πῆγε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀρταξέρξη, γιοῦ τοῦ Ξέρξη. Τοῦ θύμισε τὶς δῆθεν ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε στὸν πατέρα του κατὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἐκεῖνος τὸν δέχτηκε πρόθυμα, τὸν φόρτωσε δῶρα πολὺτιμα καὶ τοῦ χάρισε μάλιστα τρεῖς πόλεις: τὴ Μαγνησίαν, τὴ Λάμψακον καὶ τὴ Μυοῦνταν, καὶ ζοῦσε ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά του πλουσιοπάροχα ὡς τὸ θάνατό του.

117. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καὶ ὁ Λυκοῦργος (στὸ λόγῳ του κατὰ τοῦ Λεωκράτους) παραδίδουν πὼς ὅλοι γενικὰ οἱ Ἕλληνες ὀρκίστηκαν μετὰ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν νὰ μὴν ἀνοικοδομήσῃ ποτὲ τὰ ἱερά, ποὺ κἀηκαν ἢ γκρεμίστηκαν κατὰ τὰ Μηδικὰ, νὰ τὰ ἀφήσῃ ὅπως εἶναι, γιὰ νὰ θυμίζουσιν στὶς μελλούμενες γενιὲς τὴν ὠμότητα καὶ τὴν ἀσέβεια τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀποψη τοῦ Ἰσοκράτη ὅμως φαίνεται ἀκριβέστερη, γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ πὼς στὴν Ἀθήνα ἀνοικοδομήθηκαν ὅλα τὰ ἱερά.

118. Οἱ Εὐμολπίδες καὶ οἱ Κήρυκες εἶναι παλιὲς ἱερατικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔβγαιναν οἱ ἱερεῖς τῆς Δήμητρας στὴν Ἐλευσίνα. Συνδέονται κατὰ κανόνα, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ μυστήρια καὶ εἶχαν χωρὶς ἄλλο πολὺ μεγάλη δύναμη, ποὺ ἐπεκτείνονταν πανίσχυρη ἀκόμα καὶ σὲ θέματα πολιτικὰ.

119. Είναι βέβαιο πώς τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, ποὺ ἔχουν ἀφθονο ἠθικοπλαστικὸ καὶ παιδαγωγικὸ ὕλικό, διδάσκονταν συστηματικὰ στὰ παιδιὰ τῆς Ἀθήνας. Γνωστὴ εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν Ἰλιάδα, ποὺ τὴν κουβαλοῦσε πάντοτε μαζί του.

120. Πολὺ πλούσια πόλη τῆς Φοινίκης, ἐμπορικὸ κέντρο ὄλου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Φαίνεται ὅτι πρὸς στιγμὴν ὁ Εὐαγόρας τῆς Κύπρου ἔγινε κύριος τῆς Τύρου.

121. Φαίνεται πὼς ὁ Ἐκατόμωως ὑποστήριξε κρυφὰ μὲ χρήματα τὴν προσπάθεια τοῦ Εὐαγόρα νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν περσικὸ ζυγὸ — ἢ τοῦλάχιστο κράτησε μιὰ εὐνοϊκὴ γιὰ τὸν Εὐαγόρα οὐδετερότητα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του ἀργότερα, ὁ Ἰδριέας, (Φίλιππος, § 103), ἦταν πρόθυμος, κατὰ τὸν Ἰσοκράτη, νὰ βοηθήσῃ τὸν ἑλληνικὸ ἀγῶνα ἐναντία στοὺς βαρβάρους.

122. Ἐννοεῖ τοὺς Ἴωνες, ποὺ τοὺς ἐγκατάλειψαν οὐσιαστικὰ οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν Ἰωνικὴ Ἐπανάσταση: Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς τοὺς πρόσφεραν βοήθεια ὑποτονικὴ, ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες ἀρνήθηκαν καθαρὰ νὰ τοὺς ἐνισχύσουν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ὑποκύβουν οἱ Ἴωνες καὶ νὰ ὑποταχθοῦν στοὺς Πέρσες.

123. Ἀπὸ τὸ Διονύσιο, τὸν τύραννο τῶν Συρακουσῶν, ποὺ τὸν βοηθοῦσαν καὶ οἱ Σπαρτιάτες (§ 126).

124. Στὸ Διονύσιο καὶ στοὺς Καρχηδονίους.

125. Μὲ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἀνταλκίδα (387 π.Χ.). Ὁ Ἰσοκράτης δὲν κουράζεται νὰ κἀνὴ διαρκῶς δριμύτατη κριτικὴ γιὰ τὴν «εἰρήνην τῆς ντροπῆς», ἀφοῦ ὁ σκοπὸς του εἶναι νὰ παρουσιάσῃ τοὺς Σπαρτιάτες ὡς ὑπομετεῖς τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξιοπρέπειας τῶν Ἑλλήνων.

126. Τῆς συνθήκης τοῦ Ἀνταλκίδα τοῦ 387 π.Χ.

127. Ὁ βασιλιάς τῆς Περσίας ὡς ἐπιτηρητὴς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παρακολουθῇ καὶ νὰ ἐλέγχῃ μήπως παραβιαστῇ κανένα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης.

128. Μὲ τὴν τακτικὴ τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ κατέλαβαν τὴν ἀκρόπολη τῶν Θηβαίων καὶ ἀνοίξαν πόλεμο στὴν Ὀλυνθο μὲ κάποιον πρόσχημα: Οἱ Ὀλύνθιοι πίεζαν τὴν Ἀκανθο καὶ τὴν Ἀπολλωνία νὰ πολεμήσουν μαζί τους κατὰ τοῦ βασιλιᾶ Ἀμύντα τῆς Μακεδονίας. Οἱ δύο πόλεις, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τίς πιέσεις, ζήτησαν τὴ βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ βρῆκαν ἀφορμὴ νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο στὴν Ὀλυνθο.

129. Οἱ συνθήκες, γιὰ νὰ ἔχουν πιὸ πλατιά δημοσιότητα, χαράσ-

σονταν από τους αρχαίους πάνω σε στήλες λίθινες και τοποθετούνταν στα πανελλήνια ιερά και σε άλλα επίσημα και πολυσύχναστα μέρη.

130. Ἡ ἔννοια αὐτῆ τῆς «ἀπόλυτης ἰσοτιμίας» θὰ θεωρηθῆ βασικὴ ἀρχὴ γιὰ τὴ δημιουργία τῆς δεύτερης ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ 377 π.Χ.

131. Οἱ γεωγραφικὲς γνώσεις τῶν ἀρχαίων εἶναι περιορισμένες. Τὴν Ἀφρικὴ λ.χ. δὲν τὴ θεωροῦσαν ξεχωριστὴ ἥπειρο, ἀλλὰ ἓνα τμῆμα πότε τῆς Ἀσίας καὶ πότε τῆς Εὐρώπης.

132. Ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴ διανομὴ τοῦ κόσμου ἀνάμεσα στὸ Δία, τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Πλούτωνα: Ὁ Δίας πῆρε, λέει, τὸν οὐρανὸ, ὁ Ποσειδῶνας τὴ γῆ καὶ ὁ Πλούτωνα τὸν Ἄδη.

133. Γιατὶ ὁ σκοπὸς τοῦ εἶναι ἱερός. Εἶναι ἔμμομη ἰδέα τοῦ Ἰσοκράτη, πίστη βαθιὰ καὶ ἰδανικὴ, ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκστρατεύσουν ὅλοι μαζὶ οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν Περσῶν, ἰδέα ποὺ τὸν φώτιζε πάνω ἀπὸ 40 χρόνια ὡς τὸ θάνατό του καὶ σημάδευε ὅλα τὰ βήματά του. Τὸ 346 π.Χ., ποὺ γράφτηκε ὁ «Φίλιππος», ὁ ἴδιος πόθος φλογίζει τὴν ψυχὴ του καὶ τὸ ἴδιο θέμα θὰ ἀναπτύξῃ διεξοδικὰ προσαρμύζοντας μόνο τὶς λεπτομέρειες στὶς νέες συνθήκες.

134. Ἄλλο ὄνομα τοῦ Πάρη. Τὸ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ο ς ἦταν, φαίνεται, πολεμικὸ ὄνομα καὶ τὸ Π ά ρ ι ς βουκολικό.

135. Πάρα πολὺ ἀνθρώπινο: Οἱ προθέσεις καὶ οἱ ἐπιθυμίες μας ξεπερνοῦν πάντοτε τὶς δυνατότητές μας. Ἐξἄλλου τὸ θέμα τοῦ Πανηγυρικοῦ — ἡ σύνθεση μιᾶς ταραγμένης ἐποχῆς, ὅπως τὴν εἶχε συλλάβει ἡ φαντασία τοῦ ρήτορα, ἡ ἀνατομία, ἡ ἀξιολόγηση καὶ προπαντὸς ἡ ἀντιμετώπιση τῶν πολλῶν καὶ σοβαρῶν προβλημάτων ποὺ παρουσίαζε — ὅπως δὲν ἦταν εὐκολο ἐγχείρημα. Πέρα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος, τόσο στὴν ἀρχὴ ὅσο καὶ στὸ τέλος, εἶναι σωστός καὶ ἐξυπνός ἀπὸ ρητορικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀποψη: Στὴν ἀρχὴ ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλιστῆ τὸ ἐνδιαφέρο τῶν ἀκροατῶν ἢ τῶν ἀναγνωστῶν — καὶ ἦταν ἓνας θαυμάσιος τρόπος — στὸ τέλος πάλι ἔπρεπε νὰ ἀποκατασταθοῦν τὰ πράγματα στὰ πλαίσια τοῦ μέτρου καὶ νὰ ἐπιτευχθῆ ἔτσι ἡ συμπάθεια καὶ ἡ εὐνοια τοῦ ἀκροατηρίου.

136. Ὑπαινιγμὸς κατὰ τοῦ ρήτορα Ἀντισθένη. Αὐτὸς εἶχε γράψει κατὰ τοῦ «Πρὸς Εὐθύνοῦν ἀμαρτύρου» λόγου τοῦ Ἰσοκράτη, γιὰ κάποιον «Εὐθύνοῦν», ποὺ εἶχε καταχραστῆ χρήματα ποὺ τοῦ δόθηκαν νὰ τὰ φυλάξῃ (πρὸς παρακαταθήκην).

137. Χλευάζει τὴ φτώχεια καὶ τὴ μιζέρια ὀρισμένων σοφιστῶν ἰδίως.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΙΣΟΚΡΑΤΗ.....	σελ.	5— 17
2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ.....	»	19— 21
3. ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ (Ἀρχαῖο κείμενο—Μετάφραση)	»	22—107
4. ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ	»	109—125

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΙΣΟΚΡΑΤΗ	5-17
2	ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ	19-31
3	ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ (Αρχαίο κείμενο—Μετάφραση)	33-107
4	ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ	109-125

024000019845

Έκδοσις Δ', 1976 (IV) - Αντίτυπα 95.000 - Σύμβασις 2667/2-4-76

Έκτύπωσις - Βιβλιοδεσία : Ι. ΔΙΚΑΙΟΣ Α.Ε.

